

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ



ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ >>

1. ՀՐԱՅՐ ԹՈՎՍԱՍՅԱՆ ՎԱՐԳԱՆ ՊՈԳՈՍՅԱՆ	
Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը և լիազորություններն ըստ 1995թ. հուլիսի 5-ի Սահմանադրության	3
2. ՍՈՒՐԵՆ ՔՐՄՈՅԱՆ ԺԵՆՅԱ ՄԱՐՈՒՏՅԱՆ	
Փոխնակ մայրություն	10
3. ՈԱՖԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ	
Վարչարարության սկզբունքները	18
4. ԱՇՈՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ	
Միգրացիոն իրավունքը միջազգային իրավական դոկտրինայում և պրակտիկայում	23
5. ՎԱՆԻՆԵ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ	
Իրավախախտում և իրավաբանական պատասխանատվություն	30
6. ՀԱՅԿ ԿԵՍՈՅԱՆ	
Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման հիմնախնդիրը Հայաստանի Հանրապետությունում	36
7. ԼԻԼԻԹ ՄԱՐԳՍՅԱՆ	
Մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման իրավաչափության հիմքերն ըստ մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի	46
8. ԱՐՄԵՆ ԱՂԱԲԱԲՅԱՆ	
Հայ-ռուսական կապերը պայմանավորող տարածաշրջանային որոշ գործոններ	52
9. ՍՅՈՒԶԱՆՆԱ ՆԱԶԻՆՅԱՆ	
Սահմանադրության արժեքանությունը	57
10. ՆԱԻՐԱ ԱԼԱՎԵՐԳՅԱՆ	
Քաղաքացիական շրջանառու ներդրումային հիմնադրամի ստեղծման իրավական հիմքերը Հայաստանի Հանրապետությունում	61

11. ԳՈՌ ԹՈՎՍԱՍՅԱՆ Փոքր պետությունների միջազգային ռազմական համագործակցության առանձնահատկությունները անվտանգային միջավայրի կերպափոխման համատեքստում (Հայաստանի օրինակով)	66
12. ՀՈՎՍԵՓ ՔՈՉԱՐՅԱՆ Միալ գրանցումների փոփոխումը կամ գրանցված իրավունքների չեղարկումը	71
13. ԾՈՎԻՆԱՐ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ Սեռական բռնության ենթարկված անչափահասների դատահոգեբանական փորձաքննության առանձնահատկությունները	75
14. ՍԱՐՏԻՆ ՆԱԼԲԱՆԳՅԱՆ Քրեական պատիժների կիրառման նշանակությունը հանցավորության դեմ պայքարում	81
15. ՌՈՍԵԼԱ ՍԱՆՈՒԿՅԱՆ Քաղաքացիության հիմնահարցը դիվանագիտական պաշտպանության ինստիտուտում	84

ՀՐԱՅՐ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմի ղեկավար- գլխավոր քարտուղար,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

ՎԱՐԴԱՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Քաղաքագիտության մագիստրոս,
ԳՄՀԸ իրավական ծրագրի ղեկավար Հայաստանում

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԺՈՂՈՎԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԽԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ
ԵՎ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԸՍՏ
1995Թ. ՀՈՒԼԻՍԻ 5-Ի ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ**

Հոդվածում խոսվում է 1995թ. հուլիսի 5-ի Սահմանադրությամբ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կարգավիճակի և լիազորությունների մասին, անդրադարձ է կատարվում վերահսկողության որոշ ինստիտուտների, ընդգծվում է այդ ինստիտուտների ոչ ամբողջականությունը, ցույց է տրվում նախագահ-խորհրդարան հարաբերություններում փոխադարձ զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմների բացակայության վտանգը:

Հիմնարաներ – Ազգային ժողովի գործառույթներ, Ազգային ժողովի իրավասություն, կիսանախագահական կառավարման ձև, խորհրդարանական կառավարման ձև, պատգամավորի կարգավիճակ, փոխադարձ զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմ:

1995 թվականի հուլիսի 5-ին ընդունվեց Հայաստանի պատմության մեջ չորրորդ և անկախ Հայաստանի Հանրապետության պատմության մեջ առաջին Սահմանադրությունը:

Որպես կանոն, նոր սահմանադրությունները չեն ծնվում դատարկ տեղում. դրանք հասարակական-քաղաքական, տնտեսական, պատմական տարբեր ու տարաբնույթ հանգամանքներով պայմանավորված իրավական փաստաթղթեր են, որոնք իրենց վրա կրում են այս բոլոր գործոնների ազդեցությունը:

Նոր սահմանադրությունների ընդունման անհրաժեշտությունն ի հայտ է գալիս այնպիսի հասարակական-քաղաքական բնույթի նշանակալի իրադարձություններից հետո, ինչպիսիք են հեղափոխությունները, անկախության նվաճումը, իշխանության ձևի կամ պետական կարգի փոփոխությունները, նոր պետության կազմավորումը և այլն:

Հայաստանի Հանրապետության՝ 1991 թվականի սեպտեմբերի 21-ի հանրաքվեի արդյունքներով անկախություն ձեռք բերելուց հետո Հայաստանի Հանրապետությունում առկա էին վերը նշված մի քանի գործոնները միաժամանակ:

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական զարգացման պատմությունն ինքնատիպ է: Պետականությունը կորցնելով մի ժամանակահատվածում, երբ ժամանակակից իմաստով սահ-

մանադրություններն անհայտ էին՝ Հայաստանը հնարավորություն չի ունեցել ապրելու սահմանադրությունների զարգացման բոլոր փուլերը: Խորհրդային սահմանադրություններն էլ իրենց հերթին շեղված էին իրավական պետություններին բնորոշ սահմանադրությունների պրակտիկայից և չէին կարող հիմք հանդիսանալ նորանկախ պետության նոր սահմանադրության մշակման համար: Ուստի Հայաստանի Հանրապետությունը սահմանադրությունը մշակում էր՝ ըստ էության ունենալով անկախ պետականության 4-5 տարվա պատմություն, պետական իշխանության կազմակերպման նույնքան փորձ, որն էլ ընթացել էր պատերազմի, շրջափակման, հետերկրաշարժյան ժամանակահատվածում: Որքանով էր բավարար այս փորձը պետության կայուն զարգացման, արդյունավետ կառավարման, իրական իրավունքների և ազատությունների սահմանման համար՝ ցույց տվեցին հետագա տարիները:

Նոր սահմանադրության կարևորագույն խնդիրներից մեկն անշուշտ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պատշաճ շրջանակի սահմանումն էր, ինչպես նաև այդ իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունն ու իրականացումը երաշխավորող գործուն մեխանիզմների սահմանումը: Սակայն այդ իրավունքների և ազատությունների ամենամեծ սպեկտրի սահմանումը կա-

րող է ստվերվել, եթե պետական իշխանության կազմակերպումը հիմնված չլինի զսպումների և հակակշիռների արդյունավետ համակարգի վրա: Ցանկացած կառավարման ձևում զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմում առանցքային նշանակություն ունեն պառլամենտի լիազորությունները:

Ազգային ժողովին վերապահված լիազորությունների շրջանակը, նրա տեղն ու դերը պետական մարմինների համակարգում էականորեն պայմանավորված էր այն կառավարման ձևով, որը դրվեց 1995 թվականի Սահմանադրության մեջ, այն է՝ կիսանախագահական կառավարման ձևը: Կառավարման կիսանախագահական ձևին պետություններն անցել են ինչպես հանրապետության նախագահի, այնպես էլ պառլամենտի մեծ իշխանությունը սահմանափակելու նպատակով: Ֆրանսիայի IV հանրապետությունից V-ին անցնելը պայմանավորված էր հենց պառլամենտի լիազորությունների սահմանափակման նպատակով: Ադուլֆ Կիմմելը Ֆրանսիական V-րդ հանրապետությունը հիշատակում է «որպես պառլամենտի լայնածավալ իշխանագրկման շքեղ օրինակ»²:

Արդյո՞ք «պառլամենտի լայնածավալ իշխանագրկման» երևույթն անխուսափելի պայման է կիսանախագահական կառավարման ձև ընտրած բոլոր պետությունների համար, թե՞ հնարավոր է գտնել այնպիսի կառուցակարգեր, որոնք հնարավորություն կտան կառավարման համակարգում ապահովել պառլամենտարիզմի մեծ տարրեր, ունենալ հավասարակշռված բալանս գործադիր և օրենսդիր իշխանությունների միջև: Հայաստանի Հանրապետության՝ 1995 թվականի Սահմանադրության մշակողներն իրենց առջև դրել էին հենց այդ խնդիրները:

Ազգային ժողովի գործառույթն ու իրավասությունը

1995 թվականի Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 4-րդ գլուխը սահմանում է Ազգային ժողովի կարգավիճակը, կազմակերպման ու գործունեության հիմունքները: Ազգային ժողովը ժողովրդին ներկայացնող մարմինն է, որը միակն էր, բացի Հանրապետության Նախագահից, որը ձևավորվում էր անմիջապես ժողովրդի կողմից ընդհանուր, հավասար և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա, գաղտնի քվեարկությամբ, չորս տարով: ՀՀ Ազգային ժողովն օժտված էր անմիջական լեգիտիմացիայով:

Ազգային ժողովը միապալատ պառլամենտ էր, որը բաղկացած էր 131 պատգամավորներից:

1995 թվականի Սահմանադրությունը, ի տարբերություն 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների, չէր սահմանում Ազգային ժողովի կարգավիճակը որպես ժողովրդի ներկայացուցչական մարմին՝ առանձնացնելով վերջինիս բարձրագույն իշխանական մարմինների համակարգում, քանի որ ո՛չ կառավարությունը և ո՛չ էլ Հանրապետության Նախագահը ներկայացուցչական չեն. նրանք ներկայացնում են միայն մեծամասնությանը: Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի հիմնական գործառույթն ամրագրված էր 62-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ «Հայաստանի Հանրապետությունում օրենսդիր իշխանությունն իրագործում է Ազգային ժողովը»³:

Հայաստանի Հանրապետության պատմության մեջ առաջին անգամ ամրագրվեց, պրոֆեսիոնալ պառլամենտի սկզբունքը⁴: Սահմանադրության 65-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատգամավորը չէր կարող զբաղեցնել պետական այլ պաշտոն կամ կատարել վճարովի այլ աշխատանք, բացի գիտական, մանկավարժական և ստեղծագործական աշխատանքից:

Միջազգային պրակտիկայի վերլուծությունը վկայում է, որ օրենսդիր գործունեությունը պառլամենտի թեպետ գլխավոր, սակայն ոչ միակ գործառույթն է: Սահմանադրությունը, բացի օրենսդիր գործառույթից Ազգային ժողովին էր վերապահում որոշ պետական մարմինների կազմավորման մասնակցության գործառույթը: Դրանցից այստեղ հարկ է նշել Ազգային ժողովի մարմինների ընտրությունը⁵, Կենտրոնական բանկի նախագահի և նրա տեղակալի նշանակումը Հանրապետության Նախագահի առաջարկով⁶, սահմանադրական դատարանի անդամների և սահմանադրական դատարանի կազմից՝ սահմանադրական դատարանի նախագահի ընտրությունը⁷: Դժվար չէ նկատել, որ այս մասնակցությունը բավականին սահմանափակ էր: Ազգային ժողովը որևէ մասնակցություն չունեցրեց գլխավոր դատախազի, անկախ հանձնաժողովների, դատավորների, մարդու իրավունքների պաշտպանի նշանակման հարցում: Նման լիազորությունների բացակայությունը և դրանք Հանրապետության Նախագահին վերապահելն էլ ավելի էին բարձրացնում Հանրապետության Նախագահի դերը և փոքրացնում Ազգային ժողովի դերը պետական մարմինների համակարգում: Հայաստանի Հանրապետության հետագա սահմանադրական փոփոխությունները կարելի է բնութագրել որպես պառլամենտի գործառույթների և իրավասության ընդլայնմանն ուղղված փոփոխություններ, երբ 2005 թվականին նախագահա-պառլամենտական մոդելից

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

անցում կատարվեց դեպի պառլամենտա-նախագահական մոդելի և 2015 թվականին՝ պառլամենտական կառավարման ձևի:

Ազգային ժողովի այլ լիազորությունների շարքում առանձնանում են վերահսկողական լիազորությունները, պետական բյուջեի կատարման, ինչպես նաև օտարերկրյա պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների տրամադրած վարկերի օգտագործման վերահսկողության լիազորությունը, միջազգային պայմանագրերի վավերացումը⁸ և այլն:

Պառլամենտական վերահսկողության ինստիտուտների շարքում, կառավարման պառլամենտական և կիսանախագահական ձև ունեցող պետություններում առանձնանում է պառլամենտի առջև կառավարության պատասխանատվության ինստիտուտը: Սահմանադրությունը չունի դրույթ այն մասին, որ կառավարությունը քաղաքական պատասխանատվություն է կրում Ազգային ժողովի առջև, սակայն Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի երկրորդ մասի վերլուծությունից⁹ և 84-րդ հոդվածից ուղղակիորեն բխում է այդ պատասխանատվությունը: ԱԺ-ն պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ անվստահություն է հայտնում կառավարությանը: Հարկ է նկատել, որ այս ինստիտուտի առկայությունն էական չի եղել: 1995 թվականի Սահմանադրության ընդունումից հետո Հայաստանի Հանրապետության պետական մեխանիզմն աշխատել է այն պայմաններում, երբ Հանրապետության Նախագահը գրեթե միշտ մեծամասնություն ուներ Ազգային ժողովում, որն էապես փոքրացնում էր այս ինստիտուտի կշիռը և կիրառման հնարավորությունը: Այս սահմանադրության գործելու ողջ ժամանակահատվածում քաղաքական առումով Նախագահն Ազգային ժողովում ունեցել է մեծամասնություն: Եթե այս հանգամանքին հավելում ենք նաև Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 3-րդ կետում ամրագրված դրույթը, համաձայն որի՝ Հանրապետության Նախագահը բացի ժամանակագրական սահմանափակումից որևէ այլ սահմանափակմամբ կաշկանդված չէ Ազգային ժողովի արձակման հարցում, ապա կառավարությանն անվստահություն հայտնելու Ազգային ժողովի լիազորության անէականությունն առավել քան ակնառու էր:

Պառլամենտական և կիսանախագահական կառավարման ձև ունեցող պետություններում պետական համակարգն արդյունավետ և հավասարակշռված է գործում, եթե այդ համակարգում առկա են պառլամենտական վերահսկողության այլ արդյունավետ մեխանիզմներ ևս: Կառավարության

նր անվստահություն հայտնելու ինստիտուտը, բավականին ծանրակշիռ լինելով, այնուամենայնիվ «ամենօրյա» օգտագործման համար այնքան էլ պիտանի չէ, թեպետ պետք է նաև ասել, որ կարող է բավականին մեծ լինել այս ինստիտուտի, այսպես ասած, կանխարգելիչ գործառույթը:

Ժամանակակից պառլամենտարիզմին հայտնի են նաև վերահսկողության հետևյալ ինստիտուտները.

- հարցապնդումները,
- կառավարությանը հարցեր ուղղելը,
- քննիչ հանձնաժողովների ձևավորումը,
- պետական բյուջեի կատարման հաշվետվությունը և այլն:

Հարցապնդումներն առաջ են բերում ընդհանուր քննարկումներ և բովանդակում են որոշակի սանկցիաներ: Կառավարությունը կամ կառավարության անդամը պետք է պատասխանի այդ հարցապնդմանը, որի արդյունքում պատգամավորները կարող են ծավալել քննարկումներ, որոնք կարող են ավարտվել կառավարությանը կամ դրա առանձին անդամին անվստահություն հայտնելով:

Ի տարբերություն հարցապնդումների՝ պատգամավորների՝ կառավարության անդամներին ուղղված հարցերի առնչությամբ քննարկումներ չեն կազմակերպվում, հետևաբար դրանց արդյունքում որևէ որոշում չի կայացվում: Հարցերի նպատակը կառավարությունից տեղեկատվություն ստանալն է և հրատապ հարցերի վրա հանրության ու կառավարության ուշադրության հրավիրումը:

Քննիչ հանձնաժողովների ինստիտուտը 1995 թվականի Սահմանադրությամբ ամրագրված չէր: Այն Սահմանադրության մեջ ամրագրվեց միայն 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով:

Քննիչ հանձնաժողովի՝ գործառույթներ իրականացնող ժամանակավոր հանձնաժողով ստեղծելու հնարավորությունը Սահմանադրությունն այնուամենայնիվ սահմանում էր: Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի երրորդ մասում սահմանված էր, որ ժամանակավոր հանձնաժողով կարող է ստեղծվել նաև առանձին օրենքների նախագծերի նախնական քննարկման կամ որոշակի իրադարձությունների և փաստերի մասին Ազգային ժողովին եզրակացություններ, տեղեկանքներ ներկայացնելու համար: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ նման ցանկացած հանձնաժողովի «թիրախը» առաջին հերթին գործադիրը պետք է լինի, որը, ինչպես արդեն նշվեց, գրեթե միշտ մեծամասնություն ուներ Ազգային ժողովում, իսկ նման հանձնաժողովն էլ կարող էր ստեղծվել միայն Ազգային ժողովի որոշ-

մամբ, նման հանձնաժողովների ինստիտուտը որպես արդյունավետ վերահսկողական ինստիտուտ չգործեց: Հայտնի է ընդամենը նման հանձնաժողովներ ստեղծելու մեկ-երկու դեպք: Միջազգային պրակտիկայի վերլուծությունը վկայում է, որ այս ինստիտուտը պառլամենտական փոքրամասնության արդյունավետ միջոց է, երբ այն ստեղծվում է ոչ թե պառլամենտի որոշմամբ, այլ փոքրամասնության նախաձեռնությամբ՝ իրավունքի ուժով:

Վերլուծելով Ազգային ժողովի վերահսկողական ինստիտուտների սպեկտրը՝ հարկ է նկատել, որ այն էականորեն սահմանափակված էր: Սահմանափակված էր կառավարությանն անվստահություն հայտնելու ինստիտուտը, բացակայում էր քննիչ հանձնաժողովների ինստիտուտը, բացակայում էր հարցապնդման ինստիտուտը: Մշտական հանձնաժողովների վերահսկողական լիազորությունները ևս բացակայում էին:

Սահմանադրությունը մի շարք դրույթներ էր պարունակում, որոնք սահմանում էին պատգամավորների սահմանադրաիրավական կարգավիճակը: Սահմանադրությունը սահմանում էր տարիքային ցենզ Ազգային ժողովի պատգամավորի համար. այն առ այսօր կազմում է քսանհինգ տարեկանը: Սահմանվում էին նաև հնգամյա նստակեցության և քաղաքացիության ցենզեր:

Համեմատաբար բարձր բնակչության ցենզի ներմուծումը և պահանջը (պատգամավորն առնվազն հինգ տարի պետք է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ունենա) հանդիսանում էր Հայաստանում տեղի ունեցող սահմանադրական քննարկումների ամենավիճահարույց թեմաները: Սահմանադրական ընդլայնված հանձնաժողովում աշխատանքային խումբն առաջարկեց երկու դրույթներն էլ հանել, ինչն արթնացրեց ՀՀԸ-ի մի մասի և փոքր ռադիկալ կուսակցությունների ուժգին դիմակայությունը: Մինչդեռ Լևոն Տեր-Պետրոսյանն ու Բաբկեն Արարքյանը պատրաստ էին լայնածավալ փոխզիջումների: Վերջինս առաջարկեց սահմանել ընդամենը մեկ տարվա քաղաքացիության և նստակեցության ցենզ: Լևոն Տեր-Պետրոսյանի առաջարկը՝ սահմանափակել քաղաքացիության ցենզը երեք տարով, հավաքեց ընդամենը 13 կողմ ձայն՝: Վերջնական արդյունքում, չնայած աշխատանքային հանձնաժողովի այս դրույթները տապալելու հետագա փորձերին, հողվածը մնաց անփոփոխ:

Հաշվի առնելով հայ ժողովրդի գրեթե երկու երրորդի՝ Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս ապրելու և նրանց ներուժը պետական կառավարման համակարգում օգտագործելու անհրաժեշտու-

թյունը՝ նման սահմանափակումները, կարծում ենք, թերևս հիմնավոր չէին: Այս սահմանափակումները մնացին նաև հետագա սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում: Միայն 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում նստակեցության և քաղաքացիության ցենզերը պատգամավորի համար հինգ տարուց չորսի իջեցվեցին:

Հայաստանի Հանրապետության պատմության մեջ առաջին անգամ սահմանվեց պրոֆեսիոնալ պատգամավորի ինստիտուտը: Սահմանադրության 65-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատգամավորն այլ պետական պաշտոն զբաղեցնելու, այլ վճարովի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունք չունեք, բացառությամբ գիտական, մանկավարժական և ստեղծագործական գործունեության: Առաջին հերթին այստեղ հարկ է ընդգծել խորհրդարանական մանդատի անհամատեղելիությունը որևէ այլ կառավարական պաշտոնի հետ, ինչով առաջին հերթին նպատակ է հետապնդվում խորհրդարանական մանդատը հստակ տարանջատել կառավարական պաշտոնից: Ոչ պակաս կարևոր է նաև խորհրդարանական մանդատի անհամատեղելիությունը որևէ այլ պետական պաշտոնի հետ: Այսպիսով, Հայաստանի առաջին խորհրդարանի աշխատանքից հետևություններ էին արվել, երբ տարբեր կենտրոնական և տեղական պետական մարմինների ղեկավարների խրոնիկ բացակայությունները խանգարում էին խորհրդարանի արդյունավետ աշխատանքին: Կառավարության անդամի պաշտոնը և խորհրդարանական մանդատը խիստ տարանջատելու սկզբունքը թերևս չէր վիճարկվում և ամրագրվել էր արդեն 1991թ. նոյեմբերի 19-ի՝ Խորհրդարանի մասին օրենքում: Սահմանադրության 65-րդ հոդվածն արգելում էր խորհրդարանական մանդատի որևէ համատեղում: Այս հոդվածի դրույթների նպատակն էր, ի տարբերություն 1995թ. մարտի 27-ի՝ Սահմանադրության մասին օրենքի, ստեղծել թվով համեմատաբար փոքր, պրոֆեսիոնալ խորհրդարան, որի պատգամավորները պետք է միայն օրենսդրի բուն գործառույթ իրականացնեն: Միակ բացառությունը գիտական, մանկավարժական և ստեղծագործական աշխատանքն էր: Հետագա տարիներին պատգամավորների գործունեության հպանցիկ վերլուծությունն անգամ ցույց տվեց, որ այս նորմը թերևս պահպանվեց միայն այլ պաշտոն չզբաղեցնելու մասով և լայն ծավալներով խախտվում էր ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու արգելքի մասով:

Առաջին անգամ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածում ամրագրվեց ազատ մանդատի սկզբուն-

քը, որը բացառում էր խորհրդային տարիներին գործող հրամայական մանդատի սկզբունքը: «Պատգամավորը կաշկանդված չէ հրամայական մանդատով և առաջնորդվում է սեփական խղճով և համոզմունքներով»: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է պատգամավորի անձեռնմխելիությունը՝ որպես պատգամավորի գործունեության կարևորագույն երաշխիքներից մեկը «Պատգամավորը չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել իր կարգավիճակից բխող գործողությունների, այդ թվում՝ Ազգային ժողովում հայտնած կարծիքի համար, եթե այն գրպարտություն կամ վիրավորանք չէ»: Հարկ է նկատել, որ այս անձեռնմխելիությունը բացարձակ չէր, և նույն հոդվածի երրորդ մասի համաձայն՝ պատգամավորը կարող էր կալանավորվել, դատական կարգով վարչական կամ քրեական պատասխանատվության ենթարկվել միայն Ազգային ժողովի համաձայնությամբ:

Սահմանադրությունը կարգավորում էր Ազգային ժողովի գործունեության կարևորագույն հարաբերությունները՝ մանրամասները թողնելով Ազգային ժողովի կանոնակարգին:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը ֆրանսիական օրինակով սահմանափակում էր խորհրդարանի մշտական հանձնաժողովների թիվը վեցով¹¹: Հոդված 73-ի 2-րդ մասում ամրագրված այս դրույթը կապված է սահմանադրական ընդլայնված հանձնաժողովի աշխատանքային խմբի հայտի հետ: Ընդ որում, աշխատանքային խումբը սկզբից հինգ մշտական հանձնաժողով էր առաջարկել¹²: Թեև այս դրույթը կարելի է համարել «ռացիոնալիզացված պառլամենտարիզմի» միջոց, մյուս կողմից, սակայն, կասկած չկա, որ, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի պատգամավորների համեմատաբար փոքր թվով (131) պայմանավորված, սա այնքան զգալի միջամտություն չէ խորհրդարանի բուն իրավասություններին, որքան ֆրանսիական խորհրդարանում¹³: Բացի այդ, ավելի մեծաքանակ հանձնաժողովները պետք է բարձրացնեն իրենց արդյունավետությունը¹⁴: Առանձին օրենքների նախագծերի ընթացիկ մշակման համար կարող են ստեղծվել ժամանակավոր հանձնաժողովներ (հոդված 73, մաս 3):

Հաշվի առնելով Ֆրանսիայի Սահմանադրության 40-րդ հոդվածի համեմատելի կարգավորումները՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի 4-րդ մասը համեմատաբար թույլ է: Համաձայն այդ հոդվածի՝ Ազգային ժողովը պետական եկամուտը նվազեցնող կամ պե-

տական ծախսերն ավելացնող օրենքների նախագծերը քննարկում է միայն կառավարության եզրակացությամբ և ընդունում պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ: Այս հոդվածի տառացի մեկնաբանության պարագայում, հաշվի առնելով, որ բոլոր օրենքների նախագծերն էլ որոշակի ծախսեր են առաջացնելու, թեկուզ դրանց տպագրման ծախսը, ապա կարող էր ստացվել մի վիճակ, երբ բոլոր օրենքներն ընդունվեին բացարձակ մեծամասնությամբ: 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների 109-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրվեց նույնաբովանդակ դրույթ, սակայն ծախսեր և եկամուտներ բառերից առաջ ավելացվեց «էականորեն» բառը:

Հենվելով «գոլիստական հանրապետության պառլամենտարիզմի խորհրդանշի»¹⁵ «vote bloqué» վրա, ՀՀ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում էր, որ կառավարությունն իրավունք ունի պահանջելու միայն իր կողմից ընդունված փոփոխություններով օրենքների նախագծերի քվեարկությունը: Ի տարբերություն ֆրանսիական Սահմանադրության 44-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, որը կիրառելի է ինչպես կառավարության, այնպես էլ խորհրդարանի կողմից ներկայացված օրենքների նախագծերի համար¹⁶, այնուամենայնիվ հայկական Սահմանադրությունը սահմանափակում է «vote bloqué» կիրառումը միայն կառավարության կողմից ներկայացված օրենքների նախագծերով: Հոդված 75-ի 2-րդ մասը նախատեսում էր միայն «կառավարության հեղինակային իրավունք»-ը¹⁷:

«Ռացիոնալիզացված պառլամենտարիզմի» ամենահզոր զենքը՝ ֆրանսիական սահմանադրության 49-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, օրենսդրական գործընթացում ընդգրկելիս ևս ՀՀ Սահմանադրության հեղինակները որոշեցին վստահության հարցը կապել կառավարության կողմից ներկայացված նախագծի ընդունման հետ (հոդված 75, մաս 5)¹⁸: Շատ ավելի կարևոր էր այս դրույթի ավելացումը, որը, ինչպես նույն հոդվածի 4-րդ մասի փոփոխությունը, Սահմանադրության նախագծում ընդգրկվեց վերջին պահին. (հոդված 75-ի 6-րդ մասը սահմանափակում էր այս դրույթի կիրառումը յուրաքանչյուր նստաշրջանում երկու անգամով¹⁹:

Կառավարությունն իրավունք ունի կիրառելու վերը նշված միջոցներից երկուսն էլ «vote bloqué» և հոդված 75-ի 5-րդ մասում նախատեսված դեպքում և պետական բյուջեի նախագծի քննարկման և ընդունման ժամանակ (հոդված 90): Եթե խորհրդարանը կառավարությանն անվստահություն է հայտնում, ապա նոր կառավարությունը պետք է քանօրյա ժամկետում բյուջետային հայտը ներկա-

յացնի խորհրդարանին: Բյուջեի նախագիծը քննարկվում և հաստատվում է երեսուն օրվա ընթացքում, նույն ընթացակարգով:

Ամփոփելով կարելի է ամրագրել, որ չնայած խորհրդարանի օրենսդրական սուվերենության սահմանափակումներին, հատկապես օրենսդրական գործընթացի սահմանափակումներին, կառավարության հանդեպ խորհրդարանական վերահսկողությունն առկա է, սակայն Հայաստանի Հանրապետությունում ընդունված մոդելն ուղղակիորեն հարցականի տակ էր դնում փոխադարձ զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմները: Փոխադարձ զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմները բացակայում են նախագահ-խորհրդարան հարաբերություններում: Եթե Հանրապետության Նախագահը կարող է միանձնյա որոշում ընդունել Ազգային ժողովի լուծարման վերաբերյալ, ապա Ազգային ժողովը որևէ կերպ չի կարող քաղաքական պատասխանատվության ենթարկել Հանրապետության Նախագահին. իմպիչմենտի ընթացակարգը

վերաբերում է միայն պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության դեպքերին (հոդված 57 մաս 1): Կառավարության պատասխանատվությունն Ազգային ժողովի առջև նույնպես բարդացված է, քանի որ Հանրապետության Նախագահը կառավարությանն անվստահություն հայտնելու դեպքում կարող է արձակել խորհրդարանը կամ կառավարության հրաժարականն ընդունելուց հետո նորից նշանակել նույն վարչապետին՝ սպառնալով խորհրդարանի լուծարմամբ:

Նման մոդելն առավել վտանգավոր էր Հայաստանի Հանրապետության համար, որը չուներ ժողովրդավարության ավանդույթներ, ուժեղ քաղաքացիական հասարակություն, չգրված արգելքներ ու սկզբունքներ:

¹ Տե՛ս Հ. Խաչատրյան, Հայաստանի Հանրապետության առաջին սահմանադրությունը, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն», Երևան 1997թ., էջ 11:

² Տե՛ս Adolf Kimmel, Die Nationalversammlung in der V. französischen Republik, (Ադոլֆ Կիմմել, Ազգային ժողովը ֆրանսիական V հանրապետությունում), Քյոլն, Բերլին, 1983թ., էջ 15:

³ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն: Եր.: Մխիթար Գոշ, 1997թ.:

⁴ Մանրամասն տե՛ս Хачатрян Г.М. Конституционный опыт, юридический аспект (О совмещении депутатского мандата).-Республика Армения, 17.03.1994г., N 48:

⁵ Ազգային ժողովի նախագահի և նրա տեղակալների՝ հոդված 79, Ազգային ժողովի Վերահսկիչ պալատի նախագահի՝ հոդված 83, կետ 2.:

⁶ Հոդված 83, կետ 1:

⁷ Հոդված 83, կետ 2:

⁸ Հոդված 81, կետ 2:

⁹ Հոդված 84:

¹⁰ Տե՛ս Սահմանադրական հանձնաժողովի նիստերի արձանագրությունը առ 20-ը հոկտեմբերի 1994 թվական, արձանագրություն N 65, էջեր 6-7:

¹¹ 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով այն դարձվեց 12: 2007 թվականից սկսած՝ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովում գործել են հենց 12 մշտական հանձնաժողովներ:

¹² Սահմանադրական հանձնաժողովի նիստն առ 24-ը նոյեմբերի, 1994թ., արձանագրություն թիվ 78, էջ 6:

¹³ Մշտական հանձնաժողովների թվի կտրուկ կրճատմամբ ֆրանսիական սահմանադրության ճարտարագետները նպատակ էին հետապնդում կանխել III և IV հանրապետություններում մշտական հանձնաժողովների զարգացումը դեպի «սովերային նախարարությունների»:

¹⁴ Վ. Նազարյանը մի քանի անգամ անդրադարձել է այդ հարցին սահմանադրական հանձնաժողովի զեկույցում առ 2-ը մայիսի 1995թ., «Հայաստանի Հանրապետություն» թերթում առ 4-ը մայիսի 1995թ. և «Հայք» թերթում առ 13-ը հունիսի 1995թ.:

¹⁵ Ֆրանսիացի սահմանադրական իրավունքի մասնագետ Պյեր Ավրիլի կարծիքը, մեջբ. ըստ Ադոլֆ Կիմմելի (Adolf Kimmel, Die Nationalversammlung in der V. französischen Republik) (Fn. 80), էջ 95:

¹⁶ Տե՛ս Rainer Grote, Das Regierungssystem der V. französischen Republik (Fn. 61), էջ 138:

¹⁷ Վ. Նազարյանն այդ մասին նշել է մի հարցազրույցում՝ «Հայք» թերթում առ 13-ը հունիսի 1995թ.:

¹⁸ Չնչին տարբերությունն այն է, որ Ֆրանսիայի սահմանադրության 49-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ վստահության հարցը կարող է կապվել յուրաքանչյուր տեքստի, այսինքն՝ նաև խորհրդարանի ներկայացրած օրենքների նախագծերի հետ: Եթե հայկական սահմանադիրների նմանատիպ որոշումը 75-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դեպքում շատ մեծ գործնական նշանակություն ունի, ապա այս դեպքում տարբերությունը միայն տեսական է. դժվար կլինի պատկերացնել, որ կառավարությունն իր վստահության հարցը կկապի «օտար» օրենքի նախագծի ընդունման հետ:

¹⁹ Հետաքրքրաշարժ եղանակով 1992թ. դեկտեմբերին Ֆրանսիայի Նախագահի ձևավորած Ժորժ Վեդելի գլխավորած հանձնաժողովը, որը պետք է 1958թ. սահմանադրության վերանայման առաջարկություններ մշակեր, մերժեց Ֆ. Սիտերանի՝ 1992թ. նոյեմբերի 30-ի առաջարկը, համաձայն որի՝ նրա կողմից 49-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սխալ կիրառումը պետք է սահմանափակվեր ֆինանսական օրենքներով և օրենսդրական նախաձեռնությունների փոքր թվով՝ հիմնավորելով, որ այդ հոդվածի կիրառման ոլորտը որակական և քանակական չափանիշներով սահմանափակելով՝ կարելի է հանգեցնել վստահության հարցի մեխանիզմի “paralytic excessive”-ի: Հանձնաժողովի առաջարկը՝ կառավարության վստահության հարցը դնել միայն օրենքների նախագծերով, որոնք անհրաժեշտ են թվում կառավարական ծրագրի իրականացման համար, կարծես քանակական սահմանափակումից ավելի լավ չէ: *St’u Propositions pour une révision de la Constitution*, 15 février 1993. Comité consultatif pour la révision de la Constitution, présidé par le doyen Georges Vedel. La Documentation Française, Փարիզ 1993թ., էջեր 12, 45-46 և 61:

Грайр Товмасын

Руководитель - генеральный секретарь аппарата НС РА,
кандидат юридических наук, доцент,
докторант академии государственного управления РА

Вардан Погосян

Магистр политологии,
руководитель правовой программы НМОС в Армении

РЕЗИЮМЕ

Конституционный статус и полномочия Национального Собрания Республики Армения по Конституции 5 июля 1995г.

В статье говорится о статусе и полномочиях Национального Собрания Республики Армения по Конституции 5 июля 1995г., обращается внимание на некоторые институты контроля, подчеркивается нецелостность этих институтов, показывается опасность отсутствия механизма взаимных сдержек и противовесов в отношениях президент-парламент.

Ключевые слова – функции Национального Собрания, юрисдикция Национального Собрания, полупрезидентская форма правления, парламентская форма правления, статус депутата, механизм взаимных сдержек и противовесов.

Hrayr Tovmasyan

The RA NA Chief of Staff - Secretary General,
PHD in Law, Associate Professor,
Postdoctoral Researcher of the Public Administration Academy of RA

Vardan Poghosyan

Master’s in political science,
Head of the GIZ Legal Programme in Armenia

SUMMARY

Constitutional status and powers of the National Assembly of the Republic of Armenia by the Constitution of 5th of July 1995

The article discusses the constitutional status and powers of the National Assembly of the Republic of Armenia by the Constitution of 5th of July 1995, refers to some control institutions, emphasizes the non-completion of those institutions, shows the danger of absence of the mechanism of checks and balances in president-parliament relations.

Keywords: functions of the National Assembly, jurisdiction of the National Assembly, semi-presidential form of government, parliamentary form of government, status of a member of parliament, mechanism of checks and balances.

ՍՈՒՐԵՆ ԶՐՄՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԺԵՆՅԱ ՄԱՐՈՒՏՅԱՆ

«Իրավախախտում կատարած անձանց
վերականգնողական կենտրոն» ՊՈԱԿ, իրավաբան

ՓՈԽՆԱԿ ՄԱՅՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հոդվածը վերաբերում է վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաների, մասնավորապես փոխնակ մայրության կիրառման առանձնահատկություններին, օրենքով սահմանված կարգավորումներին, առկա բացթողումներին, ինչպես նաև փոխնակ մայրության սուբյեկտ հանդիսացող անձանց և վերջինիս դեպքում կնքվող պայմանագրային դրույթներին, միջազգային պրակտիկային և փոխնակ մայրության օրինականացման հիմքերին:

Հիմնարանը- վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներ, փոխնակ մայրություն, սուբյեկտներ, քանակական սահմանափակումներ, փոխնակ մայրության թույլատրելիություն, պայմանագիր, ֆինանսական փոխհատուցում, հսկողություն:

1. Փոխնակ մայրության ընդհանուր հասկացությունը.

Վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառումն անփոխարինելի դեր է խաղում անպտղաբերության խնդրի լուծման հարցում: Վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառումը և, մասնավորապես, փոխնակ մայրության ինստիտուտը պահանջում են մանրակրկիտ իրավական կարգավորում: Կանանց մայրանալ օգնում են փոխնակ մայրերը: Փոխնակ մայրն այն կինն է, որն իր արգանդի խոռոչում կրում է գենետիկորեն իրեն չպատկանող պտուղ, որը ժառանգում է միայն կենսաբանական ծնողների գեները: Փոխնակ մայրը նախապես ենթարկվում է մանրակրկիտ բժշկական հետազոտության: Նա պետք է լինի լիովին առողջ առաջին հերթին այն պատճառով, որ հղիությունը ոչ մի վտանգ չներկայացնի իր իսկ առողջության համար և երկրորդ՝ որպեսզի փոխնակ մայրը ոչ մի վարակ չփոխանցի պտղին: Հղիության ընթացքում մոր և պտղի արյունները չեն խառնվում, իսկ նյութափոխանակությունը կատարվում է հյուսվածքային մակարդակով:

Փոխնակ մայրությունն աշխարհի տարբեր երկրներում յուրովի է ընկալվում, այդ հարցի շուրջ չկա միատեսակ մոտեցում: Շատ դեպքերում այն քննադատության է արժանանում՝ հաշվի առնելով այն բացասական հետևանքները (օրինակ՝ փոխնակ մոր և երեխայի միջև ստեղծված հոգեբանական կապը, փոխնակ մոր մարմնի անձեռնմխելիության իրավունքը), որոնք կարող են ի հայտ գալ երեխայի աշխարհի գալուց հետո, ինչպես նաև քիչ

չեն վերջինիս ջատագովները, որոնց պնդմամբ փոխնակ մայրությունը օգնում է անպտուղ գույգերին ունենալ լիարժեք ընտանիք և ծառայում է ի բարօրություն մարդկության:

Հայաստանի Հանրապետությունում փոխնակ մայրության հետ կապված բոլոր իրավահարաբերությունների կարգավորումն իրականացվում է օրենսդրական հարթության վրա:

Կնքվում է պայմանագիր փոխնակ մոր և կենսաբանական ծնողների միջև՝ նոտարական հաստատմամբ: Փոխնակ մայրը կարող է լինել կամ կենսաբանական ծնողների հարազատը, օրինակ՝ կնոջ կամ ամուսնու քույրը, կամ որևէ օտար կին: Վերջինս հիմնականում փոխհատուցվում է: Փոխհատուցման չափը նշվում է պայմանագրում, հաստատվում նոտարի կողմից: Վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներն օգնում են այն ընտանիքներին, որոնք բնական ճանապարհով չեն կարող ունենալ իրենց սեփական երեխան, դառնալ ծնող և շարունակել սերունդը:

ՀՀ օրենքը «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» կարգավորում է սուրոգատ (փոխնակ) մայրության հետ կապված իրավահարաբերությունները: Օրենքում սահմանվում է փոխնակ (սուրոգատ) մայր հասկացությունը: Այս օրենքի համաձայն՝ սուրոգատ մայրը դոնորական սաղմը իր արգանդում կրող կինն է, որից ծնված երեխան չի կրում նրա գենոտիպը:

Որպես փոխնակ մայր հանդես գալու ցանկություն ունեցող անձինք կարող են անձամբ դիմել

www.journal.lawinstitute.am

համապատասխան առողջապահական հաստատություններ, կամ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունք ունեցող անձինք կարող են առողջապահական հաստատություն ներկայացնել փոխնակ մոր թեկնածուներ:

Դոնորի և փոխնակ մոր մասին տեղեկությունները հաշվառվում են համապատասխան առողջապահական հաստատություններում՝ առողջապահության ոլորտի հանրապետական գործադիր մարմնի սահմանած կարգով: Հարկ է նշել, որ փոխնակ մայրության կիրառման հետ կապված տեղեկությունները համարվում են բժշկական գաղտնիք և հրապարակման ենթակա չեն: Փոխնակ մայրության հետ կապված ցանկացած տեղեկություն տրամադրվում է միայն դատարանի (դատավորի), դատախազության, նախաքննության, հետաքննության մարմինների հարուցած քրեական կամ քաղաքացիական գործերի կապակցությամբ, ինչպես նաև այլ իրավասու մարմինների պահանջով՝ միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է հավելել, որ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման հետ կապված ծառայությունները մատուցում են առողջապահական միայն այն հաստատությունները, որոնք օրենքով սահմանված կարգով ունեն բժշկական օգնության և սպասարկման տվյալ տեսակով զբաղվելու լիցենզիա, ինչպես նաև պահպանում են վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման համար օրենքով և իրավական այլ ակտերով նախատեսված պայմանները:

Վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաները կիրառվում են Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության բնագավառի պետական կառավարման լիազոր մարմնի հաստատած բժշկատեխնոլոգիական ցուցումների հիման վրա: Եվ հարկավոր է նշել, որ, օրենքի համաձայն, ապագա երեխայի սեռը պլանավորել չի թույլատրվում վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման դեպքում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ առկա է սեռի հետ կապված հիվանդության ժառանգման հավանականություն:

Հայաստանի Հանրապետությունում տարբերակվում են փոխնակ մայրության մի քանի տարատեսակներ².

1) ամուսնական գույզի սպերմատոզոիդի և ձվաբջջի կորիզանյութերի միավորման արդյունքում առաջացած սաղմի (դոնորական սաղմի) փորձանոթային զարգացում ու ներպատվաստում փոխնակ մոր արգանդի խոռոչ:

2) ամուսնական գույզի կնոջ ձվաբջջի և դոնոր

տղամարդու սպերմատոզոիդի կորիզանյութերի միավորմամբ ստացված սաղմի փորձանոթային զարգացում ու ներպատվաստում փոխնակ մոր արգանդի խոռոչ:

3) ամուսնական գույզի տղամարդու սպերմատոզոիդի և դոնոր կնոջ ձվաբջջի կորիզանյութերի միավորմամբ ստացված սաղմի փորձանոթային զարգացում ու ներպատվաստում փոխնակ մոր արգանդի խոռոչ:

2. Փոխնակ մայրության սուրյեկտները:

2.1 Վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը:

Հայաստանի Հանրապետությունում վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունք ունեն.

1) Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ գտնվող ամուսինը (կինը)՝ միայն կնոջ (ամուսնու) հետ փոխադարձ համաձայնության առկայության դեպքում:

2) Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ չգտնվող տղամարդը կամ կինը՝ իր ցանկությամբ:

Սակայն այստեղ անհրաժեշտ է հավելել, որ «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին»³ ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին ՀՀ օրենքի նոր նախագծում կատարվել է ավելացում առ այն, որ. «Մույն իրավունքը՝ փոխնակ մոր միջոցով վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու մասով, չի տարածվում Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված (վավեր ճանաչված) ամուսնության մեջ չգտնվող Հայաստանի Հանրապետությունում գտնվող կամ բնակվող օտարերկրացիների նկատմամբ»:

Ինչպես նաև օրենքով սահմանված է, որ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձինք իրավունք ունեն առողջապահության ոլորտի հանրապետական գործադիր մարմնի սահմանված կարգով նախապես իրագրելվել՝

1) վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման հետ կապված ժառանգաբանական, բժշկագիտական և իրավական հարցերի մասին:

2) վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման գործելակարգի մասին:

3) դոնորի կամ փոխնակ մոր արտաքին տվյալների, ազգային պատկանելության, ֆենոտիպի և բժշկագենետիկական հետազոտությունների արդյունքների մասին:

Միաժամանակ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձինք (ամուսինները) իրավունք ունեն ընտրել փոխնակ մորը: Հարկ է նշել, որ հաշվառվում են միայն այն փոխնակ մայրերի վերաբերյալ տեղեկությունները, ովքեր բժշկագենետիկական հետազոտության են ենթարկվել համապատասխան առողջապահական հաստատություններում և չունեն փոխնակ մայր լինելու հակացուցումներ:

2.2 Օտարերկրյա քաղաքացիները՝ որպես փոխնակ մայրության սուբյեկտ

Հայաստանի Հանրապետությունում օտարերկրյա քաղաքացիները կարող են հանդես գալ որպես փոխնակ մայրության սուբյեկտ, քանի որ «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքում սահմանված է, որ սույն օրենքը տարածվում է ՀՀ քաղաքացիների, Հայաստանում բնակվող օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց վրա, ինչպես նաև այն իրավաբանական անձանց նկատմամբ, որոնց գործունեությունը Հայաստանի Հանրապետությունում կապված է մարդու վերարտադրողականության հետ: Այստեղ անհրաժեշտ է հավելել, որ «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին ՀՀ օրենքում ավելացվել է մի դրույթ այն մասին, որ սույն օրենքը տարածվում է ոչ միայն ՀՀ տարածքում բնակվող, այլև այդ տարածքում գտնվող օտարերկրացի քաղաքացիների նկատմամբ:

2.3 Ովքեր կարող են լինել փոխնակ մայր:

Այժմ անդրադարձ կատարենք այն հարցին, թե ով կարող է հանդես գալ որպես փոխնակ մայր և ինչպիսի պարտավորություններ է ստանձնում պայմանագիր կնքելիս: Այս դրույթն իր սահմանումն է ստացել «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածում⁴:

• Այսպիսով, փոխնակ մայր լինելու իրավունք ունեն նախկինում առնվազն մեկ անգամ ծննդաբերած 20-35 տարեկան այն կանայք, ովքեր սահմանված կարգով ենթարկվել են բժշկագենետիկական հետազոտության, որի արդյունքում չեն հայտնաբերվել փոխնակ մայր լինելու հակացուցումներ:

• Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ գտնվող կինը կարող է փոխնակ մայր լի-

նել, սակայն ամուսնու համաձայնությամբ:

Ինչ վերաբերում է օրենքով նախատեսված տարիքային սահմանափակմանը՝ 20-ից մինչև 35 տարեկան, և առնվազն մեկ անգամ ծննդաբերած լինելու հանգամանքին, դա առավելապես նպատակ ունի կանխելու կամ կրճատելու փոխնակ մոր և ապագա երեխայի մոտ հնարավոր խնդիրների առաջացումը, քանի որ հենց այդ տարիքային ժամանակահատվածն է համարվում առավել նպատակահարմար հղիության և ծննդաբերության համար:

Միևնույն ժամանակ փոխնակ մայր չի կարող լինել այն կինը, որի փոխնակ մայր լինելը հակացուցված է Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության բնագավառի պետական կառավարման լիազոր մարմնի հաստատած բժշկական ցուցումներով:

2013 թվականի N 214-ն «Վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման կարգը, մեթոդների տարատեսակներն ու բժշկական գործելակերպը սահմանելու մասին»⁵ ՀՀ կառավարության որոշմամբ մանրամասն ներկայացված են փոխնակ մայրության հակացուցումները և պարտադիր հետազոտությունների ծավալը:

Փոխնակ մայրության հակացուցումները հետևյալն են.

- 1) ֆիզիկական և հոգեկան հիվանդություններ, որոնց առկայության դեպքում հղիությունը և ծննդաբերությունը հակացուցված են.
- 2) արգանդի խոռոչի բնածին կամ ձեռքբերովի արատներ, որոնց դեպքում անհնար է սաղմերի պատվաստումը կամ հղիության կրումը.
- 3) ձվարանների ուռուցքներ.
- 4) արգանդի բարորակ ուռուցքներ, որոնք պահանջում են վիրահատական բուժում.
- 5) ցանկացած տեղայնացման սուր բորբոքային հիվանդություններ.
- 6) ցանկացած տեղակայման չարորակ ուռուցքներ:

Ինչպես նաև փոխնակ մայրը միաժամանակ չի կարող լինել ձվաբջջի դոնոր:

2.4. Որպես փոխնակ մայր հանդես գալու քանակական սահմանափակումը

ՀՀ օրենսդրությամբ դեռևս սահմանված չէ փոխնակ մայր հանդես գալու քանակական սահմանափակումը, սակայն այժմ քայլեր են ձեռնարկվում այդ օրենսդրական բացը լրացնելու ուղղությամբ: «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին»⁶ ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին ՀՀ օրենքի նախագծում (նախագիծը Ազգային ժողովում է) առաջարկվել է ավել-

լացնել այն դրույթը, որ կինը չի կարող հանդես գալ որպես փոխնակ մայր, եթե նախկինում առնվազն երկու անգամ հանդես է եկել այդ կարգավիճակում: Այդ լրացումը նպատակ է հետապնդում փոխնակ մոր ինստիտուտի՝ առևտրային նպատակով կիրառելու հնարավորության բացառման:

Ինչպես նաև, այս դեպքում քանակական սահմանափակում չնախատեսելը ուղղակիորեն կարող է հանգեցնել մարդու անձեռնմխելիության իրավունքի կոպիտ խախտման: Մարդու ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքն ամբողջով է ՀՀ Սահմանադրությամբ, որտեղ նշվում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունք և՛ բժշկության, և՛ կենսաբանության ոլորտներում. մասնավորապես արգելվում են եվգենիկական փորձերը, մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելը, մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը:

3. Փոխնակ մայրության թույլատրելիությունը բժշկական ցուցում, սոցիալական հանգամանքներ:

«Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 11-ում սահմանված է վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման հիմքերը, համաձայն որի՝ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաները կիրառվում են Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության բնագավառի պետական կառավարման լիազոր մարմնի հաստատած բժշկասոցիալական ցուցումների հիման վրա: Այստեղից կարելի է հետևություն անել առ այն, որ բացի բժշկական ցուցումներից (օրինակ՝ անպտղության դեպքում), փոխնակ մոր ծառայությունից կարող են օգտվել որոշակի սոցիալական ցուցումների առկայության դեպքում. դրանք կարող են լինել կնոջ մեծ տարիքը, չափազանց ծանրաբեռվածությունը և մասնագիտական գործունեության հետ հղիության համատեղելիության անհնարինությունը: Սակայն այստեղ պետք է հավելել, որ բժշկասոցիալական ցուցումները պետք է իրական լինեն, և փոխնակ մոր ինստիտուտի կիրառումը պետք է լինի խիստ անհրաժեշտությունից ելնելով և ծառայի իր բուն նպատակի իրագործմանը:

4. Փոխնակ մայրության դեպքում կնքվող պայմանագիրը:

Վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունք ունեցող անձանց և փոխնակ մոր կամ հայտնի դոնորի դեպքում փոխհարաբերությունները կարգավորվում են նրանց միջև կնքվող գրավոր պայմանագրերով,

որոնք ենթակա են նոտարական վավերացման:

Փոխնակ մայրության դեպքում կնքվող պայմանագիրը խառը պայմանագիր է, քանի որ այն օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով նախատեսված մի քանի պայմանագրերի տարրեր պարունակող պայմանագիր է: Խառը պայմանագրի կողմերի հարաբերությունների նկատմամբ համապատասխան մասերով կիրառվում են այն պայմանագրերի մասին կանոնները, որոնց տարրերը պարունակվում են խառը պայմանագրում, եթե այլ բան չի բխում կողմերի համաձայնությունից կամ խառը պայմանագրի էությունից:

Պայմանագրում ներառվում է դրույթ այն մասին, որ փոխնակ մայրն իրավունք չունի հրաժարվել իրենից ծնված երեխային հանձնել սույն օրենքով սահմանված կարգով պայմանագիր կնքած անձանց՝ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձին կամ ամուսիններին, ինչպես նաև փոխնակ մայրն իրենից ծնված երեխայի նկատմամբ չունի որևէ իրավունք և չի կրում որևէ պարտականություն երեխային սահմանված կարգով պայմանագիր կնքած անձին կամ ամուսիններին հանձնելու պահից:

5. Փոխնակ մայրության դեպքում ֆինանսական փոխհատուցման հետ կապված կարգավորումները:

Հայաստանի Հանրապետությունում փոխնակ մոր ծառայությունները կարող են լինել անվճար հիմունքներով. դա հիմնականում հանդիպում է հարազատների, ազգականների դեպքում, ինչպես նաև կարող է կրել վճարովի բնույթ:

Փոխնակ մայրը հղիություն կրելու և ծննդաբերելու համար կարող է ստանալ դրամական հատուցում՝ համապատասխան առողջապահական հաստատության կամ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձի կամ ամուսինների և փոխնակ մոր կողմից նախապես կնքված պայմանագրով սահմանված կարգով:

Միաժամանակ, փոխնակ մոր հետ պայմանագիր կնքած վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձը (ամուսինները) կրում է (են) բոլոր այն ծախսերը, որոնք կապված են հղիության ընթացքի, ծննդաբերության, ինչպես նաև բժշկական փաստաթղթերով հաստատված բարդությունների վերացման հետ:

6. Փոխնակ մոր նկատմամբ հսկողությունը բժիշկների և երեխայի կենսաբանական ծնողների կողմից:

Կարևոր նշանակություն ունի այն հանգամանքը, որ ապագա երեխայի կենսաբանական ծնողները օրենքով սահմանված կարգով ունենան որոշա-

կի իրավունքներ՝ փոխնակ մոր նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու նպատակով: Սակայն այստեղ անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև մյուս կողմի՝ սուրոգատ մոր, անձնական կյանքի և ազատության իրավունքը, որը պետք է պաշտպանվի, և կողմերի միջև կնքվող պայմանագրում սուրոգատ մոր և կենսաբանական ծնողների իրավունքները պետք է համաչափ լինեն:

Օրենքով սահմանված կարգով փոխնակ մայրը պարտավոր է բժշկական հաշվառման կանգնել հղիության վաղ ժամկետներում (մինչև հղիության 12 շաբաթը), մշտապես գտնվել բժշկի հսկողության տակ, խստորեն կատարել նրա խորհուրդները և հետևել իր առողջությանը: Միաժամանակ, փոխնակ մայրը վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվող անձից կամ ամուսիններից առանձին ապրելու դեպքում պարտավոր է վերջիններիս տեղեկացնել հղիության ընթացքի մասին:

Այստեղ հարկ է նշել, որ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգրքի փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նոր նախագծում ավելացվել է հոդված, որը սանկցիաներ է սահմանում Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով սահմանված պահանջները խախտելու համար: Մասնավորապես, վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման կարգը, մեթոդների տարատեսակներն ու բժշկական գործելակերպը խախտելը առաջացնում է տուգանք՝ չորս հարյուր հազար դրամի չափով: Իսկ այդ արարքը վարչական տույժ նշանակելու վերաբերյալ որոշման անբողոքարկելի դառնալուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, կրկին կատարելը առաջացնում է տուգանք՝ տվյալ արարքի համար սահմանված տուգանքի առավելագույն չափի կրկնապատիկի չափով:

7. Փոխնակ մայրության դեպքում գրանցման առանձնահատկությունները:

Փոխնակ մայրության դեպքում գրանցման առանձնահատկությունները կարգավորվում են «Զաղաքացիական կացության ակտերի մասին»¹⁰ ՀՀ օրենքով: Վերոնշյալ օրենքում սահմանված է փոխնակ մայրության միջոցով ծնված երեխաների ծննդյան պետական գրանցման կարգը, որի համաձայն, եթե երեխայի ծննդի պետական գրանցումը կատարվում է ամուսնության մեջ գտնվող անձանց, ամուսնության մեջ չգտնվող տղամարդու կամ կնոջ հայտարարությամբ, որոնք օգտվել են օրենքով նախատեսված վերարտադրողականության օժան-

դակ տեխնոլոգիաներից, ապա ծննդյան մասին սահմանված ձևի փաստաթղթի հետ ներկայացվում է նաև փոխնակ մոր հետ օրենքով սահմանված կարգով կնքված պայմանագրի մեկ օրինակը:

Ինչպես նաև ամուսնության մեջ գտնվող անձինք, ամուսնության մեջ չգտնվող տղամարդը կամ կինը, որոնք օգտվել են օրենքով նախատեսված վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից, ծննդի պետական գրանցման գրքում գրանցվում են որպես ծնողներ (ծնող)՝ մոր հետ կնքած պայմանագրի հիման վրա:

8. Միջազգային փորձ՝ ըստ երկրների, սուրոգատ մայրության թույլատրելիությունն ու սահմանափակման պատճառները:

Ընդհանուր առմամբ ամբողջ աշխարհում ընդունված է տարբերակել փոխնակ մայրության երկու տեսակ՝ առևտրային և ոչ առևտրային: Առևտրային տիպի փոխնակ մայրության դեպքում որպես փոխնակ մայր հանդես եկող անձը ենթակա է վարձատրման: Իսկ ոչ առևտրայինի դեպքում փոխնակ մայրությունը իրականացվում է անշահախնդիր կերպով. վերջինս հիմնականում հանդիպում է հարազատների շրջանում:

ԱՄՆ-ի մի շարք նահանգներում, օրինակ՝ Արկանզասում, Կալիֆոռնիայում, Մասաչուսեթսում, Իլլինոուսում, Տեխասում, Նեվադայում թույլատրված է առևտրային տիպի սուրոգատությունը, սակայն դա հնարավոր է միայն ամուսնացած գույգերի դեպքում: Հնդկաստանում ևս թույլատրված է սուրոգատության առևտրային տեսակի իրագործումը: Ռուսաստանի Դաշնությունում, Ուկրաինայում նույնպես այն թույլատրված է, սակայն պարտադիր հանգամանք է ամուսնացած լինելու փաստը: Այս երկրներում համասեռամուլները սուրոգատ մայրության ինստիտուտից չեն կարող օգտվել: Թայլանդում նույնպես միայն ամուսնացած գույգերը կարող են ունենալ երեխա սուրոգատ մոր օգնությամբ, սակայն պարտադիր պայման է, որ վերջիններս ամուսնացած լինեն ոչ պակաս, քան 3 տարի:

Այժմ անցում կատարենք դեպի ոչ առևտրային սուրոգատությունը. այս դեպքում փոխնակ մայրը չի ստանում փոխհատուցում, միայն կարող են փոխհատուցվել այն ծախսերը, որոնք ուղղակիորեն կապված են հղիության ընթացքի, ծննդաբերության և երեխայի հետ:

ԱՄՆ-ի մի շարք նահանգներում, որտեղ անօրինական է առևտրային սուրոգատությունը, օրենքով սահմանված կարգով թույլատրվում է ոչ առևտրային սուրոգատության իրականացումը: Օրինակ՝ Կենտուկի, Նեբրասկա, Միչիգան, Ֆլորիդա, Վիրջինիա և այլն: Կանադայում, Բելգիայում,

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գանհայում, Մեծ Բրիտանիայում, Հունաստանում, Իսրայելում, Ավստրալիայի մի շարք նահանգներում թույլատրված է ոչ առևտրային սուրոգատությունը: Իսկ ինչ վերաբերում է համասեռամուկների կողմից սուրոգատ մոր միջոցով երեխա ունենալուն, ապա այն թույլատրվում է Ավստրալիայի մի շարք նահանգներում և Իսրայելում:

Մեծ Բրիտանիայում, չնայած այն հանգամանքին, որ սուրոգատ մայրությունն արգելված չէ, սուրոգատ մայրը ստանում է ծնողի կարգավիճակ՝ անկախ երեխայի հետ կենսաբանորեն կապված չլինելուց: Եվ միայն դատական կարգով որդեգրելուց հետո կենսաբանական ծնողները կարող են ստանալ ծնողի իրավունքներ:

Սուրոգատ մայրությունն արգելված է Ֆրանսիայում, Գերմանիայում, Իտալիայում, Իսպանիայում, Պորտուգալիայում, Բուլղարիայում, ԱՄՆ-ի մի շարք նահանգներում: Հիմնականում արգելքը հիմնավորվում է երեխաներին անպտուղ գույգերի և սուրոգատ մոր միջև առևտրային հարաբերությունների սուբյեկտ դարձնելը կանխելու համար, սուրոգատ մայրությունից ծնված երեխաներին հոգեբանորեն պաշտպանելու, փոխնակ մայրերի և երեխաների իրավունքների ոտնահարումը կանխելու համար:

Մի շարք երկրներում, որտեղ սուրոգատ մայրությունը օրենքով սահմանված կարգով արգելված է, կարող է թույլատրվել օտարերկրյա փոխնակ մայրության ճանաչումը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ Ֆրանսիայի Հանրապետությունում սուրոգատությունն արգելված է, 2014 թվականին Ֆրանսիայի բարձրագույն դատարանի վճռով օրինական են համարվում օտար երկրներում սուրոգատ մոր միջոցով ծնված երեխաների կարգավիճակը, այսինքն՝ Ֆրանսիայի քաղաքացի հանդիսացող անձանց երեխան, ով ծնվել է այլ երկրում փոխնակ մոր միջոցով, ստանում է Ֆրանսիայի քաղաքացիություն:

Գերմանիայում նույնպես 2014 թվականից ի վեր, Գերմանիայի գերագույն դատարանի վճռի հիման վրա, օրինական կարգավիճակ են ստանում Գերմանիայի քաղաքացի հանդիսացող ծնողների երեխաները, ովքեր ծնվել են օտար երկրում սուրոգատ մոր օգնությամբ: Իսպանիայում օրինական կարգավիճակ են ստանում այն երեխաները, որոնք ծնվել են այնպիսի երկրում, որտեղ սուրոգատ մայրությունը թույլատրված է:

Օտարերկրյա սուրոգատությունը չի ճանաչվում մի շարք երկրներում՝ Պորտուգալիայում, Նիդեռլանդներում, Իտալիայում: Այս երկրները դրսևորել են սուրոգատ մայրության նկատմամբ խստագույնս մերժողական քաղաքականություն,

հետևաբար նման երկրների քաղաքացիների երեխան, ով ծնվել է արտասահմանում սուրոգատ մոր միջոցով, չի ստանում տվյալ երկրի քաղաքացիություն: Ինչ վերաբերում է Ֆրանսիայի Հանրապետությանը, ապա այստեղ սուրոգատ մայրությունն արգելվել է սկսած 1991 թվականից, Վճռաբեկ դատարանի վճռի հիման վրա (Cass. Ass. plén., 31/05/1991): Այս արգելքն ամրապնդվել է 1994 թվականի «Բիոէթիկայի մասին» օրենքի հիման վրա և Ֆրանսիայի Քաղաքացիական օրենսգրքի 16-7 հոդվածում:

Սուրոգատության վերաբերյալ պայմանագիրը իրավաբանական ուժ չունի և նման պայմանագրի կնքման դեպքում նախատեսված է քրեական և քաղաքացիական սանկցիաներ (քաղաքացիական սանկցիաները նախատեսված են Քաղաքացիական օրենսգրքի 311-25, 325 և 332-1 հոդվածներում, իսկ քրեական պատասխանատվությունը սահմանված է Քրեական օրենսգրքի 227-12 §3 և 227-13 հոդվածներում):

Ֆրանսիայում սուրոգատ մայրության արգելքը հիմնավորվում է տարբեր բարոյական և էթիկական նորմերով, մասնավորապես, երեխաներին անպտուղ գույգերի և սուրոգատ մոր միջև առևտրային հարաբերությունների սուբյեկտ դարձնելը կանխելու համար, սուրոգատ մայրությունից ծնված երեխաներին հոգեբանորեն պաշտպանելու, փոխնակ մայրերի իրավունքների ոտնահարումը կանխելու համար, որոնք ծննդաբերել են երեխային, սակայն որևէ իրավունք չունեն նրա նկատմամբ: Սուրոգատ մայրերը հիմնականում հանդիսանում են անապահով ընտանիքների անդամներ և հեշտությամբ կարող են այդ ոլորտում ենթարկվել շահագործման:

Անհրաժեշտ է նշել, որ նման ժխտողական դիրքորոշումը կարող է առաջացնել նաև բարոյացումներ այն առումով, որ աշխարհի տարբեր երկրներում, որտեղ սուրոգատ մայրությունը թույլատրված է օրենքով սահմանված կարգով, և Ֆրանսիայի քաղաքացի հանդիսացող բազմաթիվ անպտուղ ծնողներ կարող են փոխնակ մայրերին փնտրել հենց այդպիսի երկրներում:

9. Փոխնակ մայրության օրինականացման հիմքերը¹¹

Մարդու վերարտադրողական իրավունքը մարդկային ցեղի շարունակականությունն ապահովելու և սերունդ թողնելու հնարավորությունն է:

ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածում ամրագրված է ընտանիքի պաշտպանության վերաբերյալ դրույթը, որի համաձայն ընտանիքը, որպես հասարակության բնական և հիմնական բջիջ,

բնակչության պահպանման և վերարտադրման հիմք, ինչպես նաև մայրությունը և մանկությունը պետության հատուկ պաշտպանության և հովանավորության ներքո են: Այսինքն, ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածում ամրագրված է ընտանիքի վերարտադրման իրավունքը: Իսկ վերարտադրման իրավունքի մեջ ներառված է նաև մարդու վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու իրավունքը:

Վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաները բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակ են, որը, որպես մարդու վերարտադրողական իրավունք, սահմանված է նաև «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին»¹² ՀՀ օրենքում: «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածում ամրագրված է մարդու՝ բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքը, որի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, տարիքից, առողջական վիճակից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից, Հայաստանի Հանրապետությունում ունի բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունք: Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության համաձայն՝ վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաները, մասնավորապես փոխնակ մայրությունը, հանդիսանում են բժշկական օգնության տեսակ, և ցանկացած ձևով այդ իրավունքի սահմանափակումը, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի, խախտում է մարդու՝ բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու հիմնարար իրավունքը:

Միաժամանակ, փոխնակ մայրության ինստիտուտից օգտվելու իրավունքը կարելի է դիտարկել որպես նորարարության իրավունք, որն իր ամրագրումն է ստացել Պացիենտների իրավունքների եվրոպական խարտիայում¹³ (թիվ 10-րդ իրավունքն է), համաձայն որի՝ «Յուրաքանչյուր ոք, անկախ տնտեսական և ֆինանսական գործոններից, իրավունք ունի օգտվել միջազգային չափանիշներին համապատասխան նորագույն բուժական, այդ թվում՝ ախտորոշիչ միջամտություններից»:

Ի վերջո, անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ մարդու վերարտադրողական իրավունքը հանդիսանում է մարդու սոմատիկ իրավունք, քանի որ սոմատիկ են անձի հետ կապված այն իրավունքները, որոնք կապված են մարդու մարմնի՝ որպես ամբողջականության, ինչպես նաև ամբողջականության առանձին մասերի (օրգաններ, հյուսվածքներ, բջիջներ) նկատմամբ մարդու, ըստ իր հայեցողության, տիրապետման, օգտա-

գործման, տնօրինման հետ: Այսինքն, դա մարդուն տրված հնարավորությունն է՝ ազատորեն տնօրինելու իր մարմինը բացարձակ և անժամկետ եղանակով:

Իսկ ինչ վերաբերում է առևտրային նպատակով վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու եղանակով երեխաներ ունենալու հանգամանքին, ապա հարկ է նշել, որ «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին»¹⁴ ՀՀ օրենքի նախագծում առևտրային նպատակով փոխնակ մոր ինստիտուտի կիրառումը լիովին կանխելու նպատակով ամրագրվել են երկու հիմնարար դրույթներ.

1. Երեխայի և ծնողի միջև պարտադիր կենսաբանական կապի առկայության վերաբերյալ դրույթը, ըստ որի՝ վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից օգտվելու դեպքում Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ գտնվող ամուսինները կամ նրանցից առնվազն մեկը, իսկ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրանցված ամուսնության մեջ չգտնվող տղամարդը կամ կինը պետք է լինեն(ի) ապագա երեխայի կենսաբանական ծնողը, ինչը պետք է հաստատվի ԴՆԹ-ի միջոցով:

2. Ինչպես նաև փոխնակ մոր ինստիտուտի կիրառման սահմանափակման դրույթը, ըստ որի՝ կինը չի կարող երկու անգամից ավել հանդես գալ որպես փոխնակ մայր:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարելի է փաստել, որ երեխային ծնունդ տալը, մարդկային ցեղը վերարտադրելու, հասարակությանը անհատ տրամադրելու իրավունքը հավասար է մարդու՝ երեխաներ ունենալու իրավունքին՝ անկախ այն հանգամանքից, թե այդ երեխան ինչ ճանապարհով է ծնվել: Վերարտադրողականությունը մարդու հիմնական քաղաքացիական իրավունքն է, և փոխնակ մայրության իրավունքը ամբողջովին պետք է լինի պետության հոգածության ներքո:

- ¹ <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1339&lang=arm>
- ² <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1339&lang=arm>, Հոդված 11
- ³ <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=40186>, Հոդված 2
- ⁴ <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1339&lang=arm>
- ⁵ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=82029> Կետեր 57, 58
- ⁶ <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=40186>, Հոդված 3
- ⁷ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=102510>, Հոդված 25
- ⁸ <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1339&lang=arm>, Հոդված 11
- ⁹ <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1339&lang=arm>, Հոդված 15
- ¹⁰ <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2212&lang=arm>, Հոդված 16
- ¹¹ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=102510>
- ¹² <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1688&lang=arm>
- ¹³ http://www.ars.champagne-ardenne.sante.fr/fileadmin/CHAMPAGNE-ARDENNE/ARS_Internet/concertation_regionale/usagers/fiches_ciss/Fiche_Pratique_42_charte_europeenne.pdf
- ¹⁴ <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=40186>, Հոդված 3

Сурен Крмоян

Заместитель министра юстиции Республики Армения,
кандидат юридических наук.

Женя Марутян

«Реабилитационный центр правонарушителей» ГНКО,
юрист

РЕЗЮМЕ

Суррогатное материнство

Статья относится к вспомогательным репродуктивным технологиям, в том числе суррогатному материнству, особенностям применения, нормативным актам, существующим недостаткам, а также субъектам суррогатного материнства, договору, международной практике и основе легализации суррогатного материнства.

Ключевые слова: ВРТ, суррогатное материнство, субъекты, количественные ограничения, приемлемость суррогатного материнства, контракт, финансовая компенсация, контроль.

Suren Krmoyan

Deputy Minister of Justice of Republic of Armenia,
Candidate of legal sciences

Zhenya Marutyanyan

«Offenders' Rehabilitation Center» SNCO,
lawyer

SUMMARY

Surrogate maternity

The article refers to assisted reproductive technology, including surrogacy, the peculiarities of the application, statutory regulations, the existing gaps, as well as subjects of the Surrogacy, the provisions of the contract, international practice and legalization of the grounds of surrogate motherhood.

Keywords: assisted reproductive technologies, surrogate motherhood, subjects, quantitative restrictions, surrogate motherhood acceptability, contract, financial compensation, control.

ՌԱՖԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանի դատավոր,
Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և
քաղաքականության ինստիտուտի սահմանադրական և մունիցիպալ
իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

Սույն հոդվածում հեղինակը հանգամանորեն քննարկում է վարչարարության սահմանադրական և օրենսդրական սկզբունքների բովանդակությունը, առանձնահատկությունները և դրանց գործնական նշանակության հետ կապված հարցերը:

Հիմնաբառեր - վարչարարություն, իրավունքի սկզբունք, վարչարարության սկզբունքներ, օրինակա- նություն, համաչափություն, հայեցողական լիազորություն, անտեսվարություն:

2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեի արդյունքներով փոփոխված Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը¹ ուղղակիորեն ամրագրել է վարչարարության վերաբերյալ մի շարք ելակետային սկզբունքներ, որոնք առավել կոնկրետացված և հանգամանորեն պետք է իմպլեմենտացիայի ենթարկվեն գործող «Վարչարարության և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում² և այլ օրենսդրական ակտերում:

«Վարչարարություն» հասկացության բնորոշումը ամրագրված է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ նաև Օրենք) 3-րդ հոդվածի 2-րդ կետով. «Վարչարարություն՝ վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեությունը, որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողություն կամ անգործություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ»:

«Վարչարարություն» եզրույթը վարչական իրավունքի տեսության մեջ երբեմն օգտագործվում է ավելի լայն իմաստով. վերջինիս տակ նկատի է առնվում գործադիր իշխանություն իրականացնելիս վարչական մարմնի կամ գործադիր իշխանության իրականացնելու դեպքում ցանկացած այլ պետական մարմնի նաև այնպիսի գործունեություն, որն ուղղված է նաև ներքին համակարգային խնդիրների լուծմանը³:

Վարչարարությունն իրականացվում է մի շարք ելակետային սկզբունքների հիման վրա, որոնք ամրագրված են, ինչպես նշեցինք, ՀՀ Սահմանադրությունում և «Վարչարարության և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում:

Վարչարարության հիմնական սկզբունքներն իրենց էությանը սահմանադրական անմիջական գործող ելակետային դրույթներ են, որոնք, ամրագրվելով վարչական մարմինների համար, ստացել են

նաև վարչական իրավունքի սկզբունքների բնույթ: Բոլոր այդ սկզբունքների ամրագրման նպատակը մեկն է՝ ապահովել իրավական պետության գաղափարների, դրանց դրսևորումների իրացումը վարչական իրավունքում:

Դա նշանակում է, մասնավորապես, նաև վարչական մարմինների կապակցվածություն մարդու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով, վարչական մարմինների գործունեության օրինականություն, դրանց որոշումներից պաշտպանվելու բավարար երաշխիքներ, ինչպես վարչական մարմինների համակարգում, այնպես էլ դատարաններում, կամայականության արգելք, վարչարարության համաչափություն: Այստեղից պարզորոշ է դառնում, որ ՀՀ Սահմանադրությունում և Օրենքում ամրագրված այս կարևորագույն սկզբունքներն իրենց «տեղում» են և իրենք էլ կանխորոշում և արտացոլվում են հատկապես վարչական վարույթի սկզբունքներում, որոնք պակաս կարևոր չեն արդեն իսկ վարչական վարույթի շրջանակներում, ասենք, օրինականությունն ապահովելու համար: Քանի որ գործնականում անձի և վարչական մարմնի շփումների առանցքում կոնկրետ հարցերին լուծում տալն է, իսկ դա հնարավոր է անհատական (վարչական) ակտերի միջոցով, ապա ակնհայտ է, որ վարչական վարույթի սկզբունքների դերը գործնականում դժվար է թերագնահատել:

Միևնույն ժամանակ ակնհայտ է, որ սահմանադրական դրույթների վերացական և շատ հակիրճ բովանդակությունը որոշակիացնող ու մանրամասնող դրույթները չէին կարող չկրել «հիմնարար» անվանումը: Բացի դրանից, այդ բնորոշումն ի հայտ է բերում փաստը, որ Հայաստանում Սահմանադրության և օրենքի մակարդակով առաջին անգամ են կողմնակիցի կապակցում ընդհանուր վարչական իրավունքի ակունքները:

Վարչարարության հիմնարար սկզբունքներից է օրինականության սկզբունքը⁴, որը, ըստ էության,

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նշանակում է, որ վարչական մարմիններն իրենց գործունեությունում ազատ չեն, այլ կապակցված են իրավունքով և մարդու իրավունքներով⁵: Այդ կապը դրսևորվում է երկու ձևով՝ իրավունքի գերակայությանը և օրենքի վերապահմամբ:

Օրինականության սկզբունքը փոփոխված ՀՀ Սահմանադրության հիմնարար սկզբունքներից է, որն ամրագրված է 6-րդ հոդվածում. «1. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրականությամբ կամ օրենքով:

2. Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա և դրանց իրականացումն ապահովելու նպատակով Սահմանադրությամբ նախատեսված մարմինները կարող են օրենքով լիազորվել՝ ընդունելու ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտեր: Լիազորող նորմերը պետք է համապատասխանեն իրավական որոշակիության սկզբունքին:

3. Օրենքները և ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերն ուժի մեջ են մտնում օրենքով սահմանված կարգով հրապարակվելուց հետո»:

Այսպիսով, օրինականության սկզբունքը հավասարապես դրսևորվում է վարչարարության հարաբերություններում Սահմանադրության, օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի կիրառման (իրացման) գործընթացում, վարչարարության կողմերի հավասարությունը իրավունքի առջև:

Սակայն իրավունքի տեսությունը առաջադրում է օրինականության սկզբունքի առավել ընդգրկուն բովանդակություն, մասնավորապես օրինականության սկզբունքը մեկնաբանվում է որպես նվազագույն հետևյալ տարրերի միաժամանակյա ամբողջություն՝

- ա) իրավունքի գերակայության սկզբունքին և բացառապես ժողովրդավարության չափանիշներին համահունչ օրենսդրության առկայություն,
- բ) հիշյալ բնույթի օրենսդրության կատարման պահանջ,
- գ) օրենսդրության պահանջների կատարման իրավական և կազմակերպչական երաշխիքների առկայություն⁶:

Այլ կերպ ասած, օրինականության սկզբունքի ներքին բովանդակությունը հիմնված է ոչ այնքան օրենքի գերակայության, ինչպես երբեմն սխալմամբ ներկայացվում է, այլ իրավունքի գերակայության վրա: Այլ կերպ ասած, առանց իրավունքի գերակայության, օրենքի գերակայությունը ոչ միայն կդառնա ինքնանպատակ, այլև կհակասի Սահմանադրության 1-ին հոդվածով ամրագրված իրավական պետության գաղափարին:

Վարչարարության հիմնարար սկզբունքներից է ձևական պահանջները չարաչափելու արգելքի սկզբունքը:

Ձևական պահանջների չարաչափումը վարչական մարմինների «բյուրոկրատական մոտեցման» ամենավառ և թերևս ամենահաճախ հանդիպող դրսևորումներից է: Դա այն երևույթներից մեկն է, որն էապես նպաստում է անձանց և վարչական մարմինների միջև փոխադարձ անվստահության մթնոլորտի ստեղծմանը և իշխանությունից հանրության «օտարացմանը», չնայած որ այդ դրսևորումները հաստուկ են ոչ միայն վարչական մարմիններին:

Ձևական պահանջները չարաչափելու արգելքի սկզբունքը զգալի գործնական նշանակություն ունի, քանի որ վարչարարության պրակտիկայում ձևական պահանջների պահպանման պատրվակով հաճախ են ստեղծվում բյուրոկրատական անհարկի քաշքշուկներ: Որպես կանոն, դրանք ուղեկցվում են կոռուպցիոն ռիսկերով, քանզի անհարկի ձգձգումներով հաճախ պաշտոնյաները կաշառելու ակնարկ են անում:

Միաժամանակ այս սկզբունքը, հեղինակի կարծիքով, անհրաժեշտ խորությամբ բացահայտված չէ, քանզի դեռևս տրված չէ այնպիսի հասկացությունների մեկնաբանությունը, ինչպիսիք են «ձևական պահանջները», «պարտականությունները բովանդակային առումով կատարված լինելը» և այլն: Ընդ որում, խոսքը Օրենքի 5-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթների մասին է. «Վարչարարություն իրականացնելիս վարչական մարմինն արգելվում է միայն ձևական պահանջների պահպանման նպատակով անձանց ծանրաբեռնել պարտականություններով կամ մերժել նրանց որևէ իրավունք տրամադրելը, եթե նրանց վրա դրված պարտականությունները բովանդակային առումով կատարված են»:

Իհարկե, վարչարարության գործընթացում ձևական, ընթացակարգային նախապայմաններն անհրաժեշտ են, սակայն դրանց կիրառումը չպետք է ինքնանպատակ լինի: Վարչական մարմինը չպետք է խստորեն հետևի ձևին, եթե դա արդարացված չէ գործի հանգամանքներով և անթույլատրելի կերպով բարդացնում է իր իրավունքներն իրականացնելու անձի հնարավորությունները:

Վարչարարության կարևոր սկզբունքներից է հայեցողական լիազորությունները սահմանափակելու սկզբունքը: Օրենսդիրն իրավակիրառին հաճախ իրավունք է վերապահում, ելնելով կոնկրետ հանգամանքներից, ընդունել հնարավոր մի քանի իրավաչափ որոշումներից որևէ մեկը՝ դրանց ընտրությունը թողնելով վարչական մարմնի հայեցողությանը (տես՝ Օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը):

Նույն հոդվածի հաջորդ մասով օրենսդիրն ար-

www.journal.lawinstitute.am

դեն ամրագրում է այն շրջանակները, որոնք սահմանափակում են հայեցողական լիազորությունները. «Հայեցողական լիազորություն իրականացնելիս վարչական մարմինը պարտավոր է առաջնորդվել մարդու և քաղաքացու՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, նրանց իրավահավասարության, վարչարարության իրականացման համաչափության և կամայականության արգելքի սկզբունքներով, ինչպես նաև հետապնդել օրենքով կանխորոշված այլ նպատակներ»:

Սակայն վարչական մարմինների հայեցողական լիազորությունները բնավ էլ չի կարելի դիտարկել որպես կամայականության հիմք և հայեցողությունը հասկանալ որպես վարչական մարմնի բացարձակ ազատություն: Այս սկզբունքի բացակայության պարագայում վարչական մարմինը կարող էր գործել կամայականորեն և ինքը որոշել իր գործելու սահմաններն ու նպատակը, որն անթույլատրելի է իրավական և ժողովրդավարական պետության ձևավորման համար:

Վարչական մարմնի հայեցողական լիազորությունը, որպես կանոն, ինքնին կամայականություն չէ, դեռ ավելին, հայեցողությունը վարչական մարմնին հնարավորություն է տալիս իր լիազորության սահմաններում գործելու առավել ճկուն և ստեղծագործական ոճով, բացահայտելու պաշտոնյաների մասնագիտական գիտելիքները և գործնական հմտությունները, խթանելու պատասխանատվությունը վերջնական որոշումներ ընդունելու գործընթացում:

Հայեցողությունը կարող է վերածվել ամենաթողության և կամայականության, եթե չարաշահվում է օրենքով վերապահված լիազորությունները վարչական մարմնի կողմից:

Վերոնշյալ սկզբունքը փոխկապվածության մեջ է կամայականության արգելքի սկզբունքի հետ:

Կամայականության արգելքի սկզբունքը նշանակում է, որ վարչական մարմիններին արգելվում է տարբերակված (անհավասար) մոտեցում ցուցաբերել միատեսակ փաստական հանգամանքների նկատմամբ, եթե առկա չէ դրանց տարբերակման որևէ հիմք: Եվ, ընդհակառակը, նրանք պարտավոր են անհատական մոտեցում ցուցաբերել իրարից էապես տարբեր փաստական հանգամանքների նկատմամբ (տե՛ս Օրենքի 7-րդ հոդվածը):

Կամայականության արգելքի սկզբունքը պարտավորեցնում է հայեցողական լիազորություն իրականացնել միայն այն ձևով, ինչ ձևով այն արդեն իսկ իրականացվել է նախկինում միանման դեպքերում, այսինքն՝ նախապատվությունը տրվում է միանման դեպքերում միատեսակ ձևով լիազորություն իրականացնելուն, ինչը իրավահավասարության կարևորա-

գույն իրավական երաշխիք է: Անընդունելի է և իրավաչափ չէ այնպիսի վարչարարությունը, որի դեպքում հայեցողական (և ոչ միայն) լիազորությունը բացահայտ իրականացվում է խիստ ընտրանքային սկզբունքով՝ կախված կոնկրետ անձի ինքնությունից:

Այլ խոսքով, էապես նմանին պետք է վերաբերվել միևնույն ձևով, իսկ էապես տարբերվողի հանդեպ անհրաժեշտ է ցուցաբերել այդ տարբերությունները հաշվի առնող (անհատական) մոտեցում:

Նշված կանոնից թույլատրվում է միայն մեկ բացառություն. «Վարչական մարմինն այդ սահմանափակումից կարող է հրաժարվել, եթե գերակա շահի առկայության պատճառով նա հետագայում մտադիր է մշտապես ընդունել մեկ այլ հայեցողական որոշում» (Օրենքի 7-րդ հոդված):

Այս սկզբունքի գործնական կարևորությունը արտահայտվում է վարչական մարմինների կողմից հայեցողական լիազորություններ իրականացնելիս:

Վարչարարության հաջորդ կարևոր սկզբունքն է համաչափության սկզբունքը, որը սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում վերածվել է սահմանադրական սկզբունքի. «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը» (Սահմանադրության 78-րդ հոդված):

Այդ սկզբունքը մինչ սահմանադրական փոփոխությունները ամրագրված է եղել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածում, ըստ որի՝ «Վարչարարությունը պետք է ուղղված լինի Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով հետապնդվող նպատակին, և դրան հասնելու միջոցները պետք է լինեն պիտանի, անհրաժեշտ և չափավոր»:

Համաչափության սկզբունքը բաղկացած է երեք տարրերից. դրանք են՝ պիտանիություն, անհրաժեշտություն և չափավորություն: Սահմանադրական և օրենսդրական պահանջը, համաձայն որի՝ վարչական մարմնի կողմից Սահմանադրությամբ և օրենքներով հետապնդվող նպատակին հասնելու համար գործադրվող միջոցները պետք է լինեն պիտանի, նշանակում է, որ վարչական մարմնի հայեցողությանը վերապահված մի քանի միջոցներից վարչական մարմինը պետք է ընտրի այն միջոցը, որով կարող է հասնել այդ նպատակին: Եթե պիտանի միջոցները մեկից ավելի են, ապա դրանցից պետք է ընտրվի տվ-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

յալ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտը, իսկ պիտանի և անհրաժեշտ միջոցներից՝ այն միջոցը, որն առավել նվազ ձևով միջամտելու է անձի իրավունքներին, այդուհանդերձ, թույլ է տալիս հասնել հետապնդվող նպատակին:

Վարչարարության համաչափության սկզբունքի շրջանակներում գործելը կարող է վկայել ինչպես բարձր մասնագիտական պատրաստվածության, այնպես էլ վարչական մարմինների համակարգում անհրաժեշտ բարոյահոգեբանական մթնոլորտի առկայության մասին⁷:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքն ամրագրել է նաև առավելագույնի սկզբունքը: Նշված սկզբունքը փոխկապակցված է վարչարարության բոլոր սկզբունքների հետ և կազմում է միասնական համակարգ, սակայն վերջինիս կապը սերտ է հատկապես ձևական պահանջները չարաշահելու արգելքի հետ: Օրենսդրության այդ սկզբունքը ամրագրված է հետևյալ կերպ.

«1. Վարչական մարմիններն իրավունք չունեն անձանցից պահանջել կատարելու այնպիսի գործողություններ, որոնք արդեն իսկ կատարվել են այդ անձանց կողմից այլ գործողությունների շրջանակներում կամ էլ իրենց բովանդակությամբ ներառվում են կամ կարող են ներառվել այդ շրջանակներում:

2. Եթե անձանց կողմից վարչական մարմիններին ներկայացված փաստաթղթերը (տվյալները, տեղեկությունները) իրենց մեջ բովանդակային առումով ներառում են անհրաժեշտ այլ փաստաթղթերի բովանդակություն, ապա վերջիններս այլևս չեն կարող պահանջել լրացուցիչ կամ առանձնացված ձևով:

3. Եթե վարչական մարմինների կողմից անձանց տրված թույլտվությունները բովանդակային առումով ներառում են այլ թույլտվություններ, ապա դրանք նույնպես համարվում են տրված» (Օրենքի 9-րդ հոդված):

Այստեղ անհրաժեշտ է նշել, որ իրականում խոսքը դեռևս հին հռոմեական իրավունքին հայտնի «a majore ad minus» («առավելագույնը ներառում է նվազագույնը») սկզբունքի մասին է, որը մեր ժամանակներում դիտարկվում է որպես իրավունքի ընդհանուր սկզբունք անկախ դրա օրենսդրական ձևակերպումից: Այս սկզբունքը կոչված է անձին երաշխավորել, որ վարչական մարմինն իրենից չի պահանջի կատարել որոշակի գործողություններ, եթե դրանք իրենց ծավալով ընդգրկված են արդեն իսկ կատարված գործողությունների մեջ⁸:

Վարչարարության գործնական տեսանկյունից հատկապես առանձնանում է հավաստության կանխավարկածի սկզբունքը, որը փոխկապված է վերոնշյալ բոլոր սկզբունքների, հատկապես՝ ձևական պահանջները չարաշահելու արգելքի և կամայական

նության արգելքի սկզբունքների հետ:

Օրենքում սահմանվում է, որ «վարչական մարմնի կողմից քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ անձի ներկայացրած տվյալները, տեղեկությունները համարվում են հավաստի բոլոր դեպքերում, քանի դեռ վարչական մարմինը հակառակը չի ապացուցել», և որ «արգելվում է անձանցից պահանջել իրենց ներկայացրած տվյալները, տեղեկությունները հավաստող փաստաթղթեր կամ լրացուցիչ տեղեկություններ» (Օրենքի 10-րդ հոդված):

Հավաստիության սկզբունքի համաձայն՝ անձի կողմից ներկայացված վարչարարությանն առնչվող ցանկացած տվյալ բոլոր դեպքերում համարվում է հավաստի, քանի դեռ վարչական մարմինը հակառակը չի ապացուցել:

Վարչական մարմինը չի կարող ներկայացված տվյալների հավաստիությունը պարզելու համար պահանջել այնպիսի փաստաթղթեր կամ լրացուցիչ տեղեկություններ, որոնք նախատեսված չեն օրենքով: Հիմնավոր կասկածի դեպքում վարչական մարմինն ինքն է պարտավոր իր միջոցներով ինքնուրույն միջոցներ ձեռնարկել տվյալների հավաստիությունը պարզելու համար:

Հավաստիության կանխավարկածի նպատակը վարչական մարմինների և անձանց միջև փոխվստահության ձևավորումն է, բացի այդ, նրանց միջև հավասարության ամրապնդումը: Վարչական մարմնի տված փաստաթղթին պետք է վստահել նույնչափ, որքան և անձի պնդումներին: Միևնույն ժամանակ, այնպես, ինչպես վարչական մարմնի պաշտոնատար անձն է ենթակա պատասխանատվության փաստաթղթեր կեղծելու կամ նմանատիպ այլ չարաշահումների համար, որոնք խաթարում են հասարակության վստահությունը այդ մարմնի հանդեպ, այնպես էլ անձն է ենթակա պատասխանատվության վարչական մարմնին կեղծ տեղեկություններ ներկայացնելու համար:

Վարչարարության ոլորտում ոչ պակաս նշանակություն ունի տնտեսվարության սկզբունքը, քանի որ վարչական մարմինների գործունեությունը ֆինանսավորվում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց վճարած հարկերից, տուրքերից և այլ պարտադիր վճարներից, որը վարչարարության խնայողաբար և արդյունավետ իրականացման հարցում արդարացնում է հասարակության շահագրգռվածությունը:

Տնտեսավարության սկզբունքը¹⁰ փոխլրացնում է վարչարարության համաչափության սկզբունքին. «Վարչական մարմինն իր լիազորություններն իրականացնելիս պարտավոր է գործել այնպես, որպեսզի առանց իր լիազորությունների կատարմանը վնասելու՝ առավել սեղմ ժամկետում, առավել բարեն-

www.journal.lawinstitute.am

պաստ արդյունքի հասնելու համար ապահովի իր տնօրինմանը հանձնված միջոցների առավել արդյունավետ օգտագործումը» (Օրենքի 11-րդ հոդված):

Այս սկզբունքը ունի գործնական մեծ նշանակություն նաև վարչարարության արդյունավետության բարձրացման տեսանկյունից:

Անփոփելով՝ նշենք, որ վարչարարության սահ-

մանադրական և օրենսդրական սկզբունքները կարևոր երաշխիքներ են վարչարարության ոլորտում օրինականության ապահովման և մարդու իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության տեսանկյունից:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (փոփոխություններով): Երևան, 2015 (այսուհետ՝ հոդվածները՝ տեքստում):

² Տե՛ս ՀՀ ՊՏ N 18 (317), 31.03.04 (հետագա փոփոխություններով): Երևան, 2015:

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ: Ընդ. խմբ. իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆ. Գ. Դանիելյանի: Երևան, 2012, էջ 365:

⁴ Տե՛ս Актуальные проблемы административного права и процесса. Учебник/ М.В. Костенников, А.В.Куракин, А.М. Кононов, П.И. Кононов, А.И. Стахов, Н. Д. Эриашвили М., 2015, С. 326-341.

⁵ Տե՛ս Панова И.В. Актуальные проблемы административного процесса в Российской Федерации. Дис...д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 2000, с. 114-115

⁶ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ: Ընդ. խմբ. իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆ. Գ. Դանիելյանի: Երևան, 2012, էջ 368: Տե՛ս նաև՝ Теткин Д.В. Законность как реальное выражение права. Дис...канд. юрид. Наук. Тамбов, 2007, с. 100-101.

⁷ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավունք, էջ 373:

⁸ Տե՛ս նաև Панова И.В. Актуальные проблемы административного процесса в Российской Федерации. Дис... д-ра юрид. Наук.Екатеринбург, 2000, с. 123

⁹ Տե՛ս նույն տեղը էջ 120-121:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 123:

Рафик Хандянян

Судья административного суда РА,

Старший преподаватель кафедры конституционного и муниципального права Российско-Армянского (Славянского) университета, кандидат юридических наук

РЕЗЮМЕ

Принципы административирования

В данной статье автор обстоятельно рассматривает конституционные и законодательные принципы административирования, их особенности и практические проблемы.

Ключевые слова: административирование, принцип права, принципы административирования, законность, соразмерность, дискреционная полномочия, хозяйствование.

Rafik Khandanyan

Judge of the Administrative Court of the Republic of Armenia,

Professor of the department of “constitutional right, municipal right” of Russian-Armenian (Slavonic) university,

PhD in law

SUMMARY

The principles of administrative action

In this article the author thoroughly discusses the content and features of constitutional and legislative principles of administrative action, as well as issues related to their practical significance.

Keywords: administrative action, principle of law, principles of administrative action, legality, proportionality, discretionary power, efficiency.

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

**ՄԻԳՐԱՅԻՈՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴՈԿՏՐԻՆԱՅՈՒՄԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ**

Հոդվածում քննության է առնվում արդի միջազգային միգրացիոն գործընթացների վրա ազդող գործոնները՝ միջազգային իրավական դոկտրինայի լույսի ներքո: Մասնավորապես, հոդվածում հեղինակն անդրադառնում է համաշխարհային մակարդակով նոր սոցիալական այնպիսի երևույթների ինչպիսիք են աշխատանքային վիրտուալ միգրացիան, տեղեկատվական-լրատվական միգրացիան, պետությունների վիրտուալ տարածքը (սահմանը) և այլն: Հոդվածում հեղինակի կողմից համապատասխան գիտալրակտիկ վերլուծություններ են ներկայացվում միջազգային միգրացիոն գործընթացների վրա ազդող վերոնշյալ սոցիալ-իրավական երևույթների վերաբերյալ:

Հիմնարարը՝ աշխատանքային վիրտուալ միգրացիա, տեղեկատվական-լրատվական միգրացիա, պետությունների վիրտուալ տարածք (սահման), գյուղա գյուղ, միգրացիոն գործընթացների այլակերպում (տրանսֆորմացիայի):

Ժամանակակից աշխարհում միգրացիոն գործընթացներն իրենց տարածականությամբ և նրանցում ընդգրկված մարդկանց հսկայական քանակով դարձել են պետությունների մտահոգության և առաջնային լուծում պահանջող խնդիրներից մեկը:

Բավական է ասել, որ փախստականների ՄԱԿ-ի բարձրագույն կոմիսարի գործող վարչության տվյալներով ներկայումս աշխարհում փախստականների քանակը մոտ 25-30 միլիոն մարդ է¹:

Միաժամանակ աշխարհում առկա են մոտավորապես 100 միլիոն աշխատանքային միգրանտներ և նրանց ընտանիքի անդամներ²:

Երևույթի ուսումնասիրության մասնագետների մոտ և հասարակության մեջ ամրագրվել է այն տեսակետը, որ միգրացիայի տարածմանը խթանում են տնտեսական, սոցիալ-քաղաքական, ժողովրդագրական, էկոլոգիական գործոնները:

Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ պետություններում վերը նշված գործոնները դրսևորվում են ոչ միաժամանակ: Առանձին երկրներում մարդկանց տեղաշարժի ակտիվացման պատճառ կարող են դառնալ սոցիալ-տնտեսական գործոնները, իսկ մյուսներում՝ ասենք, քաղաքական շարժառիթները: Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության, որը աչքի է ընկնում ներքաղաքական կայուն զարգացումներով, բնակչության մի հատվածի արտահոսքը երկրից պայմանավորված է հիմնականում սոցիալ-տնտեսական գործոններով:

Միգրացիան իր տարատեսակ դրսևորումներով ընդգրկում է մարդկային գործունեության գրեթե բոլոր բնագավառները: Դրանով է պայմանավորված, որ միգրացիայի ոլորտի խնդիրները գտնվում են տարբեր մասնագիտության գիտնականների ուշադ-

րության կենտրոնում:

Միգրացիան, որպես երևույթ, ուսումնասիրության առարկա է դարձել իրավագիտության, տնտեսագիտության, սոցիոլոգիայի և անգամ հոգեբանության համար: Ուստի, միգրացիոն իրավունքի հիմնարար ուղղությունների վերլուծականը, երևույթի առաջացման հիմնավորման անհրաժեշտությունից ելնելով, հետազոտողին հարկադրում է իրավագիտության հետ զուգընթաց այս կամ այն չափով ներխուժել այլ գիտությունների ոլորտները:

Միաժամանակ գիտակցվում է, որ իրավագիտության, սոցիոլոգիայի և վերը նշված մյուս գիտությունների տեսական դրույթների հիմնավորվածության պարզելու միակ ճանապարհը պրակտիկան է:

Հասարակական գիտությունները, ինչպես նաև իրավագիտությունը, տարբեր երկրներում ապրող բնակչությանը դիտում են ոչ միայն որպես մարդկանց համահավաք ամբողջություն, այլև հասարակական կապերի և հարաբերությունների դրսևորման յուրահատուկ և հիմնավորապես ձևավորված համակարգ:

Մարդկանց միջև ձևավորված համընդհանուր և միջանձնական հարաբերությունների դրսևորում է հանդիսանում նաև միգրացիան:

Բնակչության միգրացիան այն հասարակական երևույթներից է, որն անմիջական և տարատեսակ ներգործություն է ունենում պետությունների և նրանցում բնակվող ժողովուրդների կենսագործունեության գրեթե բոլոր ոլորտների վրա: Ըստ որում, միգրացիայի դրական, թե բացասական ազդեցությունը տարբեր ձևով է դրսևորվում միգրանտներին ընդունող կամ արտերկրյան միգրանտներ ճանապարհող պետությունների վրա:

20-րդ դարի հայտնի պատմական փաստերը՝

ուրբանիզացիան, կլիմայական փոփոխությունները, երկու համաշխարհային պատերազմները և տարբեր ազգերի ու ժողովրդների նկատմամբ իրագործված ցեղասպանությունները՝ իրենց անդառնալի հետևանքներով, ինչպես նաև տեխնիկական (գիտական) աննախադեպ առաջընթացը, որը հանգեցրեց մարդկանց, տեղեկատվության և ապրանքների արագ տեղաշարժին, որի արդյունքում համաշխարհային միգրացիոն գործընթացներն արագացան: Մասնավորապես, համակարգչային-տեղեկատվական առաջընթացի ամենամեծ ձեռքբերումը համացանցի (ինտերնետ) ստեղծումն էր, որը, ինչպես նշում էր «գլոբալ գյուղ»³ եզրույթի հեղինակ, կանադացի հայտնի փիլիսոփա Մարշալ Մաքլուհանը (Marshall McLuhan), «...համացանցը մարդկանց միջև ջնջում է բոլոր սահմանները՝ տարածություն, ժամանակ, մշակույթ, ավանդույթ, աշխարհայացք և այլն, որի արդյունքում աշխարհն այնքան է սեղմվում, որ կարծես դառնում է մի ամբողջ գլոբալ գյուղ...»⁴ և այս ամենի արդյունքում մարդը դարձել է կոսմոպոլիտ⁵, որի արդյունքում 20-րդ դարի վերջից սկսած, համաշխարհային միգրացիոն գործընթացներն այլակերպման (տրանսֆորմացիայի) են ենթարկվել, այն է՝ մարդը ցանկանում է անձամբ մասնակից դառնալ վիրտուալ և ռեալ մակարդակներում, աշխարհի տարբեր մասերում տեղի ունեցող քաղաքական, մշակութային, իրավական, տնտեսական և այլ բնույթի իրադարձություններին՝ ջնջելով բոլոր սահմանները:

Վերջին ժամանակներում համացանցի հասանելության տարածման հետ մեկտեղ, համաշխարհային մակարդակով նոր սոցիալական երևույթ է ի հայտ եկել, որը մենք պայմանականորեն կանվանենք «աշխատանքային վիրտուալ միգրացիա» կամ «տեղեկատվական-լրատվական միգրացիա», այն է՝ տարբեր պետության քաղաքացիներ (կամ քաղաքացիություն չունեցող անձինք) միմյանց «պետությունների վիրտուալ տարածք (սահման)» են մուտք գործում, տեղեկատվություն փնտրելու, տարածելու, վիրտուալ դաշտում աշխատելու կամ այլ նպատակներով (օրինակ՝ «գունավոր» հեղափոխությունների կամ «արաբական գարնան» հայտնի իրադարձությունների ժամանակ «հեղափոխական» երկրների տեղեկատվական-լրատվական վիրտուալ տարածքը լի էր օտարերկրյա քաղաքացիներով, ինչը տվյալ պետությունների տեղեկատվական անվտանգության տեսանկյունից կարելի էր դիտել որպես սպառնալիք, և մասամբ դա այդպես էր: Կամ մեկ այլ օրինակ. հատկապես տեղեկատվական տեխնոլոգիաների բնագավառի մասնագետների մոտ լայնորեն տարածված է «վիրտուալ աշխատանքային միգրացիան»։ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող ծրագրավորողներն աշխատում են այլ պետության

վիրտուալ տարածքում (այլ պետությունում գտնվող ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց մոտ)՝ ֆիզիկապես չլքելով իրենց երկիրը՝ Հայաստանը:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ համաշխարհային միգրացիոն գործընթացներն այլակերպման (տրանսֆորմացիայի) են ենթարկվել, քանի որ «պետությունների վիրտուալ տարածքը (սահմանը)» իրական սոցիալական երևույթ է, որն իր իրավական, սոցիալական, քաղաքական և մշակութային ամրագրումը պետք է գտնի միջազգային միգրացիոն դոկտրինայում՝ միևնույն ժամանակ սահմանելով, որ «պետական վիրտուալ տարածքը (սահմանը)» - *ֆիզիկական (մատերի) իրականությունից սկիզբ առնող (երբեմն էլ անկախ) և վերջինիս համար հետևանքներ առաջացնող արհեստական (սուբյեկտիվ) իրականության այն հարթակն (սուբստանցիան) է, որտեղ շոշափվում են պետության և հասարակության անվտանգության, սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, իրավական, կրոնական և մշակութային շահերը (կեցությունը), որոնց սահմանները վերջանում են այնտեղ ուր սկսվում է մեկ այլ պետության վերոնշյալ շահերի սահմանները (հեղինակի կողմից ներկայացված սահմանում, բնորոշում)։*

Ներկայումս «պետական վիրտուալ տարածքը (սահմանը)» իրողություն է, և յուրաքանչյուր օր այդ վիրտուալ տարածքներ մուտք ու ելք են անում միլիոնավոր «վիրտուալ միգրանտներ»։ Այս կապակցությամբ պետք է նշենք, որ «պետական վիրտուալ տարածքը (սահմանը)», իրողություն լինելով, միջազգային հանրության կողմից իրավական կարգավորում չունի, ինչի բացասական հետևանքներն արդեն իսկ զգացվում են, քանի որ մարդկային հասարակության չվերահսկվող գործունեության տեսակները վտանգ են ներկայացնում այդ նույն հասարակության անդամների համար, օրինակ՝ «գունավոր» հեղափոխությունների կամ «արաբական գարնան» հայտնի իրադարձությունների ժամանակ «հեղափոխական» երկրների տեղեկատվական-լրատվական վիրտուալ տարածքը վիրտուալ միգրանտների կողմից ապակայունացնելու գործողությունները և այլն:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք փաստել.

ա) 21-րդ դարում պետությունները ֆիզիկական սահմաններից զատ բաժանվում են նաև վիրտուալ սահմաններով, բ) մարդկանց միգրացիան հնարավոր է ինչպես պետությունների ֆիզիկական սահմաններով, այնպես էլ վիրտուալ սահմաններով, գ) մարդկանց թե՛ ֆիզիկական, թե՛ վիրտուալ միգրացիան պետությունների համար առաջացնում է սոցիալական, տնտեսական, իրավական և այլ բնույթի հետևանքներ (բարենպաստ և անբարենպաստ), դ) միջազգային իրավունքի դոկտրինայում բացակայում է «պետական վիրտուալ տարածք (սահման)» իրողության

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կարգավորումը, ինչի արդյունքում էլ ներկայումս կարգավորվում է մարդկանց ֆիզիկական միգրացիան, իսկ վիրտուալ միգրացիան իրավական վերահսկողությունից դուրս է, որն առաջին հերթին վտանգ է ներկայացնում հենց անհատի համար՝ անվերահսկելի լինելու հանգամանքով պայմանավորված:

Միգրացիոն իրավունքի էությունն արտահայտվում է օրենսդրորեն ձևակերպված (ամրագրված) միգրացիոն իրավակարգում, որը՝ ա) միգրացիան դիտարկում է պետության կողմից կարգավորվող հասարակական հարաբերություն՝ բացահայտելով այդ ֆենոմենի նորմատիվ-իրավական բովանդակությունը, բ) սահմանելով դրա իրավական կարգավորման առարկան, գ) բացահայտելով իրավական կարգավորման սուբյեկտը, որպես մարմինների համակցություն, որոնք պատասխանատու են միգրացիոն գործընթացների պլանավորման (ծրագրման) և կարգավորման համար⁶: Այսինքն, միգրացիոն իրավունքի էությունից է բխում այն հանգամանքը, որ ներկայումս միջազգային և ներպետական միգրացիոն դոկտրինայում «պետական վիրտուալ տարածք (սահման)» իրողության իրավակարգավորումը բխում է անձանց վիրտուալ միգրացիոն իրավունքի պաշտպանությունից:

Ժամանակակից աշխարհում միգրացիան իր աննախադեպ տարածականությամբ, անկախ նրանում ներգրավված երկրների զարգացման աստիճանից, դարձել է պետությունների հասարակական-քաղաքական կյանքի և առօրյա գործունեության, սոցիալական խնդիրների մտահոգությունների անբաժանելի մասը:

Նոր ժամանակներում անցյալի բնակչության սովորույթը՝ բնակչության մեկնել մի երկրից մյուսը, յուրովի դրսևորում է ստացել: Պարզապես փոխվել է մարդկանց տեղաշարժի ակտիվությունը, ավելացել է նրանցում ընդգրկված մարդկանց քանակը:

Փոխվել են նաև մարդկանց սեփական երկրից մի այլ պետություն փոխադրվելու ուղղությունները: Եթե մինչև 20-րդ դարի երկրորդ կեսը նշմարելի էր արևմուտքի զարգացած պետություններից գաղութացման նպատակով բնակչության որոշ մասի արտահոսքը թույլ զարգացած երկրներ, ապա ներկայումս ճիշտ հակառակ գործընթացն է տիրապետող:

Միգրացիայի դիմագիծը հիմնովին փոխվել է: Տարբեր, հիմնականում ռազմական բախումների պատճառով զանգվածային բնույթ է ստացել Ասիայի և Աֆրիկայի երկրների բնակչության հոսքը արևմուտքի երկրներ:

Տրամաբանական է, որ միգրացիայի հիմնահարցերը շատ երկրներում հասարակական լայն քննության առարկա է դարձել: Բնականաբար այն գտնվում է նաև գիտական շրջանակների ուշադրու-

թյան կենտրոնում:

Միգրացիայի համակողմանի քննությունը և երևույթի գիտական հիմնավորումները հրատապ են դարձրել տալ նրա համակողմանի բացատրությունը: Մի շարք գիտնականներ միգրացիայի բնութագրմանը դրսևորում են տարբերակված մոտեցում: Ինչպես այդ հեղինակներն են բնորոշում, միգրացիան որպես երևույթ ունի լայն և նեղ իմաստավորում: Այսպես, Ն.Վ.Կուրմանը և Վ.Ի.Ստարովերովը կողմնակից են միգրացիայի ընդգրկում բնութագրմանը: Ըստ նրանց՝ միգրացիա է հասկացվում բնակչության տերիտորիալ շարժունակության ցանկացած ձևը՝ անկախ նրա հաճախականությունից, նպատակից և տևողությունից⁷:

Միգրացիա երևույթը նեղ իմաստով Գ.Ս.Վեչկաևովը բնութագրում է պարզապես մարդկանց բնակելի կոնկրետ վայրի սահմաններից դուրս բնակչության տեղի փոփոխում⁸:

Կարծում ենք՝ միգրացիայի այս երկու բնութագրումներն էլ ներկայացնում են երևույթի այս կամ այն դրսևորումների հիմնավոր պատկերը:

Մեր համոզմամբ, միգրացիա հիմնահարցի համակողմանի քննության համար ցանկալի է ներառել վերը նշված երկու գնահատականների ընդհանրական, ամբողջական տեսակետը:

Միգրացիա երևույթի համակողմանի բնութագրման համար, կարծում ենք, առավել հեռանկարային է հետևյալ ձևակերպումը. «Միգրացիան սոցիալ ժողովրդագրական գործընթաց է, որին բնորոշ է բնակչության տերիտորիալ շարժունակությունը, մարդկանց կողմից բնակավայրի փոփոխման ցանկացած ձևը, անկախ նրանց հաճախականությունից, նպատակից և տևողությունից»: Ամփոփելով՝ կարելի է հետևություն անել, որ միգրացիան բնակչության բազմազան տարածքային շարժն է՝ անկախ վերջինի բնույթից և նպատակից:

Նոր ժամանակների իրողություն է, որ միգրացիան հսկայական ծավալային բնույթ է ստացել և աչքի է ընկնում բազմազանությամբ: Այդ գործընթացում նորանոր երկրներ ընդգրկելու միտվածությամբ միգրացիան զգալի ներգործություն է ունենում շատ պետությունների սոցիալ-տնտեսական ոլորտի, հասարակական-քաղաքական կյանքի բնականոն ընթացքի վրա:

Հանրահայտ է արևմուտքի և արևելյան երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացումների միջև առկա անջրպետը: Այն չի հաղթահարվել ինչպես անցյալում, այնպես էլ ներկայումս: Ուստի, միգրացիան տարբեր ժամանակներում և զանազան երկրներում տարատեսակ արժևորում է ստացել: Այսպես, այն երկրներում, որոնցում առաջնահերթային է աշխատուժի պակասի համալրումը, միգրանտներին ընդու-

նում են բարյացակամորեն:

Միգրանտների նկատմամբ ճիշտ հակառակ մոտեցում է դրսևորվում այն պետություններում, որոնցում առկա է աշխատուժի ավելցուկ: Միգրանտների նկատմամբ անհանդուրժողական վերաբերմունքը խորանում է, երբ այդ երկրներում նկատվում է միգրացիոն հոսքերի անկառավարելի և սրընթաց աճ:

Քանի որ միգրացիան իր բնույթով և տարածականությամբ շոշափում է բազմաթիվ երկրների շահերը, ուստի, գրեթե բոլոր պետությունները հարկադրված են հիմնավորապես վերանայել միգրացիայի վերաբերյալ իրենց երկրում գործող օրենսդրության շատ կետերը:

Նկատելի է, որ այն երկրները, որտեղ առկա է միգրանտների աննախադեպ մեծաքանակ ներհոս, նրանցում վերանայվում են միգրանտներին վերաբերող օրենսդրությունը՝ խստացնելով միգրանտների մուտքի և բնակվելու պայմանները: Մինչդեռ այն երկրները, ուր նկատելի չէ միգրանտների համատարած ներհոսքը, գործող օրենսդրությունում էական փոփոխություններ չեն կատարվում: Այդ պետություններում առավել հետևողականորեն են առաջնորդվում միջազգային իրավական դոկտրինայով և այլ պետությունների հետ նախկինում կնքված համաձայնագրերով:

Միգրացիոն իրավունքի միջազգային իրավական դոկտրինայի սկզբունքներով է առաջնորդվում Հայաստանի Հանրապետությունը:

Հայաստանում միգրացիոն գործընթացների սոցիալ-իրավական կանոնավորման պետական քաղաքականությունը իր էությանը ժողովրդավարական բնույթ ունի: ՀՀ-ում գործող օրենսդրությունը, ելնելով սեփական երկրի առանձնահատկություններից, օգտագործել է միգրացիայի ասպարեզում առաջավոր երկրների դրական փորձը: Այդ կնշանակի, որ միգրացիոն օրենսդրություն մշակելիս ՀՀ-ում առաջնորդվել են այն սկզբունքով, որ միգրացիոն գործընթացների կարգավորման սուբյեկտ են հանդիսանում պետությունները և միջազգային կազմակերպությունները:

Տվյալ դեպքում պետությունը կանոնակարգում է միգրացիոն գործընթացը՝ ելնելով երկրի սահմանադրությունից և առաջնորդվելով իրավունքի մյուս նորմերով՝ քաղաքացիության, աղմինիստրատիվ և այլն: Միաժամանակ, ՀՀ-ն, առաջնորդվելով երկրի և ժողովրդի շահերով, միանում է կամ անտեսում միգրանտներին վերաբերվող միջազգային այս կամ այն համաձայնագիրը:

Այսպես, օրինակ, Եվրոպական միության մի շարք երկրներ փոխհամաձայնության գալով, զգալիորեն սահմանափակեցին միգրանտների մուտքը սեփական երկրներ: Ավելին, որոշակիորեն սահմանա-

փակվեցին նաև ընդունող երկրում գտնվող միգրանտների քաղաքացիական իրավունքները:

Հայկական պետությունը միանգամայն այլ մոտեցում դրսևորեց սիրիահայ փախստականների նկատմամբ: Հանրապետությունում հնարավորինս աջակցում են սիրիահայերի՝ բնակության և ապրելու պայմաններ ստեղծելուն, աշխատանքային խնդիրները դրականորեն լուծելուն: Այլ կերպ ասած՝ վերջերս արևմուտքում ձևավորված միգրանտների նկատմամբ ժխտողական վերաբերմունքի փոխարեն ՀՀ-ում իշխանությունների և հանրության կողմից սիրիահայ փախստականների նկատմամբ դրսևորվում է միանգամայն բարիդրացիական վերաբերմունք:

Հարկ է ընդգծել, որ Հայաստանի Հանրապետությունը Սահմանադրությունում հիմնավորված սկզբունքով աջակցություն է դրսևորում ավյուրքի հայրենակիցների նկատմամբ:

Սակայն վերը նշված միգրանտների նկատմամբ տարատեսակ մոտեցումը ամենևին չի նշանակում, թե ՀՀ-ն միգրացիայի հարցում դադարում է առաջնորդվել միջազգային համաձայնագրերով: Միգրացիայի խնդիրներով ՀՀ-ի միջազգային գործունեության կարևոր ուղղություններից է տարբեր պետությունների, հատկապես հայ միգրանտներին ընդունող երկրների հետ համագործակցությունը: Այն իրականացվում է պետությունների հետ երկկողմ կամ բազմակողմ համաձայնագրերի կնքմամբ:

ՀՀ-ի կողմից այլ պետությունների հետ կնքված համաձայնագրերի հիմքում ընկած են միմյանց երկրներում միգրանտների իրավունքի և պարտականությունների պաշտպանության խնդիրները: Համաձայնագրերը կնքվել են՝ առաջնորդվելով մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգայնորեն ճանաչված սկզբունքներով:

Այսպես, օրինակ, Ռուսաստանի Դաշնության հետ կնքված պայմանագրում արտացոլվել են այնպիսի առաջնային դրույթներ, ինչպես միմյանց երկրներում միգրանտների իրավական կարգավիճակի որոշումը: Դրանից էլ բխում է միգրանտների աշխատանքի տեղավորման և նրանց համար բարենպաստ պայմաններ ստեղծելու, սոցիալական, թոշակային և բուժական ապահովման խնդիրները: Համաձայնագրում արտացոլվել է նաև միգրանտների ընտանիքի անդամների իրավական դրության հստակեցման անհրաժեշտությունը:

Վերջին ժամանակներս նկատելի է ասիական և աֆրիկյան երկրներից դեպի արևմուտք միգրանտների զանգվածային հոսքը: Աշխարհաքաղաքական նոր զարգացումները անգամ ժողովրդավարական երկրներին հարկադրեցին էականորեն վերանայել պետության միգրացիոն քաղաքականության մի շարք դրույթներ: Արևմուտքի պետությունները հա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ճախ դիմում են հարկադրական միջոցների՝ հնարավորինս արգելելով միգրանտների զանգվածային հոսքը սեփական երկիր:

Ինչպես միշտ, ներկայումս էլ պետությունների միջև միգրացիոն գործընթացների կարգավորման գործում առաջատար դերակատարում ունի Միգրացիայի միջազգային կազմակերպությունը (ՄՄԿ): ՄՄԿ-ն իր ներկայացուցչությունն ունի բազմաթիվ երկրներում, այդ թվում և Հայաստանի Հանրապետությունում: ՀՀ-ում ՄՄԿ-ն հիմնականում իրականացնում է խորհրդատվական առաքելություն: Խրախուսելի է ՄՄԿ-ի կողմից Հայաստանի պոտենցիալ միգրանտների համար տեղեկատվական դիդակտիկ գրքույկների հրատարակումը: Միաժամանակ ՄՄԿ-ի հայաստանյան ներկայացուցչությունը մարզերում, որտեղից ամենից շատ են արտագաղթում բնակիչները, պարբերաբար հարց ու պատասխանի երեկոներ է կազմակերպում:

Միգրանտների հետ տարվող աշխատանքում իր ներդրումը ունի նաև աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը: Նրա հիմնական խնդիրը միգրանտների աշխատանքի պաշտպանությունն է: Այդ կազմակերպությունը նույնպես դրական գործունեություն է ծավալում բազմաթիվ երկրներում: Նրա ակտիվ գործունեության անհրաժեշտությունը Հայաստանում մեծ չէ, քանի որ սակավաթիվ են ՀՀ-ում միգրանտների քանակը:

Նկատելի է, որ ժամանակակից պայմաններում միգրանտների մեծ մասը փախստականներն են: Ուստի, առաջնային նշանակություն է ձեռք բերում փախստականների գործով ՄԱԿ-ի գլխավոր կոմիսարի դերակատարումը:

Տարբեր երկրներում միգրանտների առջև ծառանում են դժվարին, հաճախ անլուծելի խնդիրներ: Սակայն փորձը ցույց է տալիս, որ նրանցից քչերն են դիմում ՄԱԿ-ի՝ փախստականների գործով կոմիսարի օժանդակությանը: Միգրանտներից շատերը պարզապես տեղյակ չեն միջազգային տվյալ առաքելության գոյության մասին: Գիտեցողների մի մասն էլ թերահավատորեն է մոտենում այդ հաստատության իրավասությանը՝ լուծելու իրենց առջև ծառայած խնդիրները:

Հանրության շրջանում ՄԱԿ-ի պաշտոնյայի գործունեության նկատմամբ թերահավատությունը չեն կիսում բազմաթիվ, հատկապես արևմուտքի երկրների իշխանական մարմինները: Փախստականների հետ առնչվող բոլոր պետությունների համար ՄԱԿ-ի փախստականների գործող գլխավոր կոմիսարի գործունեությունը զսպիչ միջոց է իրենց երկրում գտնվող միգրանտների իրավունքների պաշտպանության հարցում:

Անկասկած, միգրանտների իրավունքների

պաշտպանության խնդրում առաջնային դերակատարումը պատկանում է ընդունող երկրի իրավասու մարմիններին: Պետությունների իշխանությունները առաջնորդվում են գործող օրենսդրությամբ: Երկրների քաղաքացիական օրենսդրության հիմքում առաջնայինը պետության միջազգային պարտավորություններն են: Այդ իմաստով խրախուսելի է, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին օրենքի 2-րդ հոդվածում ամրագրված է. «Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը բաղկացած է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունից, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերից»⁹:

Փորձը ցույց է տալիս, որ միգրացիայի կարգավորման հարցում ՀՀ-ի այդ ոլորտի պատասխանատուները հետևողականորեն առաջնորդվում են ինչպես երկրում գործող օրենսդրությամբ, այնպես էլ Հայաստանի ստանձած միջազգային պարտավորություններով:

Տարիներ շարունակ ՀՀ-ից միգրացիան կրում է միակողմանի բնույթ: Երկրից արտերկրներ մեկնում են հազարավոր մարդիկ, իսկ մեր երկիր ժամանում եզակիները: Ըստ որում, ՀՀ ժամանողները մեր երկիրը դիտում են որպես միջանկյալ ուղի արևմուտք մեկնելու ճանապարհին: Նման պարագայում ՀՀ-ի իշխանությունների ուշադրությունը ամենից շատ կենտրոնացած է արտերկրներում տևական կամ կարճաժամկետ բնակություն հաստատած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանությանը: Այս խնդրում իրավասու մարմինները ղեկավարվում են հանրապետությունում գործող օրենսդրությամբ:

Իրոք, ՀՀ-ի սեփական քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության նկատմամբ պետական պարտավորվածությունը սահմանված է օրենքով. «Հանրապետությունից դուրս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները օգտվում են Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությունից և հովանավորությունից»: Միաժամանակ այդ նույն օրենքով սահմանվում է, որ. «Հայաստանի Հանրապետությունը, նրա դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչությունները և դրանց պաշտոնատար անձինք պարտավոր են պաշտպանել այլ պետություններում գտնվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների իրավունքները, ինչպես նաև միջոցներ ձեռնարկել նրանց խախտված իրավունքները վերականգնելու համար՝ այդ պետությունների օրենսդրությանը և միջազգային պայմանագրերին համապատասխան»¹⁰:

ՀՀ-ի քաղաքացիության մասին օրենքով հիմնավորվում է արտերկրում Հայաստանի քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության՝ մեր պետու-

թյան ստանձնած պարտավորությունը: Միաժամանակ օրենքում մատնանշվում է այն գերատեսչությունները և կոնկրետ անձինք, ովքեր պարտավոր են իրականացնել մեր քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության առաքելությունը:

Միջազգային պարտավորությունների կատարման տեսանկյունից կարևորվում է, ՀՀ քաղաքացիության մասին օրենքով հավաստիացվում է Հայաստանի հետևողական մեկ այլ դիրքորոշման վերաբերյալ: Ըստ այդ մոտեցման՝ Հայաստանը արտերկրներում գտնվող սեփական քաղաքացիների իրավունքները պաշտպանելիս առաջնորդվում է նրանց ընդունած երկրների օրենսդրությամբ և ՀՀ-ի ստանձնած միջազգային պարտավորություններով:

Հայաստանի Հանրապետության պարտավորվածությունը՝ արտերկրում գտնվող սեփական քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանությունում առաջնորդվել միջազգային իրավունքի նորմերով, ենթադրում է համագործակցել ընդունող երկրների միգրացիայի ոլորտի իրավասու մարմինների հետ: Այն իրականացվում է ՀՀ-ի՝ այլ պետությունների հետ պայմանագրեր կնքելու միջոցով: Պայմանագրերի կենսագործման ասպարեզում հեռանկարային են միգրացիայի ոլորտի պատասխանատու անձանց փոխայցելությունները, միգրացիայի հարցերով համատեղ սեմինարների կազմակերպումը և անհրաժեշտ տեղեկատվության փոխանակումը:

Փորձը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ն, ՌԴ-ն, ինչպես նաև արևմուտքի մի շարք այլ երկրներ միգրացիայի խնդիրներին առնչվող հարցերում առաջնորդվում են միգրացիոն իրավունքի միջազգային իրավական դոկտրինայի հիմնարար սկզբունքներով: Սակայն նկատելի է նաև, որ առանձին պետություններ, ելնելով իրենց պետությունների ներքաղաքական իրավիճակից, ինչպես նաև արտաքին քաղաքական զարգացումներից, երբեմն գործնականում յուրովի են մեկնաբանում վերը նշված դոկտրինայի սկզբունքները:

Հիշատակության է արժանի, որ միգրացիոն իրավունքի միջազգային իրավական դոկտրինայում միգրացիոն հիմնահարցերում երկու մոտեցում է դրսևորվում: Ըստ նրա՝ պետությունները պարտավոր են.

ա) ըմբռնումով մոտենալ սեփական երկրները միգրանտների կանոնակարգված ներհոսին: Անհրաժեշտ է գիտակցել, որ ընդունող երկրում օրինական ճանապարհով միգրանտների առկայությունը փաստորեն լրացնում է տվյալ երկրի աշխատաշուկայում առաջացած ճեղքվածքը: Նման պարագայում որոշակի դրական փոփոխություններ են նկատվում նաև տեղաբնակների և եկվորների փոխհարաբերություններում,

բ) միգրացիոն իրավունքի միջազգային իրավական դոկտրինայում բացասական վերաբերմունք է դրսևորվում անօրինական միգրացիայի բոլոր դրսևորումների նկատմամբ: Նման ժխտողական վերաբերմունքը հիմնավոր է, քանի որ անկանոն միգրացիան խաթարում է ինչպես ընդունող, այնպես էլ ելքի պետությունների տնտեսության բնականոն զարգացումը: Այս երևույթը բացասաբար է ազդում նաև միգրացիոն գործընթացում ընդգրկված պետությունների ներքաղաքական իրավիճակի վրա: Այն հանգեցնում է անգամ հասարակական բախումների:

Միգրացիոն իրավունքի դոկտրինայի առանցքում պետությունների և հասարակական կազմակերպությունների կողմից միգրանտների նկատմամբ մարդասիրական վերաբերմունքի դրսևորման անհրաժեշտության հիմնավորումն է: Դոկտրինան հռչակում է մարդկանց, անկախ նրանց ազգությունից, կրոնական պատկանելիությունից, սեռից և տարիքից, իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը:

Դոկտրինայում ոչ միայն հռչակվում են մարդասիրական սկզբունքներ, այլև մատնանշվում այն հաստատությունների անունները և հասարակական կազմակերպությունները, որոնք պարտավոր են կյանքի կոչել իրավական դոկտրինայի դրույթները:

Վերը նշված դոկտրինայում միգրանտների նկատմամբ մարդասիրական մոտեցման պատասխանատուներն են համարվում միջազգային կազմակերպությունները, միգրացիոն գործընթացում ընդգրկված պետությունների իշխանությունները և հասարակության լայն շրջանակները:

Միգրացիոն իրավունքի միջազգային իրավական դոկտրինայում ընդգծվում է նրա հիմնարար դրույթների պրակտիկ կիրառման անհրաժեշտությունը:

Միգրացիոն իրավունքի միջազգային իրավական դոկտրինան հռչակում է տվյալ ոլորտում պետությունների, միգրացիոն ոլորտի կարգավորման իրավասու մարմինների և երկրների լայն հասարակայնության գործունեության հիմնարար սկզբունքները: Միաժամանակ հիմնավորվում է վերը նշված դոկտրինայի դրույթների գործնականում իրագործման անհրաժեշտությունը, որը իր նպաստը կրերի բոլոր երկրներում միգրացիոն իրավիճակի բարելավման և մարդկանց նկատմամբ մարդասիրական վերաբերմունք դրսևորելու համար:

¹ «Էթնոսֆերա» ազգամիջյան կրթության կենտրոն, 23.03.2016, էջ 1/4:

² Նույն տեղում, էջ 3/4

³ Маршалл Маклюэн. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего: Академический проект, 2005. - 496 с.

⁴ McLuhan, Marshall, Understanding Media. (Gingko Press), 2003, p. 6.

⁵ Հին հունարենից կոսմոպոլիտ /κοσμοπολίτης (kosmopolites)/ եզրը քարզմանարար նշանակում է աշխարհի մարդ, ժամանակակից իմաստով՝ աշխարհի քաղաքացի:

⁶ Брик А.Д. «Ограничения в миграционном праве в контексте теоретико- правовой интерпретации его сущности» /ЮРИСТЪ – ПРАВОВЕДЪ 2008(6)/ <http://elibrary.ru/item.asp?id=15115179>.

⁷ Население и трудовые ресурсы РСФСР // под ред. Моисеенко В.М., М., 1982, С. 6.

⁸ Вечканов Г.С. Миграция трудовых ресурсов в СССР. ЛГУ, 1981, С. 73.

⁹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին օրենքը, Երևան, 1995թ., էջ. 1/8:

¹⁰ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին օրենքը , Երևան 1995., էջ 2/8:

Ափոտ Այրապետյան

Кандидат юридических наук, доцент

Докторант академии государственного управления РА

РЕЗЮМЕ

Миграционное право в международно-правовой доктрине и практике

В статье рассматриваются факторы, влияющие сегодня на международную миграцию в свете международно-правовой доктрины. В частности, автор статьи уделяет внимание на новые социальные явления мирового уровня, как виртуальная трудовая миграция, медиа-информационная миграция, виртуальная территория государств (граница) и т.д. Автором представлен научно- практической анализ вышеперечисленных социально-правовых явлений, влияющих на международную миграцию.

Ключевые слова: виртуальная трудовая миграция, медиа-информационная миграция, виртуальная территория государств (граница), глобальная деревня, трансформация миграционных процессов.

Ashot Hayrapetyan

PhD in law, Associate professor

Doctoral in the Public Administration

Academy of the Republic of Armenia

SUMMARY

The migration law in the scope of international legal doctrine and practice

This article examines the factors affecting international migration processes these days, in the light of international legal doctrine. In particular, the author globally focuses on new social phenomena, such as virtual labor migration, information and media migration, virtual space of states (borders) etc. In the article author represents scientific practical analysis about above mentioned social and legal phenomena which have an influence on international migration processes.

Keywords: virtual labor migration, information and media migration, virtual space of states (borders), global village, disfigure of migration processes (transformation).

ՎԱՆԻՆԵ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ



ԻՐԱՎԱՆԱԽՏՈՒՄ ԵՎ ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում է իրավախախտման և իրավաբանական պատասխանատվության փոխկապակցվածության հետ կապված տեսական և գործնական հիմնախնդիրները:

Հիմնարար- իրավախախտում, իրավաբանական պատասխանատվություն, իրավական կառուցակարգ, իրավունքի համակարգ, իրավահարաբերություն:

Իրավակիրառ պրակտիկայում իրավունքի գործնական մեխանիզմը հաշվարկված է ոչ միայն հարթ, առանց կոնֆլիկտների աշխատանքի համար, այլ նաև այնպիսի իրավիճակների, երբ պահանջվում է «ուժային միջամտություն», որն առավել արդյունավետ իրականացվում է պետության կողմից: Այն դեպքում, երբ սուբյեկտները ունակ չեն ինքնուրույն իրականացնել իրենց պատկանող իրավունքները կամ կատարել սեփական պարտականությունները, նրանց օգնության է գալիս պետությունը՝ իրականացնելով իրավակիրառական գործունեություն: Սակայն պետության միջամտությունը անհրաժեշտ է նաև այն ժամանակ, երբ որևէ մեկը չի կատարում սեփական իրավաբանական պարտականությունները, խախտում է հաստատված իրավական արգելքները, ոտնձգություն կատարում այլ անձանց իրավունքների նկատմամբ, այսինքն այն դեպքում, երբ իրավախախտում է կատարվում:

Ինչպես իրավունքի ընդհանուր տեսության այլ հարցերում, իրավախախտման հասկացության մեկնաբանությունը կախված է գիտնականի՝ այս կամ այն գիտական դպրոցին պատկանելիությունից, նրա իրավաընկալման տեսակից: Եթե մեկնաբանվի իրավունքը որպես ընդհանուր սոցիալական երևույթ (այլ ոչ միայն պետականորեն հաստատված), ապա նաև իրավախախտման երևույթի վերաբերյալ կարելի է խոսել ընդհանուր սոցիալական դրույթներից: Այս դեպքում իրավախախտման տակ անհրաժեշտ է հասկանալ սուբյեկտի կողմից որևէ ցանկացած մեղսավոր խախտումը (և համապատասխան իրավական պարտականությունների չկատարումը): Նման խախտումների առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ դրանք ոչ միշտ են կապված նորմատիվ, ամրագրված սանկցիաների հետ և հաճախ չեն հանգեցնում կազմա-

կերպված ֆիզիկական հարկադրանքի միջոցների, սակայն ամենից առաջ ենթադրում են հոգեբանական ազդեցության և սոցիալական պաշտպանության միջոցներ: Սոցիալական իրավունքի առավել կառուցվածքային տարատեսակություններում (օրինակ, եկեղեցական իրավունքում) իրավախախտումների շրջանակը եզրագծված է բավականին խիստ և տարբերվում է պատմական հաստատված իրավախախտումների կազմից միայն սանկցիաների կիրառման գործընթացներով և բնույթով:

«Իրավախախտում» հասկացությունը իր առանձնահատկությունը ստանում է այն ժամանակ, երբ խոսք է գնում իրավունքի պետական կազմակերպման վերաբերյալ: Թվում է, որ այստեղ առավել տեղին կլինի դրա ֆորմալ-իրավաբանական սահմանումը: Նման դիրքորոշումից իրավախախտում, բոլոր մնացյալ ֆորմալ պայմանների դեպքում, կհանդիսանա ցանկացած արարք, որը կխախտի օրենսդրորեն հաստատված արգելքը:

Իրավաբանական պատասխանատվության ազդեցությունը արտահայտվում է ոչ դրա կոշտությամբ կամ խստությամբ, այլ անխուսափելիությամբ: Անխուսափելիության սկզբունքը օրենսդրության մեջ ամրագրված հիմնարար գաղափար է, որը ամփոփվում է հասարակական վտանգավոր արարքների համար իրավաբանական պատասխանատվության պարտադիր հաստատման, իրավական կարգադրությունների պարտադիր պահպանման և իրավախախտման նկատմամբ դատապարտման, արդարացի, մարդասիրական, անհատականացված իրավական պատասխանատվության միջոցների կիրառությամբ պետության լիազորված մարմինների պարտադիր ռեակցիայի մեջ:

Ցանկացած իրավախախտում պետք է հանգեցնի պետության կողմից համապատասխան արձագանքի: Այդ արձագանքը արտահայտվում է

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

իրավախախտի անխուսափելի պատժի և խախտված հասարակական հարաբերությունների վերականգնման մեջ: Պատիժը, որպես անխուսափելի արձագանք, իրականացվում է ոչ թե իր համար, այլ անխուսափելիության այլ ասպեկտի համար, որպեսզի սուբյեկտը ապագայում չխախտի իր վրա դրված պարտականությունները: Դա նաև նպաստում է պատժիչ և վերականգնողական գործառույթների հետ դաստիարակչական և մասնակի կանխարգելիչ գործառույթների իրականացմանը, քանի որ միայն պատիժը չի կարող ապահովել իրավաբանական պատասխանատվության անխուսափելիությունը:

Դժբախտաբար, ժամանակակից իրականությունը վկայում է անխուսափելիության սկզբունքի հաճախակի խախտումների, իսկ համապատասխանաբար նաև իրավական պատասխանատվության դիսֆունկցիաների արտահայտման վերաբերյալ: Ըստ անվանի քրեագետների վկայության հանցագործությունների բացահայտման բարձր մակարդակը վկայում է լատենտ հանցագործության բարձր մակարդակի վերաբերյալ¹:

Իրավաբանական պատասխանատվությունը չի հանգեցվում և լուծվում «պարտականություն», «իրավաչափ վարքագիծ», «խրախուսում», «պարտականության գիտակցում», «պարտականությունների նկատմամբ կամային վերաբերմունք» հասկացությունների:

Առաջին. իրավաբանական պատասխանատվությունը՝ պատշաճ կամ պահանջվող վարքագծի ձև և չափորոշիչ է: Պարտականության հիմքում տեղակայված է իրավաբանական ամրագրված անհրաժեշտությունը: Մեկ պարտականությունը չի կարող բնութագրել ամբողջ պատասխանատվությունը: Այն չի կարող իրականացվել առանց իր հիմքի՝ իրավական նորմի: Պատշաճ կերպով (իրավաչափ) գործելու պարտականությունը իր վիճակագրությամբ ապագա վարքագծային մոդելների ձևով բնութագրում է պատասխանատու վարքագիծը և իրավաբանական պատասխանատվությունը, սակայն չի հանգեցվում վերջիններիս: Իրավաբանական նորմը հանդիսանում է իրավաբանական պատասխանատվության հիմքը:

Երկրորդ. իրավաբանական պարտականությունը, ինչպես նաև ամբողջ իրավունքը, ամենից առաջ, հաշվարկված է գիտակցված և կամային վարքագծի համար: Անձի՝ որպես պատասխանատու և իրավաչափ գործողությունների սուբյեկտի գնահատման համար անհրաժեշտ է պարտականությունների գիտակցում և դրանց նկատմամբ կամային վերաբերմունք: Այս գիտակցվածությունը արտահայտվում է դրական հոգեբանական վերա-

բերմունքի միջոցով, սակայն չի հանգեցվում վերջինին, քանի որ դրական վերաբերմունքը պետք է արտահայտվի իրական իրավաչափ վարքագծի մեջ: Պարտքի, պատասխանատվության գագաղությունը, դրական հոգեբանական վերաբերմունքը չի հանդիսանում պատասխանատվություն. դա իրավաչափ և պատասխանատու վարքագծի սուբյեկտիվ կողմն է: Սուբյեկտիվ կողմը չի կարող գոյություն ունենալ առանց իր օբյեկտիվ հիմքի, իրավաբանական պատասխանատվության կայուն արտահայտման:

Երրորդ. իրավաբանական պատասխանատվությունը նույնական չէ պարտականությունների հետ, քանի որ պարտականությունը իրականացվում է գիտակցված, կամային, իրավաչափ վարքագծում՝ պատասխանատվության արտաքին արտահայտման մեջ: Կամավոր պատասխանատվության դինամիկան սկսվում է իրավաբանական պատասխանատվության իրականացման պահից:

Չորրորդ. իրավահարաբերությունները, որոնց մասնակից հանդիսանում է պատասխանատու սուբյեկտը, ծագում և գործում են իրավական նորմի հիման վրա: Իրավաչափ վարքագիծը իրականացվում է կարգավորվող իրավահարաբերությունների շրջանակներում: Ինչպես ցանկացած իրավահարաբերության մեջ, սուբյեկտի պարտականություններին անխուսափել ուղեկցում է համապատասխան իրավունքը: Իրավահարաբերության սուբյեկտի պարտականությունը ապահովվում և երաշխավորվում է պետության կողմից: Որոշակի գործողությունների կատարման կամ դրանցից ձեռնպահ մնալու անհրաժեշտությունը ապահովվում է համոզմամբ, հարկադրությամբ և խրախուսմամբ:

Հինգերորդ. իրավական արժեքավոր իրավաչափ արարքների գնահատականը հանդիսանում է իրավաբանական պատասխանատվության գործադրման և դինամիկայի զարգացման արդյունք: Հնարավոր է նման գնահատականի երեք տարբերակ. պետության կողմից լռեձայն հավանություն (չկա անհրաժեշտություն ռեակցիա տալ ցանկացած իրավաչափ արարքի վերաբերյալ), համապատասխան ստուգման իրականացում և որպես արդյունք՝ ընթացակարգային որոշում, որը հաստատում է իրավաչափ որոշման փաստը (օրինակ, անձի գործողությունների անհրաժեշտ պաշտպանությանը, խիստ անհրաժեշտությանը, հիմնավորված ռիսկին, ֆիզիկական հարկադրությանը համապատասխանող ընդունումը), խրախուսում:

Պատասխանատվության գնահատման երկրորդ և երրորդ տարբերակները իրականացվում են ընթացակարգային ձևով:

Իրավաբանական պատասխանատվությունը

իրավահարաբերությունների մասնակիցների կողմից իրավական կարգադրագրերի օբյեկտիվորեն պայմանավորված, օրենքով հաստատված և պետության կողմից պաշտպանվող պահպանության պարտականությունն (անհրաժեշտությունն) է, իսկ դրանց խախտման դեպքում՝ իրավախախտի դատապարտում, նյութական կամ անձնական ոչ նյութական բնույթի իրավունքների սահմանափակման կրելու պարտականությունը: Իրավաբանական պատասխանատվության մեջ նորմատիվորեն ամրագրված է իրավաբանական պատասխանատվության իրականացման ինչպես պոզիտիվ, այնպես նաև նեգատիվ ասպեկտները:

Ըստ մեր տեսակետի՝ հատկապես հարցի նման առաջադրումն է համապատասխանում հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորումների ժամանակակից պահանջներին, քանի որ պոզիտիվ պատասխանատվությունը առանց իրավունքի նորմերում նեգատիվ պատասխանատվության ամրագրման անպաշտպան է, իսկ նեգատիվ պատասխանատվությունը առանց պոզիտիվի՝ անիմաստ: Իրավաբանական պատասխանատվությունը՝ որպես ամբողջական իրավաբանական երևույթ, իրականացնում է կարգավորիչ-ստատիկ գործառույթ, հանդիսանում ամենից առաջ իրավունքի նորմերում շարադրված պատասխանատու և պատշաճ վարքագծի նմուշ, ինչին նաև կողմնորոշում են իրավունքի սուբյեկտներին, և որի պատճառով հանդիսանում է բազային: Իրավաբանական պատասխանատվության սահմանման մեջ ընդգրկել ենք նաև նեգատիվ ասպեկտը, սակայն դա չի նշանակում, որ այն միշտ է իրականացվում: Սակայն այն անհրաժեշտ է, քանի որ ցուցում է սուբյեկտին, թե ինչ անբարենպաստ հետևանքներ կհաստատվեն նրա համար իրավունքի նորմի խախտման դեպքում: Միամտություն է կարծել, որ հասարակական հարաբերությունների բոլոր սուբյեկտները կպահպանեն իրավունքի նորմերը միայն օրենքի նկատմամբ հարգանքից մղվելով: Այդ իսկ պատճառով ևս մեկ անգամ ընդգծում ենք, որ պոզիտիվ պատասխանատվությունը առանց նեգատիվի անպաշտպան է, ինչը չի նշանակում նեգատիվ պատասխանատվության պարտադիր իրականացում, քանի որ դրա իրականացումը հնարավոր է միայն անպատասխանատու վարքագծի (իրավախախտման) ակտի դեպքում, սակայն այս ասպեկտը տեղադրված է միասնական պատասխանատվության մեջ և, ազդելով հոգեբանական մակարդակում (կամքի և գիտակցության վրա), մասնակցում է իրավաբանական պատասխանատվության իրականացման պոզիտիվ ասպեկտի ապահովման մեջ: Պատասխանատվու-

թյունը ազդեցիկ և արդյունավետ է միայն իր տարբեր ասպեկտների փոխգործունեության մեջ, որոնք էլ իրենց համախմբում կազմում են որպես ամբողջական իրավական երևույթ պատասխանատվության հասկացությունը:

Իրավաբանական պատասխանատվությունը որպես ամբողջական իրավական երևույթ, հանդիսանում է անձի իրավական դրության երաշխիք և էական կողմը: Այլ երաշխիքների հետ զուգահեռ այն կողմնորոշված է իրավունքներից և ազատություններից օգտվելու իրական հնարավորությունների ստեղծմանը: Այլ խոսքերով, իրավաբանական պատասխանատվությունը կողմնորոշված է նրան, որ քաղաքացիների կողմից իրավունքների և ազատությունների կիրառությունը անբաժանելի է իրենց պարտականությունների կատարումից և չպետք է վնասի անհատի, հասարակության և պետության շահերը:

Իրավական պետությունը, որի կառուցումը Հայաստանի Հանրապետության համար հանդիսանում է հիմնական նպատակներից մեկը, ենթադրում է մարդու և քաղաքացու համար ազատության առավելագույն աստիճանը և սահմանում «թույլատրվում է ամենը, ինչ արգելված չէ օրենքով» սկզբունքով: Հատկապես նման հասարակության մեջ, որպես հասարակական կյանքի կարգավորիչ, իրավունքը ստանձնում է ոչ այնքան հասարակական հարաբերությունների պաշտպանության, որքան դրանց կարգավորման գործառույթները, իսկ իրավաբանական պատասխանատվությունը արտահայտվում է ամենից առաջ հասարակական հարաբերությունների մասնակիցների՝ իրենց պարտականությունների նկատմամբ պատասխանատու վերաբերմունքում և առկա իրավունքների ու ստանձնած պարտականությունների բարեխիղճ իրականացման մեջ:

Որոշ հեղինակներ պատասխանատվությունը, սահմանում են որպես համակարգ:

Նման իրավիճակում ակնհայտ է դառնում, որ իրավաբանական պատասխանատվության համակարգը իրավունքի նորմերի և ինստիտուտների համախմբում է, որոնց պահպանումը ապահովում է իրավակարգը, իսկ իրավախախտումների դեպքում դրանց կիրառությունը վերականգնում է իրավակարգը: Դրա հետ կապված իրավաբանական պատասխանատվությունը անհրաժեշտ է տարբերակել անձի կողմից իր պարտականությունների հարկադրական կատարումից, որտեղ հարկադրությունը հանդես է գալիս որպես իրավունքի պաշտպանության միջոց:

Կարևոր է նշել, որ իրավական նորմերով ձևավորված հասարակական ռեակցիան պետք է

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նախատեսի իրավաբանական պատասխանատվության տվյալ տեսակի նյութական-իրավական և դատավարական ասպեկտին հարաբերություն ունեցող բոլոր էական հարցերի կարգավորումը: Բացի դրանից, օրենսդրի կամքի արտահայտումը պետք է ձևակերպվի և շարադրվի որոշակիության բավարար աստիճանով՝ բացառելով երկակի մեկնաբանությունը:

Իրավական նորմերի մեկնաբանությամբ բոլոր խնդիրները չեն լուծվում, առավել ևս միասնական իրավական հունում: Յուրաքանչյուր իրավակիրառող ունի իր տեսանկյունները:

Իրավաբանական պատասխանատվության իրավախախտի ենթարկման իրավական կարգավորման համալիր բնույթը էական աստիճանով կախված է ծագող իրավահարաբերությունների առանձնահատկություններից: Բանը նրանում է, որ իրավաբանական պատասխանատվության իրավախախտի ենթարկման ցանկությունը չի կարող կրել բացարձակ բնույթ: Պատասխանատվության պետք է ենթարկվի միայն մեղավոր անձը (բացառությամբ քաղաքացիական իրավաբանական պատասխանատվության որոշ դեպքերի): Այդ իսկ պատճառով խնդիրը կայանում է նրանում, որ բացառվի իրավաբանական պատասխանատվության անհիմն ենթարկումը: Իրավաբանական պատասխանատվության ենթարկման հիմնավորվածության հասկացությունները ունեն մի քանի չափումներ:

Այսպես, իրավաբանական պատասխանատվության նյութական-իրավական ասպեկտում պարտադիր է պահանջի պահպանությունը, որ իրավաբանական պատասխանատվության ենթարկվող անձը պետք է իմանա, թե ինչ իրավախախտման վերաբերյալ է խոսք գնում, ինչպես նաև նրա վերաբերյալ, որ իրավաբանական պատասխանատվության միջոցները պետք է իրավախախտմանը համարժեք լինեն: Նման գնահատականը հեշտ է տալ քաղաքացիական-իրավական և նյութական իրավաբանական պատասխանատվության նկատմամբ, քանի որ, ըստ էության, խոսք է գնում խախտված նյութական իրավունքների վերականգնման վերաբերյալ: Բարոյական վնասի նկատմամբ դա բարդ է իրականացնել: Ինչ վերաբերվում է կարգապահական, վարչական և քրեական իրավաբանական պատասխանատվությանը, ապա այստեղ մնան տեսակի կողմնորոշիչները բացակայում են. այդ իսկ պատճառով սոցիալական արդարության վերականգնման, կատարվածի փոխհատուցման համար պահանջվում են իրավախախտի վրա ազդեցության այլ եղանակներ: Ընդ որում, մնան ազդեցության փոփոխման չափորոշ-

իչները իրավաբանական պատասխանատվության յուրաքանչյուր նշված երեք ռեպրեսիվ տարբերակներում միանման չեն, քանի որ համապատասխան իրավախախտումները տարբերվում են հակաիրավական գործողությունների (անգործության) բնույթով և դրանց վտանգավորության աստիճանով: Շատ կարևոր է բացառել կրկնակի կամ կրկնվող պատասխանատվության փաստերը non bis in idem, սկզբունքին համաձայն: Կարևոր է, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը հասարակության կողմից ընդունվի եթե ոչ հավանությամբ, թեկուզ գիտակցաբար²:

Ելնելով բերված փաստարկներից՝ կարելի է կատարել եզրակացություն, ըստ որի՝ իրավաբանական պատասխանատվության անձի ենթարկման փաստը չի հանդիսանում հասարակության ռեակցիա բառիս բուն իմաստով: Նույնիսկ եթե խոսք է գնում վարչական կամ քրեական պատասխանատվության վերաբերյալ, առկա է կոնկրետ իրավախախտման նկատմամբ պետական իշխանության մարմինների արձագանքը: Առավել ևս հասարակության արձագանքի վերաբերյալ չի կարելի խոսել պատասխանատվության կարգապահական և նյութական (սահմանափակման) տեսակները նախատեսող նորմերի կիրառության դեպքում:

Շարադրվածի հաշվառմամբ կարծում ենք, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը իրենից ներկայացնում է նյութական և դատավարական նորմերով ձևակերպված ըստ հանրային շահերի պաշտպանության հասարակության հատուկ իրավական ռեակցիան՝ իրավախախտին իր համար անբարենպաստ հետևանքների կրման նպատակներով (որպես տարբերակներ՝ իրավախախտին անբարենպաստ հետևանքների կրմանը հանգեցման նպատակներով): Անկասկած, կոնկրետ դեպքում տեղի է ունենում նաև մասնավոր շահերի պաշտպանություն: Սակայն իրավական պաշտպանության իրավական մեխանիզմում մասնավոր շահերը անդեմանում են: Միևնույն ժամանակ տեղի է ունենում դրանց միավորում հանրային շահերի հետ:

Տվյալ սահմանումը էական աստիճանով է համապատասխանում համապարփակության պահանջներին: Այն ընդգծում է իրավաբանական պատասխանատվության ինստիտուցիոնալությունը, չի բացառում ինչպես մեղավորի՝ պատասխանատվության ենթարկման, այնպես նաև անմեղի արդարացման հնարավորությունները: Միևնույն ժամանակ չեն բացառվում վնասի պատճառման համար մեղավորության բացակայության դեպքում քաղաքացիական-իրավական պատասխանատվության ենթարկման դեպքերը:

Իրավաբանական պատասխանատվության մասն ընկալումը ենթադրում է իրավախախտի վրա ազդեցության բոլոր առկա եղանակները, ինչպես վերականգնողականը կամ փոխհատուցումայինը, այնպես նաև պատժիչը կամ ռեպրեսիվայինը: Բացի դրանից, նման մոտեցումը չի բացառում անհրաժեշտ դեպքերում պետական հարկադրանքի կիրառում: Եվս մեկ դրական կողմը կայանում է նրանում, որ բերված սահմանումը համաձայնեցվում է իրավունքի ընդհանուր տեսության հետ և հնարավորություն ընձեռնում հաշվի առնել իրավաբանական պատասխանատվության բոլոր տեսակների առանձնահատկությունները:

Մեզանում իրավական պետության կայացման ժամանակակից փուլում իրավաբանական պատասխանատվության էության ընկալումը հատկապես կարևոր է քաղաքական, տնտեսական և իրավական բարեփոխումների իրականացման համար: Այն կարդարացնի հասարակական սպասումները, եթե համապատասխանի ընդհանուր ընդունված օրինականության, արդարության և անխուսափելիության սկզբունքներին: Չնայած հակաիրավական գործողությունների կատարման ամբողջ պայմանների, պատճառների և դրդիչների բազմաձևությանը, դրանք բոլորը օժտված են ընդհանուր հատկանիշներով, ինչն էլ հնարավորություն է տալիս ֆորմալ բնութագրել դրանց որպես իրավախախտումներ:

1. Բոլոր իրավախախտումները իրենցից ներկայացնում են մարդկանց արարքներ: Դա նշանակում է, որ հակաիրավական վարքագիծը միշտ արտահայտվում է իրենցից գործողություն կամ անգործություն ներկայացնող արտաքին արարքներում: Մարդկային գիտակցության, մտքի, էմոցիաների, ապրումների ներքին ակտերը, եթե դեռ չեն փոխանցվել արտաքին արարքների, չեն ստացել հաղորդակցական նշանակություն, չեն կարող գերակայող իրավագիտակցությանը համապատասխան ձևավորել իրավախախտման կազմը:

2. Մարդու արարքը միայն այն ժամանակ է ստանում իրավախախտման նշանակություն, երբ այն, խախտելով իրավական հաղորդակցությունը, ծնում է բացասական պատասխան ռեակցիա պետության և հասարակության կողմից:

Իրավական հաղորդակցությունները գործում են կոնտինուալ (անխզելիության) սկզբունքին համապատասխան: Դա նշանակում է, որ իրավախաբերությունների սուբյեկտների իրավունքները և պարտականությունները չպետք է ընդհատվեն իրավական հաղորդակցության մասնակիցների կամքին դեմ: Սոցիալ-հոգեբանական իմաստով նման արարքը մեկնաբանվում է որպես հասարա-

կական վտանգավոր արարք, որին անհրաժեշտ է սոցիալական հակադրություն: Արարքի հասարակական վտանգավորության հասկացությունը ենթադրում է անձնական կամ հասարակական շահերին վնասի պատճառում և դրա սոցիալական գնահատականը: Ինչպես հաղորդակցական-իրավական հարաբերությունները հասարակության կողմից ընդունվում են պոզիտիվ արժեքի, բարության ձևի որակով, այդպես էլ դրանց խախտումը գնահատվում է որպես վնասի պատճառում, այսինքն՝ որպես այն, ինչին անհրաժեշտ է խոչընդոտել, իսկ որոշակի դեպքերում՝ պատշաճ ձևով հատուցել կատարածի համար:

3. Հատկապես հասարակական վտանգավոր արարքները արգելվում են իրավական նորմերով, որոնք յուրաքանչյուրին պարտավորեցնում են չխախտել այն, ինչը վնաս է պատճառում հասարակությանը և նրա առանձին անդամներին: Այդ իսկ պատճառով հաստատված իրավական ասպեկտը խախտող (իր վրա դրված իրավական պարտականությունը չկատարող) սուբյեկտը կատարում է հակաիրավական արարք:

4. Մակայն յուրաքանչյուր հակաիրավական արարք իրավախախտում չէ: Անհրաժեշտ է, որպեսզի այդ արարքը հանդիսանա կոնկրետ սուբյեկտի ազատ կամային արարք, այսինքն՝ որպեսզի անձը գիտակցի, որ իր արարքը հակաիրավական է և կհանգեցնի բացասական հետևանքների, և բոլոր դեպքերում այն կատարել է: Այլ խոսքերով, անհրաժեշտ է, որ արարքի սուբյեկտը մեղավոր ընդունվի:

Մեղավորությունը և մեղսագրումը հանդիսանում են ոչ միայն իրավաբանական, այլ նաև փիլիսոփայական բարդ հասկացություններ:

Մեղսագիտակցությունը (մեղսունակությունը) պատասխանատվության անբակտելի տարրն է և դրա հետ հանդիսանում է իրավական հաղորդակցության անհրաժեշտ տարր: Խախտել իրավական արգելանքը կարող է միայն սուբյեկտը, ով հասկանում է իրանակացվող գործողությունների իմաստը և ղեկավարում իր վարքագիծը:

Բանը նրանում է, որ որևէ մեկին իր պարտականությունների կատարման պարտավորեցումը հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ սուբյեկտը ունակ է գործել նորմատիվ պահանջներին համապատասխան: Նման ունակությունը կապված է մարդու՝ իր ձևավորման բնականոն պայմանների դեպքում որոշակի տարիքում հաստատվող ինտելեկտուալ-հոգեբանական որոշակի վիճակի հետ: Իրավախախտի պարտականություններից մեկը կրելն է այն անբարենպաստ հետևանքները, որոնք սահմանված են իրավական նորմի սանկցիայով:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Կատարված արարքի համար իրավաբանական պատասխանատվություն կրելու նման ունակությունը անվանվում է մեղսունակություն:

Մեղսունակությունը հանդիսանում է մեղքի ծագման նախադրյալ, քանի որ անգործունակ մարդը չի կարող հանդիսանալ նաև մեղավոր: Մեղքը կարելի է սահմանել որպես անձի անզգուշավորության կամ դիտավորության ձևով կատարածի նկատմամբ հոգեբանական վերաբերմունք:

Իրավախախտման կազմը ընկած է իրավախախտման հիմքում: Իրավախախտման կազմի տակ ընկալվում է իրավախախտումների առանձին տարատեսակությունների առավել ընդհանուր և էական հատկանիշների համակարգը: Առանց նման հատկանիշների առկայության հնարավոր չէ

անձին իրավաբանական պատասխանատվության ենթարկել: Իրավախախտման կազմության մեջ ընդգրկվում են հետևյալ տարրերը. իրավախախտման սուբյեկտ, իրավախախտման սուբյեկտիվ կողմ, իրավախախտման օբյեկտ, իրավախախտման օբյեկտիվ կողմ:

Իրավախախտման կազմը (փաստացի կողմը) և իրավական նորմը (նորմատիվ կողմը) հանդիսանում են իրավաբանական պատասխանատվության հիմքերը:

¹ Մանրամասն տե՛ս Кудрявцев В.Н. Стратегия борьбы с преступностью. М., 2003.

² Տե՛ս Липинский Д.А., Хачатуров Р.Л., Шишкин А.Г. Меры юридической ответственности. М., 2014, С. 162- 163.

Ванине Овсепян

Соискатель института философии, социологии и права
Национальной Академии Наук Республики Армения

РЕЗЮМЕ

Правонарушение и юридическая ответственность

В данной статье рассматриваются теоретические и практические проблемные аспекты правонарушения и юридической ответственности.

Ключевые слова: *правонарушение, юридическая ответственность, правовой механизм, система права, правоотношение.*

Vanine Hovsepyan

Applicant of the Philosophy, Sociology and Law Institute
of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

SUMMARY

Offense and Legal Liability

The theoretical and practical problems connected with the interrelation of offense and legal liability are thoroughly discussed in the present article.

Keywords: *offense, legal liability, legal mechanism, systems of law, legal relationship.*

ՀԱՅԿ ԿԵՍՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության
աշխատակազմի կազմակերպական-իրավական
վարչության առաջին կարգի մասնագետ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ



ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ԵՎ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հողվածի շրջանակներում ուսումնասիրվել է ՀՀ-ում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռության սկզբունքի ձևավորման և զարգացման հիմնական փուլերը, որի արդյունքում վեր են հանվել ՀՀ-ում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռության յուրաքանչյուր մոդելը բնութագրող հիմնական հատկանիշներ, ինչպես նաև վեր են հանվել իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռության յուրաքանչյուր մոդելում առկա այն խնդիրները, որոնք խոչընդոտել են իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռության սկզբունքի արդյունավետ կիրառմանը: Ներկայացվել է ՀՀ-ի 2015թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքին բնութագրող հիմնական հատկանիշները:

Հիմնաբառեր- իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունք, իշխանության ճյուղերի գործառնությունների բաժանում, իշխանության ճյուղերի ինստիտուցիոնալ բաժանում, զսպումների և հավասարակշռման մեխանիզմներ, սահմանադրական փոփոխություններ, իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման կրկնեսուս մոդել:

«Յուրաքանչյուր հասարակություն, որտեղ
ապահովված չէ իրավունքների
երաշխավորումը և հաստատված չէ իշխանու-
թյունների բաժանումը,
ընդհանրապես չունի Սահմանադրություն»
Մարդու և քաղաքացու իրավունքների ֆրանսիա-
կան հռչակագիր
(26 օգոստոսի 1789թ., հոդված 16)

նանյանը նույնպես նշում են, որ «Ռոբզայթ փառաց»
աշխատությունը հստակորեն տարանջատում էր
օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանություն-
ները²:

Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի որոշ տարրեր ընկած էին Հայաստանի 1-ին Հանրապետության պետական կառավարման հիմքում: Հայաստանի 1-ին Հանրապետությունը, սակայն, իր կարճատև գոյության ընթացքում չհասցրեց ձևավորել իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման արդյունավետ գործող համակարգ: 1920թ. Հայաստանի 1-ին Հանրապետությունը խորհրդայնացվեց և դարձավ խորհրդային իրավամտաձողության կրողը: Խորհրդային միությունում ընդունված սահմանադրությունները (1924թ., 1936թ., 1977թ.) նախատեսում էին միմյանցից առանձին գործող իշխանության օրենսդիր, գործադիր և դատական ճյուղերը: Սակայն, իրականում Խորհրդային Միությունում պետական իշխանությունը գործում էր ոչ թե իշխանությունների բաժանման, այլ դեմոկրատական ցենտրալիզմի սկզբունքի հիման վրա, որը ամրագրվեց 1977թ. Սահմանադրության 3-րդ հոդվածում³: Խորհրդային Միությունում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ոչ արդյունավետ կիրառությունը անմիջականորեն կապված էր նաև կու-

Հայ իրավաբանական միտքը իր հերթին
նպաստել է իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի զարգացմանը: Գեռնա Շ. Շահամիրյանի «Ռոբզայթ փառաց» աշխատությունում, որի երկրորդ մասը հայոց ապագա պետության սահմանադրության նախագիծն էր, ամրագրված էին դրույթներ, որոնք իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի տեսանկյունից բավականին առաջադիմական էին: Գրա մասին է վկայում նաև այն հանգամանքը, որ մի շարք հեղինակներ բարձր են գնահատել «Ռոբզայթ փառաց» աշխատության իրավաբանական նշանակությունը. ըստ Վ. Նազարյանի՝ «Ռոբզայթ փառաց» աշխատությունը ժողովրդավարական խորհրդարանական հանրապետության սահմանադրություն էր, որտեղ օրենսդիր և գործադիր իշխանությունները ընտրվում էին¹: Մ. Թելունցը և Գ. Թա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

սակցական կառավարման հետ, որի պայմաններում բոլոր պետական մարմինները և կազմակերպությունները կազմավորվում և ղեկավարվում էին իշխող կոմունիստական կուսակցության կողմից⁴ :

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո ակնհայտ դարձավ, որ պետական կառավարման վերաբերյալ խորհրդային գաղափարախոսությունը արդեն մրցունակ չէ, և անհրաժեշտ են նոր մոտեցումներ ու կառուցակարգային լուծումներ, որոնք հիմնված կլինեն ոչ թե իշխանության կենտրոնացման և կուսակցական կառավարման, այլ իշխանության ապակենտրոնացման, իրավունքի և օրենքի գերակայության, մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների բարձրագույն արժեքի հռչակման սկզբունքների վրա:

Խորհրդային միության փլուզումից հետո ՀՀ-ն նույնպես կանգնեց պետական կառավարման նոր համակարգի կառուցման խնդրի առջև: ՀՀ-ում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը անցել է ձևավորման և զարգացման մի քանի հաջորդական փուլեր՝

1. *Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման խորհրդարանական կառավարման մոդել(1990-1991թթ.), սպա իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման նախագահական մոդել(1991-1995թթ.)*

2. *Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման կիսանախագահական կառավարման նախագահական-խորհրդարանական մոդել (1995-2005թթ.)*

3. *Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման կիսանախագահական կառավարման խորհրդարանական-նախագահական մոդել (2005-2015թթ.)*

4. *Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման խորհրդարանական կառավարման կոնսենսուս մոդել (2015թ.)*

ՀՀ-ում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման նշված մոդելներից յուրաքանչյուրի փոփոխության արդյունքում տեղի է ունեցել պետական իշխանության ճյուղերի գործառութային և ինստիտուցիոնալ համակարգի վերաբաշխում, ինչպես նաև իշխանության ճյուղերի միջև գործող զուգակցության և հավասարակշռման նոր մեխանիզմների ամրագրում: ՀՀ իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման նշված մոդելներից յուրաքանչյուրի էությունը, դրանց բնութագրող հիմնական հատկանիշները անհրաժեշտ է դիտարկել հետևյալ հարցերի համատեքստում՝

• *Որքանով էր ապահովված իշխանության օրենսդիր, գործադիր և դատական ճյուղերի ինստիտուցիոնալ բաժանումը*

• *Որքանով էր ապահովված իշխանության օրենսդիր, գործադիր և դատական ճյուղերի գործառութային բաժանումը*

• *Որքանով էր ապահովված իշխանության ճյուղերի անձնակազմների առանձնացումը*

• *Պետական իշխանության ճյուղերի միջև գործող էին արդյոք զսպումների և հավասարակշռման այնպիսի մեխանիզմներ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի ապահովել իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռվածություն*

Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման հիմնախնդիրը ՀՀ-ում 1990-1995թթ. ՀՀ-ում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը առաջին անգամ ամրագրվեց 1990թ. օգոստոսի 23-ին ընդունված «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրում⁵, որի 9-րդ կետի համաձայն՝ «ՀՀ-ն իր տարածքում ապահովում է՝ (...) օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների տարանջատում (...)»:

Այնուհետև՝ 1991թ. սեպտեմբերի 25-ին, ընդունվեց «Անկախ պետության հիմնադրույթների մասին» ՀՀ օրենքը, որի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ «ՀՀ Գերագույն խորհուրդը իրականացնում է օրենսդիր իշխանությունը (...), 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ «ՀՀ բարձրագույն սլաշտոնական անձը ՀՀ Նախագահն է, որը գլխավորում է ՀՀ գործադիր իշխանությունը և ներկայացնում ՀՀ-ն երկրի ներսում և միջազգային հարաբերություններում», իսկ 6-րդ հոդվածում նշվում էր, որ «ՀՀ դատական իշխանության մարմինների համակարգը, իրավասությունների շրջանակը և փոխհարաբերության հարցերը կարգավորվում են ՀՀ օրենսդրությամբ»⁶:

ՀՀ-ում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի զարգացման տեսանկյունից առանցքային նշանակություն ունեցավ 1991թ. օգոստոսի 1-ին ընդունված «Նախագահի մասին» ՀՀ օրենքը⁷, որով ՀՀ-ում հիմնվեց Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը (այսուհետև՝ Նախագահ): «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրի ընդունումից հետո (23.08.1990թ.) մինչև «Նախագահի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը (01.08.1991թ.) ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ-ում պետական իշխանության բարձրագույն մարմինը Գերագույն խորհուրդն էր, որի ձեռքում կենտրոնացված էին պետական իշխանության հիմնական գործառութները: Նշված ժամանակահատվածում ՀՀ-ում գործող իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման մոդելը առավել մոտ էր իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման խորհրդարանական մոդելին:

«Նախագահի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունմամբ

www.journal.lawinstitute.am

Գերագույն խորհրդի լիազորությունները սահմանափակվեցին, որի արդյունքում Նախագահը պետական իշխանության մարմինների համակարգում ձեռք բերեց լայն լիազորություններ և քաղաքական դերակատարություն: Նախագահը մի կողմից համարվում էր պետության, իսկ մյուս կողմից գործադիր իշխանության ղեկավարը: Նախագահը լայն լիազորություններ ուներ գործադիր իշխանության ոլորտում. մասնավորապես, միանձյա կերպով ձևավորում էր կառավարությունը, որը անմիջականորեն ենթակա էր Նախագահին: Բացի այդ, Նախագահը վերահսկողություն էր իրականացնում գործադիր իշխանության մարմինների ընդունած որոշումների օրինականության նկատմամբ («Նախագահի մասին» օրենքի 8-րդ հոդված):

Նախագահը լայն լիազորություններ ուներ օրենսդրական ոլորտում, մասնավորապես ուներ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք, բացի այդ կարող էր վետո կիրառել Գերագույն խորհրդի կողմից ներկայացված նախագծի վերաբերյալ, որը օրենսդիր իշխանությունը զսպելու հզոր գործիք էր գործադիր իշխանության ձեռքին, սակայն, Նախագահի վետոյի իրավունքը բացարձակ չէր, և այն Գերագույն խորհրդի կողմից կարող էր հաղթահարվել:

1991թ. նոյեմբերի 19-ին ընդունվեց «Գերագույն խորհրդի մասին» ՀՀ օրենքը⁸, համաձայն որի՝ օրենսդիր իշխանությունը իրականացնում էր Գերագույն խորհուրդը: Պետական իշխանության մարմինների համակարգում Գերագույն խորհրդի լիազորությունների ամբողջական և համակարգված վերլուծության արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ Գերագույն խորհրդի լիազորությունները բավականին սահմանափակ էին, հատկապես գործադիր իշխանության վերահսկողություն ոլորտում: Բայց, դրանով հանդերձ, Գերագույն խորհուրդը ուներ որոշակի լծակներ գործադիր իշխանության գործունեության վրա ազդելու համար. մասնավորապես կարող էր սահմանադրական դատարանի եզրակացության առկայության դեպքում վերացնել Սահմանադրությանը և օրենքներին հակասող Նախագահի հրամանագրերը և կարգադրությունները («Նախագահի մասին» օրենքի 10-րդ հոդված), բացի այդ, Գերագույն դատարանի եզրակացության առկայության դեպքում կարող էր պաշտոնանկ անել Նախագահին և փոխնախագահին («Նախագահի մասին» օրենքի 11-րդ հոդված):

Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի տեսանկյունից բավականին խնդրահարույց էր օրենսդրությամբ ամրագրված պետական իշխանության ճյուղերի ինստիտուցիոնալ համակարգը: Մասնավորապես, «Գերագույն խորհրդի մասին» օրենքի 10-րդ հոդվածի համա-

ձայն՝ «(...)Գերագույն խորհուրդը սահմանում է պետական իշխանության, պետական կառավարման և դատական իշխանության մարմինների իրավասությունը, կազմակերպման և գործունեության կարգը(...)»: Նշված նորմը խնդրահարույց էր այն տեսանկյունից, որ միմյանցից առանձնացնում էր «պետական իշխանության», «պետական կառավարման» «դատական իշխանության» մարմիններ հասկացությունները, ինչը չի բխում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ընդհանուր դրույթներից, քանի որ դատական իշխանությունը համարվում է պետական իշխանության բաղկացուցիչ մաս, և այն պետք է դիտարկել պետական իշխանության մարմինների համակարգում:

Իշխանության օրենսդիր, գործադիր և դատական ճյուղերի անձնակազմերի առանձնացման տեսանկյունից առկա էին որոշ խնդիրներ, որի արդյունքում ստեղծվում էր պետական իշխանության օրենսդիր և գործադիր ճյուղերի միատեղման իրական հնարավորություն: Այսպես՝ «Նախագահի մասին» օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...)Նախագահի և փոխնախագահի կողմից իրենց լիազորությունների կատարման անհնարիկության դեպքում Նախագահի լիազորությունների իրականացումը փոխանցվում էր Գերագույն խորհրդի նախագահին կամ նրա տեղակալին (...)». այսպիսի իրավիճակում, փաստորեն, եթե Նախագահը և փոխնախագահը չէին կարող իրականացնել իրենց լիազորությունները, ապա Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների իրականացումը փոխանցվում էր Գերագույն խորհրդի նախագահին, որի արդյունքում Գերագույն խորհրդի նախագահի ձեռքում կենտրոնանում էր ինչպես օրենսդիր, այնպես էլ գործադիր իշխանության գործառնությունների իրականացման լիազորությունը: Այսպիսի իրավիճակից խուսափելու համար, կարծում ենք, առավել ճիշտ կլիներ, որ Նախագահի և փոխնախագահի կողմից իրենց լիազորությունների կատարման անհնարիկության դեպքում Նախագահի լիազորությունների իրականացումը վերապահվեր ոչ թե Գերագույն խորհրդի նախագահին, այլ հանրապետության վարչապետին, որի արդյունքում հնարավոր կլիներ խուսափել մեկ անձի ձեռքում պետական իշխանության օրենսդիր և գործադիր ճյուղերի կենտրոնացումից:

Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման հիմնախնդիրը ՀՀ 1995թ. Սահմանադրության համատեքստում (այսուհետև՝ 1995թ. Սահմանադրություն): 1995թ. Սահմանադրությունում, որպես սահմանադրական կարգի հիմունք, հռչակվեց իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը: Սահմա-

նադրության 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի հիման վրա: Պետական մարմինները և պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են օրենսդրությամբ»:

1995թ. Սահմանադրությամբ Նախագահը կարևոր դերակատարություն ուներ իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման տեսանկյունից, քանի որ Սահմանադրության 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «ՀՀ Նախագահը հետևում է Սահմանադրության պահպանմանը, ապահովում օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը(...)»: Փաստորեն, Նախագահը պետք է ապահովեր պետական իշխանության օրենսդիր, գործադիր և դատական ճյուղերի բնականոն գործունեությունը, որը ենթադրում էր նաև պետական իշխանության ճյուղերի միջև սահմանադրական լիազորությունների իրականացման հետ կապված առաջացած վեճերի լուծում: Սակայն, կարծում ենք, որ պետական իշխանության ճյուղերի համակարգում Նախագահի իրավական կարգավիճակը թույլ չէր տալիս Նախագահին արդյունավետ կերպով ապահովել իշխանության ճյուղերի բնականոն գործունեություն: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ Նախագահը համարվում էր գործադիր իշխանության ղեկավար, որի արդյունքում անխուսափելիորեն կաշկանդված էր գործադիր իշխանության շահերով և պետական իշխանության ճյուղերի միջև սահմանադրական վեճերի առաջացման դեպքում չէր կարող անաչառ արբիտրի դեր կատարել: Հետևաբար, պետական իշխանության օրենսդիր, գործադիր և դատական ճյուղերի բնականոն գործունեության ապահովման նշված մեխանիզմը արդյունավետ չէր համարվում:

Միաժամանակ, պետք է նշենք, որ պետական իշխանության ճյուղերի միջև առաջացած սահմանադրական վեճերի հաղթահարման այլ մեխանիզմ 1995թ. Սահմանադրությունը չէր տալիս. այդպիսի լիազորություն վերապահված չէր նաև Սահմանադրական դատարանին, որը ժամանակակից իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման տեսանկյունից իշխանության ճյուղերի միջև առաջացած վեճերի հաղթահարման ոլորտում ունի լայն դերակատարություն:

1995թ. Սահմանադրության հիմքում ընկած էր իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման կիսանախագահական կառավարման նախա-

գահական-խորհրդարանական մոդելը¹⁰. այս մոդելի հիմնական հատկանիշն այն է, որ կառավարությունը ձևավորվում է Նախագահի կողմից՝ առանց պառլամենտի հետ նախնական համաձայնության, սակայն քաղաքական պատասխանատվություն է կրում ինչպես Նախագահի, այնպես էլ պառլամենտի առջև:

ՀՀ 1995թ. Սահմանադրությամբ գործադիր իշխանության ինստիտուցիոնալ համակարգը բավականին խնդրահարույց էր. խնդիրը կայանում է նրանում, որ Սահմանադրության 85-րդ հոդվածում նշվում էր, որ «ՀՀ գործադիր իշխանությունը իրականացնում է ՀՀ կառավարությունը: Կառավարությունը կազմված է վարչապետից և նախարարներից(...)», միաժամանակ, Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Կառավարության նիստերը հրավիրում և վարում է Հանրապետության Նախագահը կամ նրա հանձնարարությամբ՝ վարչապետը»: Փաստորեն, մի կողմից Սահմանադրությունը նշում է, որ գործադիր իշխանությունը իրականացնում է ՀՀ կառավարությունը, իսկ մյուս կողմից նշվում է, որ կառավարության նիստերը ղեկավարում է Նախագահը, ինչի արդյունքում անորոշ էր մնում Նախագահի իրավական կարգավիճակը գործադիր իշխանության ոլորտում: Այս պայմաններում հստակ չէր, թե կառավարության ոչ արդյունավետ աշխատանքի դեպքում ով պետք է պատասխանատվություն կրի՝ Նախագահը, թե՞ կառավարությունը:

Ընդհանուր առմամբ, պետք է նշենք, որ կառավարության ձևավորման և գործունեության ոլորտում Նախագահը ուներ լայն լիազորություններ: Մասնավորապես, Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ կառավարությունը ձևավորվում էր Նախագահի կողմից՝ արտախորհրդարանական ճանապահով: Միաժամանակ, Կառավարությունը քաղաքական պատասխանատվություն էր կրում ինչպես Նախագահի, այնպես էլ Ազգային ժողովի առջև (84-րդ հոդված): Նախագահը լայն լիազորություններ ուներ նաև կառավարության գործունեության կազմակերպման ոլորտում, քանի որ վավերացնում էր կառավարության որոշումները (86-րդ հոդված):

1995թ. Սահմանադրությամբ բավարար երաշխիքներ ամրագրված չէին օրենսդիր իշխանության արդյունավետ գործունեության համար: Նախ և առաջ, Ազգային ժողովը չուներ կառավարության ձևավորման գործում որևէ լուրջ դերակատարություն: Այս հարցում ԱԺ-ի դերակատարությունը կայանում էր նրանում, որ կառավարությունը իր կազմավորումից հետո ԱԺ-ի հավանությանն էր ներկայացնում իր գործունեության ծրագիրը՝ դնելով իր վստահության հարցը, և եթե ԱԺ-ն անվստահություն

չէր հայտնում կառավարությանը ապա կառավարության ծրագիրը համարվում էր ընդունված:

1995թ. Սահմանադրությամբ իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման տեսանկյունից խնդիրներից մեկը առնչվում էր այն հանգամանքին, որ ԱԺ-ն գտնվում էր արձակման մշտական սպառնալիքի տակ, և Սահմանադրությամբ ամրագրված չէին ԱԺ-ի արձակման հիմքերը և կարգը: Այսպիսի իրավակարգավորման պայմաններում Նախագահը իր հայեցողությամբ ցանկացած ժամանակ կարող էր արձակել ԱԺ-ն, սակայն մինչև ԱԺ-ի արձակման մասին որոշում ընդունելը Նախագահը պետք է խորհրդակցեր Ազգային ժողովի նախագահի և վարչապետի հետ (55-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Նախագահի կողմից իր հայեցողությամբ ԱԺ-ի արձակումը իրականում որևէ երաշխիք չէր տալիս ԱԺ-ի գործունեության կայունության ապահովման տեսանկյունից, որի արդյունքում խախտվում էր իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռվածությունը:

ՀՀ 1995թ. Սահմանադրությամբ խնդրահարույց էր նաև դատական իշխանության ինստիտուցիոնալ համակարգը: Դա պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ Սահմանադրությունը նույնիսկ չէր նշում, թե ՀՀ-ում գործող որ դատարանն է համարվում բարձրագույն դատական ատյանը, մասնավորապես Սահմանադրության 92-րդ հոդվածում միայն նշվում է, որ «ՀՀ ընդհանուր իրավասության դատարաններն են՝ առաջին ատյանի դատարանները, վերաքննիչ դատարանները և վճռաբեկ դատարանը(...)»: Նշված սահմանադրական հոդվածում չէր նշվում նաև սահմանադրական դատարանի մասին, որի արդյունքում դատական իշխանության համակարգում սահմանադրական դատարանի ինստիտուցիոնալ տեղը մնում էր անորոշ: Միաժամանակ պետք է նշենք, որ գործառությանն առումով բավականին թույլ էր սահմանադրական արդարադատության ինստիտուտը, քանի որ Սահմանադրական դատարանին վերապահվել էր քննել միայն խիստ սահմանափակ շրջանակի գործեր, սահմանափակ էր նաև Սահմանադրական դատարանի դիմող սուբյեկտների շրջանակը (101-րդ հոդված):

1995թ. Սահմանադրությամբ լուրջ խնդիրներ կային նաև իշխանության ճյուղերի գործառությանն ապահովման սկզբունքի ապահովման տեսանկյունից, ինչը պայմանավորված էր նաև այն հանգամանքով, որ նախատեսված էր օրենսդրական դեղեկավորման ինստիտուտը: Սահմանադրության 78-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Կառավարության գործունեության ծրագրի օրենսդրական ապահովման նպատակով Ազգային ժողովը կարող է լիազորել կառավարությանը՝ ընդունել օրենքի ուժ ունեցող

որոշումներ, որոնք գործում են Ազգային ժողովի կողմից սահմանված ժամկետում և չեն կարող հակասել օրենքներին: Այդ որոշումներն ստորագրում է Հանրապետության Նախագահը»: Սահմանադրության նշված հոդվածը գործադիր իշխանությանը լիազորում էր ընդունել օրենքի ուժ ունեցող որոշումներ, որի արդյունքում կառավարության ձեռքում կենտրոնանում էր նաև օրենսդիր իշխանության գործառույթ: Կառավարությանն այսպիսի լիազորություն տալով հանդերձ՝ Սահմանադրությունը բավարար երաշխիքներ չէր ամրագրել օրենքի ուժ ունեցող որոշումների ընդունման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու առումով: Մասնավորապես Սահմանադրությունում նշվում է, որ օրենքի ուժ ունեցող որոշումները չպետք է հակասեն օրենքներին, և որպես վերահսկողական գործիք նշվում էր, որ օրենքի ուժ ունեցող որոշումները պետք է ստորագրվեն Նախագահի կողմից, ինչը, կարծում ենք, բավարար երաշխիքներ չէր տալիս այդ որոշումների օրինականության ապահովման տեսանկյունից, քանի որ Նախագահը, ըստ էության, համարվում էր գործադիր իշխանության ղեկավարը և հրավիրում ու վարում էր կառավարության նիստերը:

Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման հիմնախնդիրը ՀՀ 2005թ. սահմանադրական փոփոխությունների¹¹

համատեքստով: 1995թ. Սահմանադրությունում (այդ թվում՝ իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման համակարգում) առկա խնդիրների լուծման նպատակով 2005թ. ՀՀ-ում կատարվեցին սահմանադրական փոփոխություններ: 2005թ. փոփոխություններով Սահմանադրությամբ (այսուհետև՝ 2005թ. Սահմանադրություն) ՀՀ-ում անցում կատարվեց իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման կիսանախագահական կառավարման խորհրդարանական-նախագահական մոդելի¹², որի արդյունքում Նախագահի մի շարք լիազորություններ սահմանափակվեցին և ընդլայնվեցին ԱԺ-ի լիազորությունները:

ՀՀ 2005թ. Սահմանադրությամբ օրենսդիր և գործադիր իշխանության ոլորտներում Նախագահի լիազորությունները նվազեցին, որի արդյունքում՝

ա) Նախագահը գրկվեց արտախորհրդարանական ճանապարհով միանձնյա կառավարությունը ձևավորելու լիազորությունից, որի արդյունքում ԱԺ-ն որոշակի դերակատարություն ստացավ կառավարության ձևավորման գործում, մասնավորապես Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն, Նախագահը «Ազգային ժողովում պատգամավորական տեղերի բաշխման և պատգամավորական խմբակցությունների հետ խորհրդակցությունների հիման վրա վարչապետ է նշանակում

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

պատգամավորների մեծամասնության վստահությունը վայելող անձին, իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա առավել թվով պատգամավորների վստահությունը վայելող անձին(...)»։ այսպիսի իրավակարգավորման պայմաններում Նախագահը պետք է վարչապետ նշանակեր պառլամենտական մեծամասնության վստահությունը վայելող անձին, իսկ եթե դա հնարավոր չէր, ապա՝ առավել թվով պատգամավորների վստահությունը վայելող անձին: Սակայն նշված սահմանադրական ձևակերպումներից բավականին անորոշ էին «պատգամավորների մեծամասնության վստահությունը վայելող անձին» և «առավել թվով պատգամավորների վստահությունը վայելող անձին» հասկացությունները:

Խնդիրը կայանում է նրանում, որ Սահմանադրությամբ հստակեցված չէր այն մեխանիզմը, որով հնարավոր կլիներ որոշել պատգամավորների մեծամասնության կամ առավել թվով պատգամավորների վստահությունը վայելող անձին: Այդպիսի պայմաններում եթե Նախագահը Ազգային ժողովում ուներ քաղաքական մեծամասնության աջակցությունը, ապա, խորհրդակցելով խորհրդարանում ներկայացված քաղաքական ուժերի հետ, վարչապետ էր նշանակում իր նախընտրած թեկնածուին: Սակայն, Վարչապետի նշանակումը բարդանում է այն դեպքում, երբ Նախագահը խորհրդարանում քաղաքական մեծամասնության աջակցությունը չէր վայելում, քանի որ հարց է առաջանում, թե ինչպես պետք է լուծվեր այն իրավիճակը, երբ Նախագահի ներկայացրած վարչապետի թեկնածուն խորհրդարանական մեծամասնության վստահությունը չվայելեր: Սակայն, իրականում վերը նշված երկու իրավիճակներում էլ Նախագահը վարչապետ էր նշանակում իր նախընտրած թեկնածուին, իսկ մինչև վարչապետի նշանակումը պառլամենտական քննարկումները զուտ ֆորմալ բնույթ էին կրում: Միաժամանակ, Ազգային ժողովը պետք է հաստատեր նոր ձևավորված կառավարության գործունեության ծրագիրը, սակայն այս լիազորությունը բավականին վտանգավոր լծակ էր Ազգային ժողովի ձեռքում գործադիր իշխանությանը զուտ համար, քանի որ եթե Ազգային ժողովը երկու անգամ անընդմեջ երկու ամսվա ընթացքում հավանություն չտա կառավարության ծրագրին, ապա Նախագահը արձակում է Ազգային ժողովը (74.1-րդ հոդված): Ուստի, անկախ այն հանգամանքից թե ով կլիներ վարչապետը, և ինչպիսին կլիներ կառավարության ծրագիրը, Ազգային ժողովը արձակումից խուսափելու համար ստիպված պետք է հաստատեր կառավարության ծրագիրը:

բ) Նախագահը 2005թ. Սահմանադրությամբ զրկվեց իր հայեցողությամբ վարչապետին պաշտո-

նանկ անելու լիազորությունից, որի արդյունքում վարչապետը այլևս քաղաքական պատասխանատվություն էր կրում միայն Ազգային ժողովի առջև: Մասնավորապես, Սահմանադրության 84-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ կարող է անվստահություն հայտնել կառավարությանը: Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը կարող է ներկայացվել Հանրապետության Նախագահի կամ պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից (...):»: Նախագահը կարող էր վարչապետին պաշտոնանկ անելու վերաբերյալ միայն առաջարկություն ներկայացնել Ազգային ժողովին: 2005թ. Սահմանադրությամբ վարչապետի լիազորությունների ծավալը, ըստ էության, կախված էր Նախագահ-Ազգային ժողով փոխհարաբերությունների բնույթից, քանի որ եթե Նախագահը Ազգային ժողովում չուներ քաղաքական մեծամասնության վստահությունը, ապա վարչապետը Հանրապետության Նախագահից ձեռք էր բերում գործունեության որոշակի ինքնուրույնություն, սակայն մեկ այլ դեպքում, եթե Նախագահը ուներ խորհրդարանական մեծամասնության աջակցությունը, ապա վարչապետը դառնում էր պարզապես Նախագահի քաղաքական ծրագրերի իրականացնող, ընդ որում, Նախագահը ցանկացած ժամանակ կարող էր Ազգային ժողովի միջոցով դադարեցնել վարչապետի լիազորությունները:

գ) Նախագահը 2005թ. Սահմանադրությամբ զրկվեց Ազգային ժողովը արձակելու հայեցողական լիազորությունից: Սահմանադրության 74.1-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հանրապետության Նախագահն արձակում է Ազգային ժողովը, եթե Ազգային ժողովը երկու անգամ անընդմեջ երկու ամսվա ընթացքում հավանություն չի տալիս կառավարության ծրագրին: Հանրապետության Նախագահը Ազգային ժողովի նախագահի կամ վարչապետի առաջարկությամբ կարող է արձակել Ազգային ժողովը, եթե ա) Ազգային ժողովը հերթական նստաշրջանի երեք ամսվա ընթացքում որոշում չի կայացնում կառավարության որոշմամբ անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագծի վերաբերյալ. բ) հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովի նիստերը երեք ամսից ավելի չեն զուսմարվում. գ) հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովը երեք ամսից ավելի իր կողմից քննարկվող հարցերի վերաբերյալ որևէ որոշում չի կայացնում»: ԱԺ-ի արձակման հետ կապված սահմանադրական փոփոխությունը, կարծում ենք, առանցքային է համարվում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման տեսանկյուն

www.journal.lawinstitute.am

նից, քանի որ Ազգային ժողովը Նախագահից ձեռք բերեց գործունեության որոշակի կայունություն, որի արդյունքում Նախագահը այլևս սեփական հայեցողությամբ չէր կարող արձակել Ազգային ժողովը:

2005թ. Սահմանադրությամբ գործադիր իշխանությունը շարունակում էր երկատված բնույթ կրել: Սահմանադրությունում չէր նշվում, թե որ մարմիններն են իրականացնում գործադիր իշխանություն, սակայն սահմանադրական նորմերի վերլուծությունից բխում է, որ գործադիր իշխանության իրականացումը վերապահված էր Նախագահին և կառավարությանը: Մասնավորապես, Սահմանադրության 85-րդ հոդվածի համաձայն՝ «*Կառավարությունը մշակում և իրականացնում է ՀՀ ներքին քաղաքականությունը. ՀՀ արտաքին քաղաքականությունը կառավարությունը մշակում և իրականացնում է Հանրապետության Նախագահի հետ համատեղ (...)*»: Կառավարությունը մի շարք ոլորտներում Նախագահից ձեռք բերեց գործունեության ինքնուրույնություն. մասնավորապես, Նախագահը այլևս չէր վարում կառավարության նիստերը (բացառությամբ Սահմանադրությամբ ամրագրված դեպքերի): Բացի այդ, Նախագահը չէր վավերացնում կառավարության որոշումները (բացառությամբ 88.1-րդ հոդվածով սահմանված դեպքի): Այս ամենով հանդերձ, պետք է նշենք, որ Նախագահը կառավարության գործունեության օրինականության նկատմամբ իրականացնում է հսկողություն, մասնավորապես Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի համաձայն՝ «*Հանրապետության Նախագահը կարող է կասեցնել կառավարության որոշումների գործողությունը մեկ ամիս ժամկետով և դիմել սահմանադրական դատարան՝ Սահմանադրությանը դրանց համապատասխանության հարցը պարզելու համար*»: Այսպիսի նորմի ամրագրումը, բավականին առաջադիմական էր 1995թ. Սահմանադրության համեմատությամբ, քանի որ 1995թ. Սահմանադրությամբ Նախագահը կարող էր առանց հիմնավորումների չվավերացնել կառավարության որոշումները: Սակայն, 2005թ. Սահմանադրությամբ Նախագահի այդ լիազորությունը վերացվեց, և նախատեսվեց Նախագահի ու կառավարության միջև կառավարության որոշումների օրինականության վերաբերյալ առաջացող վեճերի սահմանադրական ճանապարհով լուծման հնարավորություն, այն է՝ Նախագահը կառավարության որոշումների օրինականության ստուգման նպատակով կարող է դիմել սահմանադրական դատարան:

2005թ. Սահմանադրությամբ պետական իշխանության օրենսդիր և գործադիր ճյուղերի փոխհարաբերություններում ընդլայնվեց ԱԺ-ի սահմանադրական լիազորությունների շրջանակը: Որի արդ-

յունքում՝ ԱԺ-ն այլևս չէր գտնվում լուծարման մշտական սպառնալիքի ներքո, որոշակի լծակներ ստացավ կառավարության ձևավորման հարցում, բացի այդ, ԱԺ-ն նոր լիազորություններ ստացավ պետական պաշտոններում նշանակումներ կատարելու ոլորտում: Օրենսդիր իշխանության գործառնության անկախության ապահովման տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունեցավ այն հանգամանքը, որ 2005թ. Սահմանադրությամբ վերացվեց օրենսդրական դեկլարացիայի ինստիտուտը (78-րդ հոդված), բացի այդ, առանցքային էր համարվում նաև Սահմանադրության 83.5-րդ հոդվածը, որով հստակեցվեցին այն ոլորտները, որոնք պետք է կարգավորվեն միայն օրենքով: Սահմանադրական մակարդակով հստակեցվեցին նաև միջազգային այն պայմանագրերի շրջանակը, որոնք պետք է վավերացվեն Ազգային ժողովի կողմից (81-րդ հոդված): Չնայած այն հանգամանքին, որ Սահմանադրությամբ ընդլայնվեց ԱԺ-ի լիազորությունների շրջանակը, սակայն դեռևս բավարար երաշխիքներ նախատեսված չէին ԱԺ-ի կողմից օրենսդրական ու վերահսկողական ոլորտներում իր գործառնությունների արդյունավետ իրականացման համար:

2005թ. Սահմանադրությունը առաջընթաց ապահովեց դատական իշխանության անկախության ապահովման տեսանկյունից: Դա պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ նոր կարգավիճակ ստացավ Արդարադատության խորհուրդը, որի կազմում այլևս ընդգրկված չէին Նախագահը, արդարադատության նախարարը և գլխավոր դատախազը: Սակայն, ընդամուր առմամբ սահմանադրական մակարդակում դեռևս ամրագրված չէին դատական իշխանության գործառնության, կառուցակարգային անկախության ապահովման բավարար երաշխիքներ: Սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ընդլայնվեց սահմանադրական դատարանի լիազորությունների և սահմանադրական դատարան դիմող սուբյեկտների շրջանակը, սակայն սահմանադրական դատարանը չստացավ պետական իշխանության մարմինների միջև առաջացող վեճերի լուծման լիազորություն:

Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման հիմնախնդիրը¹³
ՀՀ 2015թ. սահմանադրական փոփոխությունների համատեքստում: 2005թ. Սահմանադրությունում առկա խնդիրները (այդ թվում՝ իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման համակարգում) լուծելու նպատակով ՀՀ-ում 2015թ. տեղի ունեցան սահմանադրական փոփոխությունները, որոնք առանցքային են համարվում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման տեսանկյունից: 2015թ. փոփոխություններ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

րով Սահմանադրությունը (այսուհետև՝ 2015թ. Սահմանադրություն) որպես սահմանադրական կարգի հիմունք ամրագրեց իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման սկզբունքը: Սահմանադրության 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման հիման վրա»:

2015թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ-ում գործող իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման կիսանախագահական կառավարման խորհրդարանական-նախագահական մոդելից անցում կատարվեց իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման խորհրդարանական կառավարման կոնսենսուս մոդելին¹⁴: ՀՀ-ում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման խորհրդարանական կառավարման կոնսենսուս մոդելի անցումը ենթադրում է՝

ա) *պետական իշխանության ճյուղերի ինստիտուցիոնալ համակարգի վերափոխում*, որը ենթադրում է՝ 1. Հանրապետության Նախագահի ինստիտուցիոնալ առանձնացվածություն գործադիր իշխանությունից, 2. դատական իշխանության համակարգում սահմանադրական դատարանի ինստիտուցիոնալ տեղի և դերի հստակեցում, 3. իշխանության ճյուղերից ինստիտուցիոնալ և գործառնության անկախություն ունեցող սահմանադրական մարմինների առկայություն («Մարդու իրավունքների պաշտպան», «Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով», «Հեռուստատեսության և ռադիոյի հանձնաժողով», «հաշվեքննիչ պալատ», «կենտրոնական բանկ», «դատախազություն»):

բ) *պետական իշխանության ճյուղերին վերապահված գործառնությունների վերաբաշխում*, որը ենթադրում է՝ 1. Հանրապետության Նախագահի գործառնության անհանձնարարություն գործադիր իշխանությունից, որի արդյունքում Նախագահը իրականացնում է բացառապես պետության գլխին բնորոշ վերկուսակցական անաչառ արբիտր գործառնությունները, 2. Ազգային ժողովի գործառնությունների և լիազորությունների շրջանակի վերանայումը, որը ենթադրում է խորհրդարանի քաղաքական դերի բարձրացումը, 3. Սահմանադրական դատարանին իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման տեսանկյունից նոր գործառնության վերապահում (լուծում է սահմանադրական մարմինների միջև նրանց սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ առաջացող վեճերը) 4. անկախ սահմանադրական մարմիններին վերապահված գործառնությունների շրջանակի որոշակիացում:

գ) *պետական իշխանության մարմինների միջև զսպումների, հավասարակշռման և փոխլրացումների նոր մեխանիզմների առկայություն*, որը ենթադրում է իշխանության օրենսդիր և գործադիր ճյուղերի միջև զսպումների և հավասարակշռման նոր մեխանիզմների զարգացում, որի արդյունքում պետական իշխանության ճյուղերի միջև փոխհարաբերություններն առավել շատ կհիմնվեն փոխլրացումների և համագործակցության մեխանիզմների վրա, ինչը կնպաստի օրենսդիր և գործադիր իշխանության ճյուղերի միջև սերտ համագործակցության զարգացմանը և հնարավոր հակամարտության նվազեցմանը¹⁵:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ նշենք, որ ՀՀ-ում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի յուրաքանչյուր փուլի անցում իրենից ենթադրել է իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման նոր մոդելի անցում, հետևաբար՝ պետական իշխանության ճյուղերի փոխհարաբերություններում նոր մոտեցումների և մեխանիզմների ներդրում: ՀՀ սահմանադրական զարգացումների արդյունքում աստիճանաբար հաղթահարվեց պետական իշխանության ճյուղերի համակարգում գործադիր իշխանության գերակայությունը, որի արդյունքում ընդլայնվեցին օրենսդիր իշխանության լիազորությունները: Այս առումով առանցքային են համարվում 2015թ. սահմանադրական փոփոխությունները, որի արդյունքում ՀՀ-ում անցում կատարվեց իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման խորհրդարանական կառավարման կոնսենսուս մոդելին: ՀՀ-ում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման խորհրդարանական կառավարման կոնսենսուս մոդելի անցումը բավականին բարդ գործընթաց է, որը պահանջում է խորհրդարանական կառավարման մոդելը բնութագրող առանձնահատկությունների համակարգված և ամբողջական վերլուծություն: ՀՀ-ում այս մոդելի արդյունավետ գործունեության համար նախ և առաջ անհրաժեշտ են այնպիսի մեխանիզմներ, որոնք կապահովեն իշխանության ճյուղերի ինստիտուցիոնալ համակարգի և իշխանության ճյուղերի գործառնությունների սահուն և առանց սահմանադրական ճգնաժամների վերաբաշխման ապահովում:

¹ Տե՛ս Շաամիր Շաամիրյան Конституция Армении 1773г., «Армянское уложение законов для управления страной армянской», Хачатурян А. Б. Москва, «МГОПУ» 1998, ст. 3-5.

² Տե՛ս Սյալիկ Թեյլունց, «Իշխանությունների բաժանումը և հայ իրավաբանական միտքը (18-րդ դարի երկրորդ կես)», 2001թ. էջ 183, հասանելի էր՝ [http://hrj.asj-oa.am/4339/1/2001-3\(180\).pdf](http://hrj.asj-oa.am/4339/1/2001-3(180).pdf), Տե՛ս նաև Գրիգոր Թանանյան. «Որոգայք փառաց» (Հրատարակման 230-ամյակի առթիվ) էջ 146-147 հասանելի էր՝ http://www.parliament.am/library/sahmanadrakan%20barepoxumner/13._Grigor_Tananyan.pdf

³ Տե՛ս Основной закон, Союза Советских Социалистических Республик Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977г., հասանելի էր՝ <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm>

⁴ Տե՛ս Баглай М. В., Габричидзе Б. Н. «Конституционное право Российской Федерации» Москва., 1996, ст. 302., Տե՛ս նաև Հ. Հակոբյան, «Պաշտամենտը և պաշտամենտարիզմը Հայաստանի Հանրապետությունում», «Տիգրան Մեծ» 2007թ., էջ 39., Տե՛ս նաև F. Joseph Dresen and William E. Pomeranz Washington, «Separation of powers in Russia and Ukraine, a comparative perspective conference proceedings» էջ 8 հասանելի էր՝ https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP306_separation_powers_russia_ukraine_pomeranz_2011.pdf

⁵ Տե՛ս «Հռչակագիր Հայաստանի անկախության մասին», ընդունել է ՀՀ Գերագույն խորհուրդը 23.08.1990, սկզբնաղբյուրը ՀՀ ԳԽՏ 1990/16 հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=1895>

⁶ Տե՛ս «Անկախ պետության հիմնադրությունների մասին» օրենք, ընդունել է Գերագույն խորհուրդը 25.09.1991, սկզբնաղբյուրը ՀՀ ԳԽՏ 1991/18, ուժը կորցրած է ճանաչվել 13.07.1995 Հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=2>

⁷ Տե՛ս «Նախագահի մասին» ՀՀ օրենք, ընդունել է ՀՀ Գերագույն խորհուրդը 01.08.1991թ. ՀՀ ԳԽՏ 1991/15, ուժը կորցրած է ճանաչվել 04.01.2007 թ. հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=85>

⁸ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի մասին», ՀՀ Գերագույն խորհրդի կողմից 18 նոյեմբերի 1991թ., ուժը կորցրած է ճանաչվել 04.01.2007թ., ՀՀ ԳԽՏ 1991/22, հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=89>

⁹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է հանրաքվեի միջոցով 05.07.1995թ., հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=1>

¹⁰ Այս մոդելը հատուկ է նաև հետևյալ պետություններին՝ Նիգերիա, Մեքսիկա, Կաբո վերդե, Ֆրանսիա, Պորտուգալիա, Սլովակիա

¹¹ ՀՀ Սահմանադրություն (փոփոխություններով) 27.11.2005, հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=75780>

¹² Այս մոդելը հատուկ է նաև հետևյալ պետություններին՝ Բուլղարիա, Կաբո Վերդո, Խորվաթիա(2000թ.-), Ֆինլանդիա, Ֆրանսիա, Վրաստան, Իռլանդիա, Լիտվա, Մակեդոնիա, Մոլդովա, Լեհաստան, Ռումինիա, Պորտուգալիա (1983թ.-), Սլովակիա, Սլովենիա, Ուկրաինա (2007-2010թթ.)

¹³ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն (փոփոխություններով), 06.12.2015, հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=102510>

¹⁴ Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման խորհրդարանական կառավարման կոնսենսուս մոդելը հատուկ է խորհրդարանական կառավարման հանրապետական ձև ունեն հետևյալ Ավստրիա, Չեխիա, Ֆինլանդիա, Գերմանիա, Հնդկաստան, Իռլանդիա, Իտալիա, Լատվիա, Սլովակիա, Սլովենիա, Շվեյցարիա, Իսրայել, Հունաստան, Թուրքիա, 1990-ական թվականներից խորհրդարանական կառավարման հանրապետական ձև հաստատվեց նաև հետսոցիալիստական մի շարք պետություններում՝ Ալբանիա, Հունգարիա, Լատվիա, Մոլդովա, Սլովակիա, Էստոնիա ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետություն:

¹⁵ Տե՛ս Темпов Е. И., «Форма государства, теория права и государства», Москва., 1996, ст.306.

Ներպետական և միջազգային իրավական ակտեր

1. ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է հանրաքվեի միջոցով 05.07.1995թ., հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=1>

2. ՀՀ Սահմանադրություն (փոփոխություններով) ընդունվել է հանրաքվեի միջոցով 27.11.2005, հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=75780>

3. ՀՀ Սահմանադրություն (փոփոխություններով) ընդունվել է հանրաքվեի միջոցով 06.12.2015, հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=102510>

4. Constitution of French, 1791, title 3, հասանելի էր <http://wp.stu.ca/worldhistory/wp-content/uploads/sites/4/2015/07/French-Constitution-of-1791.pdf>

5. Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г., հասանելի էր՝ <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm>

6. «Հռչակագիր Հայաստանի անկախության մասին», ընդունել է ՀՀ Գերագույն խորհուրդը 23.08.1990, սկզբնաղբյուրը ՀՀ ԳԽՏ 1990/16 հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=1895>

7. «Անկախ պետության հիմնադրությունների մասին» օրենք, ընդունել է Գերագույն խորհուրդը 25.09.1991, ՀՀ ԳԽՏ 1991/18, ուժը կորցրած է ճանաչվել 13.07.1995 Հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=2>

8. «Նախագահի մասին» օրենք, ընդունել է Գերագույն խորհուրդը 01.08.1991թ. ՀՀ ԳԽՏ 1991/15, ուժը կորցրած է ճանաչվել 04.01.2007 թ. հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=85>

9. «ՀՀ Գերագույն խորհրդի մասին», ընդունվել է ՀՀ Գերագույն խորհրդի կողմից 18 նոյեմբերի 1991թ., ուժը կորցրած է ճանաչվել 04.01.2007թ., ՀՀ ԳԽՏ 1991/22, հասանելի էր՝ <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=89>

Տեսական գրականություն

10. Шаамир Шаамирян Конституция Армения 1773г., “Армянское уложение законов для управления страной армянской”, Хачатрян А. Б. Москва, “МГОПУ” 1998,
11. Մալիկ Թելունց, «Բշխանությունների բաժանումը և հայ իրավաբանական միտքը (18-րդ դարի երկրորդ կես)», 2001թ., հասանելի էր՝ [http://hpj.asj-oa.am/4339/1/2001-3\(180\).pdf](http://hpj.asj-oa.am/4339/1/2001-3(180).pdf), Տե՛ս նաև Գրիգոր Թանանյան «Որոգայթ փառաց» (Հրատարակման 230-ամյակի առթիվ) հասանելի էր՝ http://www.parliament.am/library/sahmanadrakan%20barepoxumner/13_Grigor_Tananyan.pdf
12. Баглай М. В., Габричидзе Б. Н. Конституционное право Российской Федерации, Москва., 1996.
13. F. Joseph Dresen and William E. Pomeranz Washington, «Separation of Powers in Russia and Ukraine, a comparative perspective conference proceedings» էջ 8 հասանելի էր՝ https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP306_separation_powers_russia_ukraine_pomeranz_2011.pdf
14. Темпов Е. И, “Форма государства, теория права и государства”, Москва., 1996.
15. Հ.Հակոբյան. «Պատվամեծություն և պառլամենտարիզմը Հայաստանի Հանրապետությունում», «Տիգրան Մեծ» 2007թ.:

Այկ Կեսոյան

Специалист первой категории организационно-правового управления министерства юстиции РА,
аспирант академии государственного управления Республики Армения

РЕЗЮМЕ

Проблема обеспечения принципа разделения и уравнивания властей в Республике Армения

В рамках статьи изучались этапы формирования и развития принципа разделения и уравнивания властей в РА, в результате чего были выявлены основные свойства, характеризующие каждую модель разделения и уравнивания властей в РА, препятствовавшие эффективному действию принципа разделения и уравнивания властей. Предметом системного анализа послужили основные свойства, характеризующие систему разделения и уравнивания властей в результате конституционных изменений в РА в 2015г.

Ключевые слова: принцип разделения и уравнивания властей, функциональное разделение ветвей власти, институциональное разделение ветвей власти, механизмы сдерживаний и противовесов, конституционные изменения, консенсусная модель разделения и уравнивания властей.

Hayk Kesoyan

Staff of The Ministry of Justice of Republic of Armenia,
Legal-Organization Department, First-Class Specialist,
PhD Student of Public Administration
Academy of the Republic of Armenia

SUMMARY

The problem of ensuring the principle of separation and balance of powers in the Republic of Armenia

The article has studied the stages of formation and development of the principle of separation and balance of powers in the Republic of Armenia, with the result that revealed the main properties that characterize each model of separation and balance of powers in Armenia, hindering the effective action of the principle of separation and balance of powers. The subject of the system analysis were the main properties that characterize the system of separation and balance of powers as a result of the constitutional amendments in RA in 2015.

Keywords: the principle of separation and balance of powers, functional separation of powers, institutional separation of powers, mechanisms of checks and balances, constitutional changes, the consensus model of the separation and balance of powers.

ԼԻԼԻԹ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Երևանի «Գլաճոր» համալսարանի հայցորդ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱԶՈՒՓՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔԵՐՆ ԸՍՏ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԵՊԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ

Այս հոդվածում հետազոտվում է մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման իրավաչափության հիմքերը ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի պրակտիկայի:

Հիմնարարներ- Եվրոպական դատարան, իրավունքներ և ազատություններ, իրավաչափության հիմքեր, նախադեպային իրավունք, պետական անվտանգություն, քաղաքացիական հասարակություն, դեմոկրատական հասարակություն:

Մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակելու իրավաչափության հիմքերը մշակվել են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայում և նախադեպային իրավունքում: Այդ հիմքերն են. եթե այդ սահմանափակումները անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, հանրության առողջության ու բարոյականության, այլոց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանության համար: Սահմանափակման նշված հիմքերն անհրաժեշտություն են, երբ իրավակարգին սպառնացող վտանգները հնարավոր չէ չեզոքացնել այլ կերպ, քան այդ իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակմամբ:

Բնական ազատությունը համարվում է ի սկզբանե բացարձակ երևույթ, որով մարդն օժտված է ծննդյան պահից, և այն ավարտվում է մահվամբ: Միևնույն ժամանակ այն ձեռք է բերում սահմանափակ բնույթ այն պատճառով, որ հասարակության մեջ անհատն ապրում է իր նման էակների միջավայրում, որոնց շահերն ու պահանջները, լինելով միանգամայն տարբեր, երբեմն նաև մտնում են խոր հակասությունների մեջ: Նման դեպքերում եթե յուրաքանչյուրը փորձի իրացնել միայն իր բացարձակ ազատությունը, ապա անհնարին կլինի հասնել համացայտական նպատակների իրագործմանը, առանց որի հասարակությունը, բնականաբար նաև մարդը, գոյատևել չեն կարող: Հետևաբար մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը, ինչպես և իրականացումը, նույնպես բնական վիճակ է:

Օրինակ, խոսքի, արտահայտվելու, սեփական կարծիք ունենալու, տեղեկատվություն և գաղափարներ ստանալու ու տարածելու ազատությունները կարող են ունենալ սահմանափակումներ: «Այս ազատությունների իրականացումը, քանի որ դրանք կապված են պարտավորությունների, պատասխանատվության հետ, կարող է պայմանավորվել... ձևականություններով, պայմաններով, սահմանափակումներով կամ պատժամիջոցներով...», -սահմանվում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950թ. նոյեմբերի 4-ի կոնվենցիայում²:

Կոնվենցիան «հուշում» է, որ արտահայտվելու ազատության իրականացումը նախատեսում է նաև «պարտավորություններ և պատասխանատվություն», ինչը նշանակում է, որ արտահայտվելու ազատության սահմանափակումը գնահատելիս հնարավոր է տարբերակված մոտեցում ցուցաբերել իրենց արտահայտվելու ազատությունն իրականացնող անձանց տարբեր խմբերի միջև (այդ թվում՝ զինված ուժերի ծառայողների, լրագրողների, քաղաքական գործիչների, արվեստագետների և այլն):

Եվրոպական դատարանն իր վճիռներում չի սահմանել «պարտավորությունների և պատասխանատվության» վերացական շրջանակ, այլ պարզապես նշել է, որ այս արտահայտության բովանդակությունը կախված է հեղինակի կարգավիճակից և այն տեխնիկական միջոցներից, որոնք նա օգտագործել է: Մասնավորապես Հենդիսայդն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով վճռում նշած է. «Պետք է որոշակի հարաբերություն լինի տվյալ անձի հատուկ կարգավիճակի և այդ կարծիքն արտահայտելու համար ընտրված միջոցի միջև» (սա բացատրվում է այսպես. քանի որ, ի տարբերություն տպագիր մա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

մուլի, լրատվության տեսալսողական միջոցներն ավելի անմիջական են և ունեն ավելի հզոր ազդեցություն, «պարտավորություններն ու պատասխանատվությունը» համապատասխանորեն ավելի մեծ են):

Պրագերը և Օբերշլինքն ընդդեմ Ավստրիայի գործով վճռում Գատարանը մասնավորապես նշում է. «Պրագերը չէր գործել նաև լրագրողական վարքագծի կանոններին համապատասխան: Նրա կողմից կատարված ուսումնասիրությունները բավարար հիմք չէին նման հայտարարությունների համար: Այդ կապակցությամբ հարկ է նշել, որ դիմողը ինքը երբևիցե չի հաճախել դատական միստերին: Ավելին, նա երբևէ այդ դատավորներին հնարավորություն չի տվել հանդես գալու իր դեմ ներկայացվող մեղադրանքների կապակցությամբ»³:

Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի հիման վրա մամուլի կողմից հրապարակային քննադատության պաշտպանության պայմանները շարադրված են Եվրոպական նախարարական 4-րդ կոնֆերանսի զանգվածային լրատվության ոլորտում՝ քաղաքականության մասին N2 բանաձևում: Ըստ այդ բանաձևի՝ լրագրողները, մասնավորապես, պետք է՝

- հարգեն փաստերի և իրադարձությունների վերաբերյալ ճշգրիտ տեղեկություններ ստանալու՝ հասարակության իրավունքը,
- տեղեկություններ հավաքեն արդար միջոցներով,
- ներկայացնեն արդարացի տեղեկատվություն, մեկնաբանություններ և քննադատություն,
- խուսափեն մասնավոր կյանքին չարդարացված միջամտությունից, զրպարտությունից և անհիմն մեղադրանքներից:

Այժմ անդրադառնանք արտահայտվելու ազատության իրավունքին պետության միջամտության դրսևորման ձևերին: Այդ միջամտությունը կարող է արտահայտվել հետևյալ ձևով՝

- քրեական պատասխանատվության կիրառում (տուգանքի նշանակում կամ ազատազրկում),
- քաղաքացիական պատասխանատվության կիրառում (վնասների հատուցում),
- հրատարակման արգելում,
- լրագրողական աղբյուրների բացահայտման հարկադրում,
- հրատարակված տպաքանակի բռնագրավում,
- հեռուստաընկերություններին լիցենզիա տրամադրելու մերժում,
- լրագրողական գործունեությամբ զբաղվելու արգելում:

Կոնվենցիայի մասնակից բազմաթիվ պետությունների օրենսդրություններ նախատեսում են քրեական պատասխանատվություն զրպարտության կամ վիրավորանքի համար, ինչը, ըստ էության, հե-

տապնդում է կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով նախատեսված իրավաչափ նպատակ՝ «այլոց հեղիանկության կամ իրավունքների պաշտպանությունը»: Չնայած այն բանին, որ զրպարտության կամ վիրավորանքի համար անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը հետապնդում է Կոնվենցիայով նախատեսված իրավաչափ նպատակ, որպես կանոն, Եվրոպական դատարանը գտնում է, որ արտահայտվելու ազատությունը սահմանափակելու նման միջոցը համաչափ չէ հետապնդվող նպատակին և, հետևաբար, ոչ անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում: Ըստ էության, Եվրոպական դատարանի նախադեպը հանդես է գալիս պետության կողմից խոսքի ազատությանը միջամտելու նման ձևի դեմ: Չրպարտության և վիրավորանքի համար լրագրողներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը Եվրոպական դատարանի կողմից գնահատվում է իբրև պետության կողմից խոսքի ազատությանը միջամտելու ամենավտանգավոր ձևը:

Համաձայն Եվրոպական կոնվենցիայի՝ արտահայտվելու ազատության սահմանափակումը պետության կողմից կարող է իրականացվել միայն 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված պայմաններով:

Օբգերվերը և Գարդիանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով վճռում Եվրոպական դատարանը նշում է. «Արտահայտվելու ազատությունը, ինչպես ամրագրված է 10-րդ հոդվածում, ենթակա է որոշակի բացառությունների, որոնք, սակայն, պետք է նեղ մեկնաբանության արժանանան, և ցանկացած սահմանափակման անհրաժեշտություն պետք է համոզիչ կերպով հիմնավորվի»⁴:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ Եվրոպական դատարանի առջև խնդիր է դրվում պարզելու, թե արդյո՞ք արտահայտվելու ազատության իրավունքին պատասխանող պետության կողմից այս կամ այն միջամտությունը հանդիսանում է Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտում, Գատարանը վերլուծում է այս կերպ՝

- տվյալ միջամտությունը եղել է արդյոք «օրենքով նախատեսված»,
- միջամտությունը հետապնդել է արդյոք որևէ նպատակ կամ նպատակներ, որոնք 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետին համապատասխան, հանդիսանում են իրավաչափ,
- եղե՞լ է արդյոք վիճարկվող միջամտությունը «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում» նշված նպատակին կամ նպատակներին հասնելու համար⁵: Գնահատելու համար, թե արտահայտվելու ազատության իրավունքին առնչվող պետության կողմից միջամտությունը Կոնվենցիայով

www.journal.lawinstitute.am

թույլատրելի սահմաններում է, Եվրոպական դատարանը առաջնահերթ կերպով պարզում է, թե տվյալ միջամտությունն արդյոք նախատեսված է պատասխանող պետության օրենքով:

Հարկ է ընդգծել, որ արտահայտվելու ազատության իրավունքի սահմանափակման՝ «օրենքով նախատեսված» լինելու պահանջը, նախ և առաջ, ենթադրում է երկրի օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունված և հրապարակված օրենքի առկայություն:

Բայց միշտ չէ, որ պատասխանող պետության ներպետական իրավունքում վիճարկվող սահմանափակման համար հիմք հանդիսացած օրենքի առկայությունը Դատարանն ընդունում է իբրև «օրենքով նախատեսված» լինելու պահանջի բավարարում: Համաձայն Դատարանի «սահմանած» նախադեպային իրավունքի՝ «օրենքով նախատեսված» արտահայտությունը պահանջում է, որ Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքին պետության միջամտությունը հենվի ներպետական օրենսդրության վրա, և խնդրի առարկա հանդիսացող օրենքն իր որակով լինի մատչելի շահագրգիռ անձի համար և կանխատեսվի⁶: Հարկ է նշել, որ արտահայտվելու ազատության սահմանափակումը հետապնդում է Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետով հետապնդվող որևէ նպատակ: Ըստ էության, 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետը սպառնիչ կերպով սահմանում է այն արժեքները, որոնց պաշտպանության նպատակը թույլ է տալիս արտահայտվելու ազատության սահմանափակումների կիրառում: Այդ արժեքները հետևյալներն են՝

1. պետական անվտանգությունը,
2. տարածքային ամբողջականությունը կամ հասարակության անվտանգությունը,
3. անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխումը,
4. առողջությունը կամ բարոյականությունը,
5. այլ անձանց հեղինակությունը կամ իրավունքները,
6. խորհրդատվական պայմաններով ստացված տեղեկատվության բացահայտման կանխումը,
7. արդարադատության հեղինակությունն ու անաչառությունը:

Թվարկված արժեքների պաշտպանությունից զատ որևէ այլ նպատակով կիրառված արտահայտվելու ազատության իրավունքի սահմանափակումը համարվում է Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտում: Այդ արժեքների պաշտպանության նպատակներն ընդունված է որակել «իրավաչափ նպատակներ»:

Կոնվենցիայի քննարկվող հոդվածում վերոհիշյալ իրավաչափ նպատակներից շատերն ընդհանուր ու նույնական են այն իրավաչափ նպատակների հետ, որոնք կարող են հիմք հանդիսանալ անձնա-

կան և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի (8-րդ հոդված), մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի (9-րդ հոդված), հավաքների և միավորման ազատության իրավունքի (11-րդ հոդված) սահմանափակման համար:

Ըստ էության ընդհանուր են պետական անվտանգության պաշտպանության, անկարգության կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության և այլոց իրավունքների պաշտպանության նպատակները:

Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետով պայմանավորված խոսքի ազատության առանձնահատկություններով և բնույթով սահմանված են նաև առանձին իրավաչափ նպատակներ: Վերջիններս հատուկ են միայն խոսքի ազատության սահմանափակումներին: Նշված իրավաչափ նպատակների թվում են՝

- տարածքային ամբողջականությունը կամ հասարակության անվտանգությունը,
- այլոց հեղինակության պաշտպանությունը,
- խորհրդատվական պայմաններով ստացված տեղեկատվության բացահայտումը կանխելը,
- արդարադատության հեղինակությունը և անաչառությունը պահպանելը:

Կարևոր է ընդգծել, որ միշտ չէ, որ Եվրոպական դատարանն ընդունում է պատասխանող կառավարությունների արտահայտվելու ազատության սահմանափակումը հիմնավորող փաստարկները (ի դեպ, Եվրոպական այդ կառույցի պրակտիկայում հնարավոր չէ ցույց տալ որևէ գործ, որում արտահայտվելու ազատության սահմանափակումը վերը թվարկված որևէ իրավաչափ նպատակ չի հետապնդել):

Չի կարելի շրջանցել նաև եվրոպական այս կարևոր կառույցի մեկ այլ փաստարկ. դատարանը, իր ուսանելի պրակտիկայից ելնելով, գտնում է, որ հենց իր կողմից Կոնվենցիայի մասնակից պետություններին սահմանափակման անհրաժեշտությունը և՛ որակելու, և՛ գնահատելու խնդրում տրամադրվող հայեցողության շրջանակները նույնը չեն: Այն դեպքերում, երբ վիճարկվող սահմանափակումն ուղղված է «պետական անվտանգության» պաշտպանության կարևոր նպատակին, պետությունների հայեցողության շրջանակը ավելի լայն է, քան մյուս դեպքերում: Դա բացատրվում է սրանով, որ ներպետական իշխանությունները (ի տարբերություն միջազգային դատավորների) ավելի բարենպաստ դիրքում են գտնվում (նկատի է առնվում սահմանափակման անհրաժեշտությունը գնահատելու գործընթացում):

Ամբողջացնելով տարբեր գործերի մասնավոր հանգամանքների հետ կապված մի շարք պայմանների բազմազանությունը՝ Եվրոպական դատարանը գա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

լիս է այն եզրահանգմանը, որ «պետական անվտանգության պաշտպանության» նկատառումներով արտահայտվելու ազատության սահմանափակումները վիճարկելու վերաբերյալ գործերը դասվում են այն գործերի շարքին, որոնց պարագայում դատարանն առավել հաճախ է հակվում ճանաչելու արտահայտվելու ազատությունը սահմանափակելու հնարավորությունը:

Մեկ այլ գործով Եվրոպական դատարանը գտնում է, որ «պետական անվտանգության» պաշտպանության նպատակով կիրառված դիմողի՝ տեղեկություններ ստանալու ազատության սահմանափակումն անհրաժեշտ է եղել ժողովրդավարական հասարակությունում զինված ուժերի արդյունավետությունն ապահովելու համար: Եվրոպական դատարանի նույն այդ գործով վճռում կարդում ենք. «Ոչ մի կասկած չի կարող լինել այն կապակցությամբ, որ պայմանավորվող պետությունները պետական անվտանգության պաշտպանության նպատակով կարիք ունեն համապատասխան օրենքների, որոնք իրավասու ներպետական մարմիններին վերապահում են՝

1. հասարակությանը ոչ մատչելի տեղեկություններ հավաքելու և պահելու իրավասություն,

2. այդ տեղեկությունները պետական անվտանգության համար կարևոր պաշտոններում թեկնածուների ընտրության ժամանակ օգտագործելու իրավասություն»:

Եվրոպական դատարանի մեկ այլ վճռում արվում է հետևյալ ամրագրումը. «Եթե դատապարտումը նպատակ ունի պատժել գաղտնի «համարվող ռազմական ծրագրերի վերաբերյալ տեղեկությունների բացահայտումը, ապա և նպատակ ունի պաշտպանել պետական անվտանգությունը», ինչն իրավաչափ նպատակ է 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետի նպատակների համար: Հարկ է նշել, որ «պետական անվտանգություն» ձևակերպման պարզ մեկնաբանությունը ենթադրում է պետության ապահովությունն ընդդեմ թշնամիների, որոնք կարող են փորձել թուլացնել նրա ուժերը պատերազմում կամ տապալել կառավարությունը ապօրինի միջոցներով:

Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետում (ի տարբերություն 8-րդ, 9-րդ և 11-րդ հոդվածների) «պետական անվտանգության» պաշտպանության նպատակի հետ միասին սահմանված է նաև «տարածքային ամբողջականության» պաշտպանության նպատակը: Խիստ կարևոր է ընդգծել, որ մի շարք դեպքերում «տարածքային ամբողջականության» պաշտպանության նպատակը կարող է հանդես գալ «պետական անվտանգության» պաշտպանության նպատակի ներքո: Սա է հենց այն պատճառը, որ, չնայած թվարկված 8-րդ, 9-րդ, 11-րդ հոդվածներում

«տարածքային ամբողջականության» պաշտպանության իրավաչափ նպատակի բացակայության, նույն այդ նպատակը կարող է վկայակոչվել իբրև (համապատասխանաբար) անձնական և ընտանեկան կյանքի, մտքի, խղճի և կրոնի, հավաքների և միավորման ազատության սահմանափակման հիմք:

Անդրադառնանք նաև անկարգությանը կամ հանցագործությունների կանխմանը: Եվրոպական դատարանը որոշակի կերպով տարանջատում է «կարգ» և «հասարակական կարգ» հասկացությունները: Ըստ դատարանի՝ «կարգ» հասկացությունը վերաբերում է և՛ հասարակական կարգին, և՛ այն կարգին, որը պետք է գերիշխի առանձին սոցիալական խմբի շրջանակներում:

Օրենքը նախատեսում է, որ «ազատ ժողովրդավարական սահմանադրական կարգը» սպառնացող «վերահաս վտանգներից» պաշտպանելու համար իրավասու մարմինները կարող են թույլատրել սահմանափակումներ», - ամրագրում է Եվրոպական դատարանն իր վճիռներում: Իր մեկ այլ գործով վճռում այդ նույն դատարանը մատնանշում է, որ դիմողի արտահայտվելու ազատությանը պետության միջամտության նպատակը պետական իշխանության պահպանումն է՝

Եվրոպական դատարանը Սուբրոնիկ AG-ն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով նույնպես անդրադառնում է կարգին, որի պաշտպանության համար տեղի էր ունեցել միջամտություն արտահայտվելու ազատությանը (միջազգային ռադիոհաճախականություններով): Դատարանը նշում է. «Հաշվի առնելով առկա հաճախականությունների սահմանափակ քանակը՝ միջամտությունը կարևոր էր կանխելու համար այն, ինչը կարող էր առաջանալ տեղեկատվության սահմանափակ միջազգային շրջանառության արդյունքում»:

Ըստ էության, «անկարգության կանխում» հասկացությունը մոտ է «հանցագործությունների կանխում» հասկացությանը: «Հանցագործությունների կանխում»-ը, ըստ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի, վերաբերում է ոչ միայն ապագայում տեղի ունենալիք հնարավոր հանցագործություններին (դրա մեջ ներառված է արդեն կատարված հանցագործության կապակցությամբ ընթացող հետաքննության պաշտպանությունը): Դատարանն ամրագրում է, որ նպատակի հետապնդումը կարող է «արդարացնել միջամտության ավելի լայն ծավալի միջոցառումները, եթե դրանք կիրառվում են ազատագրկված անձի նկատմամբ, քան այն դեպքում, երբ դրանք կիրառվում են ազատության մեջ գտնվող անձի նկատմամբ»: Փաստորեն, նման մոտեցում կարելի է դրսևորել այն անձի նկատմամբ, որը գտնվում է կալանքի տակ, և որի կատարած գործողու-

թյունների կապակցությամբ ընթանում է հետաքննություն (այս դեպքում առկա է գաղտնի համաձայնության գալու վտանգը): Համաձայն դատարանի նախադեպային իրավունքի՝ գործողությունը, որը կանխելու նպատակով թույլատրվում է արտահայտվելու ազատությանը միջամտել, պետք է լինի քրեական բնույթի:

Այժմ՝ առողջության կամ բարոյականության պահպանման նպատակով սահմանափակման մասին: Նշենք, որ, համաձայն Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի, «բարոյականությունը» առաջին հերթին ներառում է «պարկեշտության վերաբերյալ պատկերացումները»: Այս իմաստով «բարոյականության պաշտպանությունը» նշանակում է բնակչության պաշտպանությունն այնպիսի վարքագծից, որը հասարակության համար կարող է լինել խոցելի:

Կարևոր է նշել, որ «բարոյականությունը» չի սահմանափակվում միայն «պարկեշտության» և «բարեկրթության» գաղափարներով. այն ներառում է նաև ճշմարտի և ոչ ճշմարտի վերաբերյալ տվյալ հասարակությունում առկա հիմնարար գաղափարներ:

Ըստ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի՝ արտահայտվելու ազատության սահմանափակումներին վերաբերող գործերը, որոնց առնչությամբ դատարանը Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտում չի արձանագրել, հիմնականում վերաբերում են այն դեպքերին, երբ տվյալ սահմանափակումը կիրառվում է «բարոյականության պահպանման նկատառումներից ելնելով»:

Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ «դատական իշխանությունը» ներառում է արդարադատության իրականացման կառուցակարգը (դատավորներին, որոնք գործում են իրենց պաշտոնական կարգավիճակում)¹⁰: Շատ են արձանագրված դեպքերը, երբ պետությունները դատական իշխանության հեղինակության պաշտպանության նպատակով սահմանափակում են արդարադատության իրականացման ընթացքի վերաբերյալ տեղեկատվություն տարածելու՝ մամուլի ազատությունը (նմանօրինակ սահմանափակումը դրսևորվում է կամ որևէ դատաքննության ընթացքի վերաբերյալ լրատվական միջոցների հրապարակումն արգելելու, կամ նման տեղեկատվություն հրապարակած լրագրողին պատասխանատվության ենթարկելու, կամ որևէ այլ միջոցով):

Վերոհիշյալի նկատմամբ կիրառվող սահմանափակումների վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի ընդհանուր սկզբունքն այս է. «հասարակական կարևորագույն հարցերի վերաբերյալ կարծիքներ արտահայտելու ազատության հիմնարար սկզբունքը և այդ ազատության պաշտպանության բարձր

մակարդակը հավասարապես կիրառելի են նաև արդարադատության ոլորտի նկատմամբ, քանի որ արդարադատությունը ծառայում է ողջ հասարակության շահերին»:

Ըստ Դատարանի եզրահանգման՝ «Մամուլի ազատությանը վերաբերող սկզբունքները հավասարապես կիրառելի են արդարադատության իրականացման ոլորտի նկատմամբ, որը ծառայում է ընդհանուր առմամբ հասարակության շահերին և պահանջում է տեղեկացված հասարակության համագործակցություն. ՉԼՄ-ները չպետք է դուրս գան արդարադատության պատշաճ իրականացման շահերից՝ ելնելով սահմանված շրջանակներից¹¹: Արդարադատության հեղինակության պաշտպանության նկատառումներով արտահայտվելու ազատության սահմանափակման դրսևորում է հանդիսանում դատավորներին զրպարտելու կամ վիրավորելու համար լրագրողներին պատասխանատվության ենթարկելը:

Եվրոպական դատարանը, ճանաչելով դատավորներին, նրանց գործունեության քննադատության ազատությունը, անհրաժեշտ է համարում նրանց պաշտպանվածության ապահովումը ոչնչով չարդարացվող հարձակումներից՝ հատկապես նկատի ունենալով այն, որ դատավորների վրա դրված է զուսպ լինելու պարտականություն, ինչը խոչընդոտում է նրանց իրենց դեմ ուղղված քննադատությանը պատասխանելուն:

«Որպես իրավական պետությունում հիմնարար արժեքի արդարադատության երաշխավոր՝ դատական համակարգն իր պարտականությունները հաջողությամբ կատարելու համար պետք է օգտվի հասարակական վստահությունից: Ուստի, անհրաժեշտ է նման վստահությունը պաշտպանել անհիմն վնասակար հարձակումներից», - կարդում ենք Պրագերը ու Օբերշլիքն ընդդեմ Ավստրիայի գործով վճռում:

Այսպիսով, որպեսզի արտահայտվելու ազատությանը ներպետական մարմինների միջամտությունը համարվի «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում», այն պետք է սկզբունքորեն արդարացված լինի և համաչափ այն նպատակին, հանուն որի կատարվել է, պետք է գոյություն ունենա համամասնության ողջամիտ հարաբերակցություն կատարված միջամտության և հետապնդվող նպատակների միջև: Բացի նշվածից, տվյալ միջամտության անհրաժեշտությունը, միջամտության և հետապնդվող նպատակի միջև համաչափության ու համամասնության գոյությունը պետք է հիմնավորվեն համոզիչ ու բավարար կերպով:

¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի և դրան կից արձանագրությունների մեկնաբանություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը: Վ.Հ. Հովհաննիսյան, Ջ.Գ. Գուկասյան, Լ.Օ. Հակոբյան Լ.Ս. Հակոբյան: Երևան, 2005: Նաև՝ Микеле де Сальвиа, Прецеденты Европейского Суда по правам человека. СПб., 2004:

² Տե՛ս Մարդու իրավունքների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ միջազգային պայմանագրեր: Փաստաթղթերի ժողովածու: Գիրք Ա., Երևան, 2001, էջ 28:

³ Տե՛ս Պրագերը և Օբերշլիքն ընդդեմ Ավստրիայի գործով վճիռ, կետ 37:

⁴ Տե՛ս Օրգելվերը և Գարդիանը ընդդեմ Սիացյալ Թագավորության գործով վճիռ, կետ 59:

⁵ Տե՛ս «Սանդի Թայմսը» ընդդեմ Սիացյալ Թագավորության գործով վճիռ, կետ 45:

⁶ Տե՛ս Ռոտարուոն ընդդեմ Ռումինիայի գործով վճիռ, կետ 52; Էյմանն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով վճիռ, կետ 50:

⁷ Տե՛ս «Սանդի Թայմսը» ընդդեմ Սիացյալ Թագավորության գործով վճիռ, կետ 49:

⁸ Տե՛ս Լեանդերն ընդդեմ Շվեդիայի գործով Եվրոպական դատարանի վճիռը:

⁹ Տե՛ս Klass and others v. the Federal Republic of Germany, Judgment of 6 Sep. 1978:

¹⁰ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ կետ:

¹¹ Տե՛ս «Սանդի Թայմսը» ընդդեմ Սիացյալ Թագավորության գործով վճիռ, կետ 55:

¹² Նույն, կետ 65:

¹³ Տե՛ս Ալան Յակոբսոնն ընդդեմ Շվեդիայի գործով 1989թ. հոկտեմբերի 25-ի վճիռը:

Лилиг Саргсян

соискатель Ереванского университета “Гладзор”

РЕЗЮМЕ

Основы правомерности ограничения прав и свобод человека по прецедентному праву Европейского суда по правам человека.

В настоящей статье исследуются правовые основы ограничения прав и свобод человека, согласно правоприменительной практике Европейского суда и прецедентному праву.

Ключевые слова: Европейский суд, права и свободы, основы правомочия, прецедентное право, государственная безопасность, гражданское общество, демократическое общество.

Lilit Sargsyan

competitor,

Yerevan “Gladzor” University

SUMMARY

Principals of human rights and freedoms restrictions in accordance with the case law of the European Court of Human Rights

This article examines the legal framework limiting human rights and freedoms, according to the legal practice of the European Court and the case-law.

Keywords: European Court, rights and freedoms, bases for competence, Case Law, state security, civil society, democratic society.

ԱՐՄԵՆ ԱՂԱԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՈՂ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՈՐՈՇ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ

Հոդվածում վերլուծվում են Հարավային Կովկասի տարածաշրջանում Հայաստանի և Ռուսաստանի հետաքրքրությունները, գնահատվում են դրանց ազդեցությունը թե՛ երկրների անվտանգության, թե՛ ընդհանրապես տարածաշրջանում կայունության երաշխավորման գործընթացներում: Հայ-ռուսական գործակցությունը Հարավային Կովկասում կայունության ապահովման հատուկ գրավական է, որը որոշակիորեն անհրաժեշտ է նաև տարածաշրջանային շլուծված հակամարտություններից մեկի՝ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցի խաղաղ կարգավորման, շփման գծում լարված իրավիճակներից խուսափելու համար:

Հիմնաբառեր- Հարավկովկասյան տարածաշրջան, դաշնակցային հարաբերություններ, արտաքին քաղաքականություն, կայունություն, անվտանգություն, փոխգործակցություն:

Հայ-ռուսական հարաբերությունները, դրանց զարգացումը, երկու երկրների միջև համագործակցությունը բարդ ու բազմակողմանի գործընթացներ են և երկուստեք ներառում են քաղաքական, հասարակական կյանքի գրեթե բոլոր բնագավառները: Պատմական բավականաչափ փորձ ունեցող այդ հարաբերությունները ձեռք են բերվել ժամանակի ընթացքում երկու ժողովրդների պատմության մեջ արդեն դրոշմված փոխադարձ վստահության, օգնության և փոխըմբռնման արդյունքում:

Ռուսաստանի Դաշնության համար Հարավային Կովկասը միշտ հանդիսացել է ռազմավարական կարևոր նշանակություն ունեցող տարածաշրջան և շատ դեպքերում ազդել նրա ազգային անվտանգության վիճակի վրա¹: Դրա մասին են վկայում վերջին երկու տասնամյակներում տեղի ունեցած իրադարձությունները, սոցիալ-մշակութային և տնտեսական համագործակցության վրա հիմնված գործընկերական հարաբերությունների զարգացումները հարավկովկասյան երկրների հետ: Հարավային Կովկասը, երկար ժամանակ համարվելով աշխարհի առաջատար պետությունների աշխարհաքաղաքական շահերի համար սուկ երկրորդական նշանակության գոտի, այսօր արդեն հայտնվել է տարբեր երկրների ու քաղաքական ուժերի մրցակցության կենտրոնում, քանի որ սկսել է դիտվել որպես բնական ռեսուրսների աղբյուր²:

Հարավային Կովկասում Ռուսաստանը իր ռազմական ներկայությունը դիտում է ոչ այնքան որպես քաղաքական ազդեցության գործոն, որքան նաև սեփական անվտանգության բաղադրիչ մաս: Հետևաբար, այդ ներկայության նպատակներն ու խնդիրները պետք է համապատասխանեցվեն տարածաշրջանում Ռուսաստանի դիրքերի պահպանման ու ամրապնդման հեռանկարների հետ: Ռու-

սաստանի համար անցանկալի է հարավկովկասյան երկրների անդամակցությունը և բարիդրացիական հարաբերություններն այնպիսի կառույցներին ու դաշինքներին, ինչպիսին է, օրինակ, Հյուսիսատլանտյան դաշինքը (ՆԱՏՕ):

Նման աշխարհաքաղաքական իրողությունը պահանջում է մի կողմից որոշակիացնել Ռուսաստան-ՆԱՏՕ փոխհարաբերությունները հարավկովկասյան տարածաշրջանում քաղաքական և ռազմական ուժերի դասավորվածության նոր պայմաններում, մյուս կողմից՝ գտնել շփման կետեր հարավկովկասյան պետությունների հետ տնտեսական, հումանիտար, բնապահպանական, հակահաբեկչական, թմրանյութերի տարածման դեմ պայքարի, ռազմական-տեխնիկական համագործակցության գործընթացներում³:

Հետխորհրդային ու դրան հաջորդող ժամանակաշրջանում հարավկովկասյան պետությունների քաղաքականության վրա հետզհետե զգալիորեն ուժեղացել է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների և Եվրոպական միության ազդեցությունը, ավելացել են նրանց վրա ազդելու վերջիններիս լծակները: Բնականաբար, Արևմուտքի ազդեցության ամրապնդումը հանգեցնում է Ռուսաստանի դիրքերի թուլացմանը: Ռուսաստանը, որպես հակակշիռ ԱՄՆ-ին և ԵՄ-ին, պետք է գործընկերական սերտ հարաբերություններ պահպանի Իրանի, Հնդկաստանի, Մերձավոր և Հեռավոր Արևելքի երկրների հետ, ապահովի տարածաշրջանային նշանակության տարանցիկ այնպիսի միջանցքների և ուղիների անխափան գործունեությունը, ինչպիսին է, օրինակ, «Հյուսիս-Հարավ»-ը և այլն:

Հարավային Կովկասը, ինչպես հայտնի է, ուղղակիորեն կապված է Ռուսաստանի Դաշնության կազմի մեջ մտնող հյուսիսկովկասյան հանրապե-

տությունների և դրանցում ընթացող գործընթացների հետ⁴, հետևաբար՝ Ռուսաստանը մեծապես շահագրգռված է, որ հարավկովկասյան երկրները ի գործու չլինեն ցուցաբերելու բացահայտ կամ թաքնված որևէ ազդեցություն հյուսիսկովկասյան հանրապետությունների վրա, մանավանդ՝ եթե այդ ազդեցությունը կարող է կրել ապակայունացնող բնույթ: Այդ իսկ պատճառով առկա է Ռուսաստանի և հարավկովկասյան երկրների միջև հարաբերությունների հավասարակշռման խնդիր, որպեսզի վերջիններիս տարածքը կամ ռեսուրսները երբևիցե չօգտագործվեն ընդդեմ Ռուսաստանի: Առանց Կովկասում էթնիկական և զինված տեղային այլ բնույթի կոնֆլիկտների լուծման Ռուսաստանը սեփական անվտանգության ապահովման, նավթի ու գազի արդյունահանման մրցունակության, տրանսպորտային մայրուղիների անխափան կապերի առումներով բավականին լուրջ դժվարությունների առջև կարող է կանգնել:

Ռուսական իշխանությունների համար անհանգստության ևս առիթ են հանդիսանում տարածաշրջանում էթնիկական, սոցիալական, տարածքային և այլ տարածայնություններից բխող բացասական միտումները կապված ահաբեկչության, թմրանյութերի արտադրության ու տարածման, կրոնական հողի վրա ծայրահեղականության, այլ բնույթի ու մասշտաբների կոնֆլիկտների հետ⁵: Այդ իսկ պատճառով Հարավային Կովկասում Ռուսաստանի ռազմաքաղաքական մարտավարությունը պետք է բխի ոչ միայն բուն Ռուսաստանի, այլ նաև տարածաշրջանի պետությունների ազգային շահերից և ապահովի տարածաշրջանում, ինչպես նաև մերձկասպյան շրջանում տնտեսական ներկայությունն ու ռազմաքաղաքական ազդեցությունը:

Հարավային Կովկասի նկատմամբ ռուսական պետության այդ մարտավարությունը, ինչպես նաև բազմաթիվ այլ գործառույթներն ու գործընթացները կարող են հանգեցնել ներքոնշյալ հնարավոր զարգացումներին.

1. Թույլ չտալ Հարավային Կովկասում և սևծովյան գոտում տարածաշրջանային ու համաշխարհային համագործակցության զարգացման դեմ ուղղված արհեստական խոչընդոտների առաջացումը:

2. Տարածաշրջանային անվտանգության մարտավարության մշակման գործում Ռուսաստանը պետք է ամեն ինչ անի, որպեսզի իր կարծիքը լսվի և հաշվի առնվի, քանի որ Կովկասը մեկ միասնական, փոխազդող տարածք է, որի մի մասը գտնվում է հենց Ռուսաստանի Դաշնության կազմում:

3. Ռուսաստանը պետք է հաշվի առնի, որ կով-

կասյան տարածաշրջանում կայունության պահպանումից կախված է նաև երկրամասի տնտեսության զարգացումը: Դրա համար անհրաժեշտ է ճշգրիտ մշակել տարածաշրջանային կոնֆլիկտների լուծման հեռանկարները:

4. Հնչեցնել սեփական կարծիքը և դիրքորոշումը Հարավային Կովկասում ուժերի ռազմավարական հավասարակշռության և Ռուսաստանին տարածաշրջանային ուժային բևեռներից դուրս մղելու վերաբերյալ:

5. Չմասնակցել տարածաշրջանային այն կոնֆլիկտներին, որոնք ուղղակիորեն կամ անմիջականորեն չեն հակասում իր շահերին, այլ սահմանափակվել կոնֆլիկտի մասնակիցների քայլերին զնահատականներ տալով:

Սակայն, չկան հարավկովկասյան տարածաշրջանային այնպիսի կոնֆլիկտներ, որոնք այս կամ այն առումով չեն շոշափի Ռուսաստանի Դաշնության շահերը⁶: Ուստի, այդ կոնֆլիկտների լուծման գործում անհրաժեշտ է մեծ ուշադրություն դարձնել հենց Ռուսաստանի անվտանգության հետ կապված շահերին: Ռուսաստանը կոնֆլիկտների լուծման գործում օբյեկտիվ դատավորի դերում հանդես գալիս պետք է հենվի դրան հասնելու ոչ թե ռազմական, այլ քաղաքական ու տնտեսական լծակների վրա:

Այսպիսով կարելի է փաստել, որ Ռուսաստանը հանդիսանում է Հարավային Կովկասի թերևս ամենաուժեղ և ամենաազդեցիկ ակտորը, հետևաբար, խնդիրների լուծման համար քաղաքական, տնտեսական և այլ ռեսուրսների կենտրոնացման ու հավաքագրման բեռը ընկած է հենց նրա ուսերին: Այդ ռեսուրսները անհրաժեշտ է կենտրոնացնել և ուղղել այնպիսի խնդիրների լուծմանը, ինչպիսիք են տարածաշրջանային անվտանգության պահպանումը, քաղաքական ու կրոնական ծայրահեղականության տարածման կանխարգելումը, կարգավորել հին կոնֆլիկտները և բացառել նորերը, զարգացնել էներգահոսքերի, տրանսպորտային ուղիների համակարգը և այլն: Այս ամենը պետք է արվի այնպես, որ տարածաշրջանի երկրների միջև ոչ թե մրցակցություն սկսվի այս կամ այն ծրագիրը իրենց տարածքում իրականացնելու համար, այլ պետք է հաստատվի փոխհամագործակցություն և գիտակցումն այն հանգամանքի, որ իրենց երկրների զարգացումն անմիջականորեն կապված է Հարավային Կովկասի տարածաշրջանի զարգացման հետ:

Հայաստանը, հանդիսանալով Հարավային Կովկասի երեք հանրապետություններից մեկը, մասնակցում է ռազմական, քաղաքական, տնտե-

սական և այլ բնույթի գրեթե բոլոր այն գործընթացներին, որոնք տեղի են ունենում տարածաշրջանում: Հայաստանն անդամակցում է Մաքսային միությանը, զուգահեռ ընթանում է Ադրբեջանի և Թուրքիայի միջև հարաբերությունների բյուրեղացում և դաշինքի ձևավորում, իսկ Վրաստանը ամերիկա-եվրոպական կողմնորոշմանը զուգահեռ իշխանավորությունից հետո սկսել է կարգավորել Ռուսաստանի հետ հարաբերությունները⁷: Տարածաշրջանային բոլոր իրադարձությունները անմիջական ազդեցություն ունեն Հայաստանի քաղաքական կյանքի վրա, և, հակառակը, հայկական պետությունն իր հերթին ակտիվորեն մասնակցում է Հարավային Կովկասի քաղաքական կյանքին, այդ թվում՝ անվտանգությանը վերաբերող գործընթացներին:

Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականությունը և երկրի մասնակցությունը աշխարհում ու տարածաշրջանում անվտանգության ապահովման խնդիրներին պայմանավորված է մի շարք գործոններով: Առանց դրանք հաշվի առնելու հնարավոր չէ ներգրավել տարածաշրջանային ռազմաքաղաքական և տնտեսական համակարգի մեջ և վարել արդյունավետ արտաքին քաղաքականություն: Այդ հիմնական գործոններից են Հայաստանի աշխարհագրական դիրքը, Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը, Ռուսաստանի Դաշնության հետ ռազմավարական գործընկերությունը, Հայաստանում արտատարածաշրջանային մյուս ուժերի (ԱՄՆ, ԵՄ, Թուրքիա և Իրան) կենսականորեն կարևոր շահերը:

Անկախացումից հետո Հայաստանը բավական ժամանակ գործում էր կառավարության, արտաքին գործերի նախարարության, ուժային կառույցների և պետական այլ մարմինների կողմից մշակված ազգային անվտանգության «լոկալ» դոկտրինաներով, որոնք փոխարացնում էին միմյանց, սակայն երբեմն անհամապատասխանություններ ունեին: Չկային ազգային անվտանգության միասնական, հեռանկարային սկզբունքներ: Նման իրավիճակը տևեց մինչև 2007 թվականը, երբ այն ժամանակվա նախագահ Ռ. Քոչարյանի կողմից ստորագրվեց ՀՀ ազգային անվտանգության այլ տրամաչափ նախատեսող ռազմավարության հաստատման մասին հրամանագիրը: Հատկանշական է այդ փաստաթղթի այն մասը, որը վերաբերում է արտաքին քաղաքականության ռազմավարությանը: Դրա համաձայն՝ ՀՀ արտաքին անվտանգությունն իրականացվում է 3 հարթություններում՝ միջազգային տարածություն, տարածաշրջանային և համահայկական: Առաջին հար-

թությունը ենթադրում է Հայաստանի համագործակցությունը միջազգային այնպիսի կազմակերպությունների հետ, ինչպիսին է ՆԱՏՕ-ն, երկրի մասնակցությունը եվրոպական այնպիսի կազմակերպությունների գործունեությանը, ինչպիսին է ՄԱԿ-ը, ԵԽ-ը, ԵԱՀԿ-ը: Տարածաշրջանային հարթության վրա արտաքին անվտանգության ապահովումը ենթադրում է Հայաստանի անդամակցությունը ՀԱՊԿ-ին, ինչպես նաև երկկողմանի համագործակցությունը Ռուսաստանի Դաշնության հետ: Իսկ համահայկական հարթության տակ ենթադրվում է դիվանագիտական և ներկայացուցչական առաքելությունների միջոցով հայկական Սփյուռքի իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունը⁸:

Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մեջ ամրագրված հիմնական մոտեցումներին համապատասխան՝ անվտանգությունը հենվում է միմյանց հետ կապված 4 բաղադրիչների վրա: Առաջին բաղադրիչը հայ-ռուսական հարաբերություններն են և ռազմավարական գործընկերությունը: Այդ հարաբերությունների իրավական բազան են հանդիսանում մի շարք համաձայնագրեր, որոնցից անվտանգության ապահովման առումով կարևորագույնը «Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության միջև բարեկամության, գործընկերության և փոխադարձ օգնության մասին» պայմանագիրն է: Համաձայն այս փաստաթղթի՝ «Կողմերն իրար հետ փոխգործակցելու են Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության ինքնուրույնության պաշտպանության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության ապահովման համար: Նրանք իրար հետ անհապաղ կխորհրդակցեն ամեն անգամ, երբ, կողմերից մեկի կարծիքով, իր վրա առկա է զինված հարձակման վտանգ՝ համատեղ պաշտպանության նկատառումներից ելնելով և խաղաղության ու փոխադարձ անվտանգության ապահովման համար»⁹: Երկրորդ բաղադրիչը Հայաստանի անդամակցությունն է Հավաքական անվտանգության մասին պայմանագրի կազմակերպությանը (ՀԱՊԿ): Համաձայն պայմանագրի 2-րդ հոդվածի՝ «Անդամ-պետություններից մեկի կամ մի քանիսի անվտանգության, տարածքային ամբողջականության և ինքնուրույնության կամ միջազգային խաղաղության ու անվտանգության համար սպառնալիքի առաջացման դեպքում անդամ-պետություններն անհապաղ գործի կդնեն համատեղ խորհրդակցությունների մեխանիզմը սեփական դիրքորոշումների կողորդինացիայի համար, ստեղծված սպառնալիքի վերացման նպատակով: Եթե

անդամ պետություններից մեկը որևէ պետության կամ պետությունների խմբի կողմից ենթարկվել է ագրեսիայի, ապա դա կղիտվի որպես ագրեսիա Պաշտանագրի անդամ բոլոր պետությունների նկատմամբ»¹⁰ : Հաջորդ բաղադրիչն արդեն վերաբերում է եվրոատլանտյան ուղղությանը, որի իրավական բազան Եվրոպայում սովորական զինված ուժերի մասին պայամանագիրն է (ԵՄՁՈՒՊ), որի իրականացման սկզբունքների և կարգի մասին համաձայնագրերը վավերացվել են 1992 թվականի մայիսի 15-ին Տաշքենդում¹¹ : Հայաստանը մասնակցում է նաև ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրին¹² : Եվ, վերջապես, չորրորդ բաղադրիչը հայ-ամերիկյան ռազմական համագործակցությունն է, որն սկսեց զարգանալ 2000 թվականի վերջերից և հատկապես ակտիվացավ 2001թ. աշնանից՝ կապված ահաբեկչության դեպ պայքարի համար համաշխարհային հանրության ուժերի կենտրոնացման հետ :

Հայաստանի արտաքին քաղաքականության և ազգային անվտանգության սկզբունքների համապատասխանությունն ակնհայտ է, քանի որ այդ երկուսն էլ հիմնված են կոմպլեմենտարիզմի սկզբունքի վրա, ինչն էլ իր հերթին հանդիսանում է Հայաստանի արտաքին քաղաքական դոկտրինայի և ազգային անվտանգության ռազմավարության հենքը : Քաղաքագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Հ. Քոթանջյանի մեկնաբանությամբ «տվյալ դեպքում կոմպլեմենտարիզմ նշանակում է գործընկերների ու համագործակցության վրա հիմնված արտաքին ռազմական քաղաքականություն, որը ելնում է ոչ թե «Արևմուտք-Արևելք» դիխոտոմիկ (երկբաժանության) սխեմայով, այլ պետություններին դաշնակից կամ թշնամի լինելու ձևակերպումներով, ինչը բնո-

րոշ է Սառը պատերազմի ժամանակներին, այլ համագործակցող կողմերի ռազմական-անվտանգության շահերի պրագմատիկ համաձայնեցման արդյունքում Հայաստանի ու նրա դաշնակիցների և գործընկերների փոխընդունակ սկզբունքից»¹³ :

Փաստորեն, ՀՀ ազգային անվտանգությունը բաղկացած է 4 բաղադրիչներից, որոնցից երկուսը կողմնորոշված են դեպի Ռուսաստանի Դաշնությունը և հանդիսանում են Հայաստանի անվտանգության ապահովման երկու կարևոր բաղկացուցիչ տարրերը, քանի որ կայունության դեմ ուղղված հիմնական սպառնալիքները գալիս են Ադրբեյջանի կողմից՝ կապված Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության հետ : Սակայն, պետք է նշել նաև, որ Ռուսաստանի Դաշնության մարտավարությունը Ղարաբաղյան հարցի կարգավորման վերաբերյալ չունի միակողմանի դիրքորոշում, ինչի մասին վկայում են նաև ակտիվ ռազմատնտեսական հարաբերությունները Ադրբեյջանի հետ¹⁴ :

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունը և Ռուսաստանի Դաշնությունը հանդիսանում են քաղաքական ու ռազմավարական դաշնակիցներ : Երկու երկրների դաշնակցական համագործակցությունն արտահայտվում է ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքականության բնագավառում համատեղ գործունեության, հատկապես՝ Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային քաղաքականությանը վերաբերող հարցերի շուրջ միասնական մոտեցումների, քաղաքական փոխհամաձայնության և օգնության ծրագրերի, միջոցառումների մշակմամբ ու իրականացմամբ :

¹ Мансуров Т.З. Южный Кавказ в системе национальной безопасности Российской Федерации, <http://cyberleninka.ru/yuzhnyy-kavkaz-v-sisteme-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoy-federatsii.pdf>

² Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. М., 2001, С 29.

³ Ст'ю Онуфрийчук А.В. Проблемы реализации российских интересов на Южном Кавказе в современном геополитическом контексте, http://pplu.ru/upload/iblock/f80/uch_2009_xii_00007.pdf

⁴ Цагарели М. У Южного и Северного Кавказа – общее будущее, 31.12.2012, http://www.bigcaucasus.com/events/top-day/31-12-2012/81995-prognoz_2013-0/

⁵ Корнилов А.А. Геополитика современных российско-армянских отношений и ее влияние на проект “Новый Великий Шелковый Путь”, <http://nashasreda.ru/geopolitika-sovremennyx-rossijsko-armyanskix-otnoshenij-i-ee-vliyanie-na-proekt-novyy-velikij-shelkovyj-put/>

⁶ Санакоев И.Б. Конфликты на Южном Кавказе: пути снижения межэтнической напряженности, <http://kvkz.ru/stati/2426-konflikty-na-yuzhnom-kavkaze-puti-snizheniya-mezhyetnicheskoj-napryazhennosti.html>

⁷ Հարությունյան Գ., Տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական բյուրեղացում է տեղի ունենում Հարավային Կովկասում, 18.12.2013թ., http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=12444

⁸ Լրացուցիչ տե՛ս ՀՀ նախագահի հրամանագիրը «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը հաստատելու մասին», ՀՀ ՊՏ 2007.02.15/11, 07.02.2007, <http://www.arlis.am>

⁹ Договор О дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Республикой Армения, 29.08.1997, http://www.lawrussia.ru/texts/legal_555/doc555a808x659.htm

¹⁰ Ст. 2 Договора о коллективной безопасности от 15 мая 1992 года, <http://www.odkb.gov.ru/b/azb.htm>

¹¹ ՀՀ Գերագույն խորհրդի 28.07.1992թ. թիվ Հ.Ե-0677 որոշումը՝ Եվրոպայում սովորական զինված ուժերի վերաբերյալ սլաշանագրի իրականացման սկզբունքների եվ կարգի մասին համաձայնագրի վավերացման մասին, ՀՀ Գ Տ 1992/14, <http://www.arlis.am>

¹² ՀՀ արտաքին գործերի նախարարություն, Միջազգային կազմակերպություններ, Հյուսիս-Ատլանտյան պայմանագրի կազմակերպություն, <http://www.mfa.am/hy/international-organisations/NATO/>

¹³ Котанджян Г. В повестке - комплементаризм и многовекторность оборонной политики // Голос Армении. -2007.16 ноября.

¹⁴ Տե՛ս Ռ-ուսաստանը մեր ռազմավարական դաշնակիցն է, սակայն գուր է զենք վաճառում Ադրբեյջանին. Սերժ Սարգսյանի հարցազրույցը Deutsche Welle-ին, 08.04.2016թ., <http://www.tert.am/am/news/2016/04/08/sargsyan-inter-view/1986068>

Армен Агабабян

Аспирант института философии, социологии и права
Национальной Академии Наук Республики Армения

РЕЗЮМЕ

Некоторые региональные факторы, обуславливающие армяно-российские отношения

В статье анализируются интересы Армении и России в регионе Южного Кавказа, оценивается их влияние на процессы гарантирования как безопасности стран, так и стабильности в регионе. Армяно-российское сотрудничество является также особенным залогом по обеспечению стабильности на Южном Кавказе, которое необходимо для мирного урегулирования одного из нерешенных конфликтов региона-Карабахской проблемы, для избежания напряженных ситуаций в зоне соприкосновения.

Ключевые слова: Южнокавказский регион, союзнические отношения, внешняя политика, стабильность, безопасность, сотрудничество.

Armen Aghababayan

PhD student at the Philosophy, Sociology and Law Institute
of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

SUMMARY

Some regional factors conditioning the Armenian-Russian relations

The article analyzes the interests of Armenia and Russia in the South Caucasus, assesses their impact on processes guarantee the security of countries, and the stability in the region. The Armenian-Russian cooperation is also special pledge to promote stability in the South Caucasus, which is estimated necessary for a peaceful resolution of one of the unresolved conflicts in the region-Karabakh problem, in order to avoid tensions in the zone of contact.

Keywords: South Caucasus region, federal relations, foreign policy, stability, security, cooperation.

ՄՅՈՒԶԱՆՆԱ ՆԱԶԻՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ՄԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԺԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սույն հոդվածում հեղինակը սահմանադրությունը դիտարկում է արժեքանության տեսանկյունից, քաջահայտում է նրա սոցիալական արժեքը հասարակական և պետական համակարգում:

Հիմնարար- սահմանադրություն, սահմանադրության հիմնարար արժեքներ, սոցիալական, քաղաքացիական համերաշխություն և համաձայնություն:

Արժեքի տակ սովորաբար ընկալում են որոշակի բարիք, որին տրվում է նախապատվություն այլ բարիքների շարքում: Ըստ Կ. Մանխեյմի նշման՝ «առանց արժեքային հայեցակարգերի, առանց որևէ՝ թեկուզ նվազագույն, նպատակի իմաստավորման մենք որևէ բան ձեռք չենք բերում ո՛չ սոցիալական, ո՛չ հոգեբանական ոլորտներում»¹: Արժեքները ձևավորվում են մարդկային գործունեության ընթացքում, այդ իսկ պատճառով, հանդիսանալով մշակութային համատեքստից դուրս անհնարին, մարդկային փորձի արդյունք, արժեքները սահմանում են մշակույթի վիճակը և միաժամանակ ազդում դրա հետագա զարգացման վրա: Բնականաբար, զբաղեցնելով ընդհանրապես մշակույթներում էական տեղ, արժեքները էական դեր են խաղում մշակույթի առանձնահատուկ արտահայտումներում, մասնավորապես քաղաքական և իրավական մշակույթներում:

Սահմանադրությունը արժեքային չափման մեջ կարելի է դիտարկել տարբեր դիրքորոշումներից: Օրինակ, կարելի է դիտարկել սահմանադրությունում առկա ձևակերպումների էսթետիկ արժեքավորությունը, սահմանադրության տեքստի բառապաշարի և քերականական կառույցների իմաստաբանական և բանասիրական, դատողությունների և այլ հիմնարարական դրույթների գաղափարական արժեքավորությունը և այլն²: Մասնավորապես ըստ Ս. Ա. Ավագյանի կարծիքի՝ սահմանադրությունը ուղղակի գաղափարախոսական՝ աշխարհընկալումային փաստաթուղթ հանդիսանալ չի կարող, ընդ որում, գրեթե դրա յուրաքանչյուր խոսքը, սահմանադրական ինստիտուտում բոլոր ամրագրումները արտահայտում են երկրի ցանկալի սոցիալ-տնտեսական համակարգի դրույթները, և յուրաքանչյուր սահմանադրություն ամրագրում է հասարակական արժեքների իր համակարգը, կողմնորոշված է նրան, որ իր հիման վրա ձևավորվեն հասարակության յուրաքանչյուր անդամի համապատասխան տեսանկյունները³: Արժեքները, որպես գիտակցության ձևեր, ուղղակի չեն նկարագրում

ինչ-որ գործողություններ կամ երևակայական երևույթներ, այլ տալիս են դրանց գնահատականը՝ դրանով իսկ դատապարտելով կամ հաստատելով վերջիններիս, պահանջում դրանց իրականացում կամ կասեցում, այսինքն՝ ըստ իրենց բնույթի հանդիսանան նորմատիվային: Այս դիրքերից է անհրաժեշտ մոտենալ նաև սահմանադրության արժեքավորությանը: Տվյալ դեպքում մենք կքննարկենք միայն սահմանադրության իրավական արժեքավորության հարցերը և միայն հակիրճ կանգ կառնենք վերջինիս քաղաքական արժեքավորության վրա: Սահմանադրության արժեքների ձևավորումը տեղի է ունենում սահմանադրության և պետության իրավական համակարգում դրա դերի վերաբերյալ վերլուծության հետ համատեղ: Դրա հետ միաժամանակ ծնվել և սկսել է զարգանալ նախնական սահմանադրականությունը՝ որպես իրավունքի համակարգի կայունության վերաբերյալ տեսանկյունների համակարգ, որում սահմանադրությունը զբաղեցնում է հատուկ տեղ, իսկ հետագայում դրան զուգահեռ՝ նաև որպես պետության նորմատիվային համակարգի կառուցման և գործառնության իրական եղանակ, որը ապահովում է սահմանադրության գերակայումը:

Պետության իրավական համակարգի վերաբերյալ պատկերացումները, որում նորմատիվային ակտերը ներկառուցված են որոշակի հիերարխիաներում, ընդ որում, գլխավորությունը պատկանում է սահմանադրությանը, ծագում և աստիճանական ձեռք են բերում կողմնակիցների մեծ թիվ XVII-XVIII դարերում ամենից առաջ մի շարք եվրոպական պետություններում և փոխադրվում Հյուսիսային ու Հարավային Ամերիկաներ (այդ երկու երկրամասերի այն տարածքներ, որտեղ այդ շրջանում գերազանց բնակվում են եվրոպացի գաղթյալները կամ առնվազն բնակչություն, ովքեր ընդունում են եվրոպական մշակութային ավանդույթները որպես սեփականներ): Ժամանակակից պայմաններում սահմանադրությունը ներկայացնում է արժեք: Երկրագնդում գրեթե պետություն չի մնացել, որում առ-

www.journal.lawinstitute.am

կա չէ սահմանադրություն, չնայած սահմանադրությունը, որպես այդպիսին, կարող է անվանվել տարբեր կերպ և ունենալ տարբեր կառուցվածք: Սահմանադրության ընկալումը արժեքի որակով հաստատվում է նաև այն փաստով, որ փաստաթուղթը, որը կոչվում կամ հայտարարվում է սահմանադրություն, առկա է նույնիսկ պետություններում, որոնք չեն հետևում և մի շարք դեպքերում չեն պատրաստվում հետևել հռչակված համապատասխան սահմանադրական սկզբունքներին:

XXI դարի սկզբին առանձին պետություններում (օրինակ, Սաուդյան Արաբիա, Օման) բացակայում է սահմանադրություն՝ բառի ժամանակակից ընկալումներով, սակայն սահմանադրության համաշխարհային մասշտաբներում արժեքավորության ընդունմանը աջակցում են այդ երկրների շարժումը սահմանադրականության ուղղությամբ (նշված պետություններում նման քայլեր կարելի է համարել, օրինակ, հիմնական նիզամների ընդունումը): Սահմանադրության արժեքի համաշխարհային ընդունումը նպաստել է նաև այն երկրներում սահմանադրության ընդունմանը, որտեղ հասարակությունը պատրաստ չէ համարժեք ընկալել և կյանքում ներդնել սահմանադրականությունը:

Միևնույն ժամանակ, ժամանակակից պայմաններում ոչ միայն ընդհանրապես սահմանադրությունն է ներկայացնում արժեք, այլ ցանկացած կոնկրետ սահմանադրություն հանդիսանում է արժեք կամ առնվազն ընկալվում որպես արժեք: Եվ բոլոր դեպքերում յուրաքանչյուր սահմանադրություն ինքն է հանդես գալիս արժեքի որակով միայն այն ուժով, թե ինչ են արտահայտում կոնկրետ պայմաններում տվյալ հասարակությունում գերակայող արժեքները և ներկայացնում այդ արժեքների իրականացման իրավաբանական հենքը: Սակայն, եթե կոնկրետ սահմանադրությունում հռչակված են կանխադրություններ, որոնք չեն ընկալվում որպես արժեքներ համապատասխան երկրի բնակչության մեծամասնության կողմից, ապա նման սահմանադրությունը ևս արժեք հանդիսանալ չի կարող: Նույն կերպ նաև սահմանադրությունը, որը պարունակում է արժեքներ ներկայացնող դրույթներ, սակայն որոնք չեն իրականացվում գործնականում պետական մարմինների դիրքորոշումների և գործողությունների արդյունքում, չի կարող հանդիսանալ արժեք բնակչության համար:

Կոնկրետ սահմանադրության արժևորության հաստատման ժամանակ այն համեմատվում է որոշակի իդեալի հետ, վերջինիս որակով հանդես է գալիս ընդհանրապես սահմանադրությունը: Առկա օբյեկտների իմացության և գնահատման համար

իդեալների նշանակության վրա ուշադրություն է դարձրել Ի. Կանտը: «Չնայած չի կարելի այդ իդեալների օբյեկտիվ իրականությունը (գոյությունը), - գրում է նա, -բոլոր դեպքերում չի կարելի այդ հիմունքներով դրանք համարել խիմերաներ. դրանք գիտակցությանը տրամադրում են անհրաժեշտ չափանիշ, որն ունի նրա ընկալման կարիքը, ինչը իրականում կատարյալ է, որպեսզի վերջինիս օգնությամբ գնահատի և չափի անկատարյալի թերությունները և աստիճանները»⁴: Ինչպես հայտնի է, Ի. Կանտը առաջիններից մեկն է, ով ուշադրություն է դարձրել մարդու գործունեության մեջ արժեքների դերի ազատության և անհրաժեշտության հարաբերակցության քննարկման հետ կապված, սակայն առավել հիմնավոր արժեքների խնդրայնությունը վերջինիս գաղափարների հիման վրա մշակել է Ռ. Գ. Լոտցը, նեոկանտները (մասնավորապես, Վ. Վինդեյլը, Գ. Ռիկկերտը), հետագայում տարատեսակ փիլիսոփայական դպրոցների և ուղղությունների ներկայացուցիչներ: Ներկայումս տվյալ խնդրայնությունը կայուն զբաղեցրել է բազմաթիվ գիտական ոլորտների արսենալում արժանի տեղը: Եվ այսպես, կոնկրետ սահմանադրության արժեքի բացահայտման համար իրականացվում է դրա համեմատությունը Երկրագնդի քաղաքական ակտիվ բնակչության մեծամասնության կողմից արժեքի որակով ընդունվող ընդհանրապես սահմանադրության հետ՝ ըստ որոշ չափորոշիչների: Համեմատության հիշատակված պարամետրերը ընտրվում են այնպես, որ դրանցում արտացոլվեն, որպես այդպիսին, սահմանադրության հիմնական բնութագրիչները: Արժեքաբանության տարբեր ուղղությունների շրջանակներում արժեքները ավանդաբար դիտարկվել են և դիտարկվում են նորմաների (էսթետիկ, էթիկ և այլն) հետ սերտ կապում: Միևնույն ժամանակ, նշված փոխկապվածությունը այնքան մեղ է, որ XX դարի սկզբին՝ Գ. Ռիկկերտը, արժեքների նեոկանտյան տեսության քննադատությանը ի պատասխան, անհրաժեշտ համարեց որոշ աշխատանքներում ցուցանել տարբերությունները «նորման» և «արժեքների» հասկացությունների միջև: Միևնույն ժամանակ, նորմաների և արժեքների փոխկապվածությունը ենթադրում է արժեքների որոշակի հավաքածուի առկայություն ցանկացած նորմատիվային համակարգում: Իրավունքը, որպես նորմատիվային համակարգ, բնականաբար, պարունակում է որոշակի արժեքներ (դրանց վրա է հենվում իրավական մշակույթը): Իր հերթին սահմանադրությունը, հանդես գալով իրավունքի նորմատիվային հիմքի որակով, ևս չի կարող գործել առանց իրեն բնորոշ արժեքների: Խոսք է գնում

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ոչ թե այն իրավական արժեքների վերաբերյալ, որոնք ստացել են ամրագրում սահմանադրության տեքստում և վերաբերում են իրավունքի տարբեր ոլորտներին, այլ այն արժեքների վերաբերյալ, որոնք բնորոշ են հենց սահմանադրությանը:

Սահմանադրությունը որպես արժեք բնութագրվում է իր իրավական համակարգում գերակայությամբ, իրեն ամրագրված նորմերի անմիջական գործողությամբ, մարդու իրավական կարգավիճակի ապահովմամբ, հասարակության և պետության կենսագործունեության հիմքերի հաստատմամբ, ինչն էլ ծառայում է հիմք իրավունքի բոլոր ոլորտների կառուցման, պետական մարմինների համակարգի և հանրային իշխանության իրականացման կարգի ամրագրմամբ, իր կարգադրագրերին պետական մարմինների և ամբողջ պետության գործունեության համապատասխանեցման, իրավական կարգավորման կայունացմամբ:

Այնպիսի հատկությունը, ինչպիսին է պետության իրավական համակարգում սահմանադրության գերակայությունը, վերածում է վերջինիս արժեքի Եվրոպայի և Ամերիկայի քաղաքական ակտիվ բնակչության համար սահմանադրության դարաշրջանի ամենակարգից (այդ բառի ժամանակակից ընկալումներով), ընդ որում, բացարձակման կողմնակիցների համար սահմանադրությունը, որը անխուսափելիորեն սահմանափակում է միապետի իշխանությունը, ընկալվում էր ոչ թե որպես բարիք, այլ չարիք: Պետության իրավական համակարգում սահմանադրության գերակայման ընդունումը, ինչպես ցույց է տվել գործնականը, պահանջեց նման գերակայման ապահովման մեխանիզմի ստեղծում, և ժամանակի ընթացքում ծագեցին սահմանադրական հսկողության և վերահսկման մարմիններ, ինչն էլ հանդիսացավ գերակայման հատկության օրինակաբար արդյունք: Սահմանադրության գլխավորության ապահովման մեխանիզմի անհրաժեշտությունը գիտակցվեց ոչ միանգամից (առաջին մարմինը, որին լիազորվեց նորմատիվ իրավական ակտերի սահմանադրականության ստուգումը (ԱՄՆ Գերագույն դատարան), չէր հանդիսանում մարմին, որը գերադրապես մասնագիտանում էր ըստ սահմանադրական հսկողության, XIX դարում իրավական ակտերի սահմանադրականության անկախ հսկողության կիրառության օրինակները միավորական էին): Միայն XX հարյուրամյակում ծագեցին մասնագիտացված սահմանադրական դատական մարմիններ, որոնք մարմնավորում էին Գ. Կելզենի աշխատանքներում շարադրված գաղափարները, սակայն միայն XX դարի վերջում սահմանադրական հսկողության մարմինները վերած-

վեցին գործնական սահմանադրականության պարտադիր ատրիբուտի (դատականին զուգահեռ ծագեցին նաև սահմանադրական հսկողության ոչ դատական մարմիններ): Չարգացած սահմանադրականության պետություն, որում նախատեսված չէ հատուկ սահմանադրական հսկողություն, համարվում է Մեծ Բրիտանիան: Ընդ որում, XX դարի վերջին և XXI դարի սկզբին Մեծ Բրիտանիայում իրականացվում են մասշտաբային բարեփոխություններ. բացառված չէ, հնարավոր է նաև մարմնի ծագում, որը հատուկ լիազորված կլինի սահմանադրական հսկողության իրավասություններով: Անհրաժեշտ է նշել, որ Հայաստանում Սահմանադրական Դատարանը, XXI դարի սկզբներից սկսած, ներդրում ունեցավ Սահմանադրության արժեքի ամրապնդման մեջ:

Սահմանադրության արժեքի զարգացման ուղղություններից մեկը կայանում է մարդու կարգավիճակի ապահովմամբ, այլ նաև ամրագրում է պետական մարմինների համակարգը և հանրային իշխանության իրականացման կարգը, ինչպես նաև հաստատում հասարակության և պետության կենսագործունեության իրավաբանական հիմքերը, արդյունքում՝ սահմանադրությունում տեղակայված է իրավունքի բոլոր ոլորտների հիմքը:

Ամբողջ շարադրվածը չի կորցնում արդիականությունը նաև XXI դարում: Սահմանադրության կայունությունը, որը հանդիսանում է իրավական որոշակիության հայտնի սկզբունքի արտահայտումներից մեկը, չի նշանակում սահմանադրության անձեռնմխելիություն և անփոփոխություն, հատկապես որպես հիմնարարական արժեքներից մեկը դրան մոտեցումների դիրքորոշումներից: Ըստ Վ.Օ. Լուչինի նշման՝ «Սահմանադրության սոցիալական արժեքավորության գիտակցումը վերջինիս իրականացման և օրինականության ամրապնդման մեխանիզմների կատարելագործման էական խթան և ռեզերվ է»: Դրա հետ կապված սահմանադրությունը, եթե այն հասարակությունում իսկապես խաղում է արժեքային դեր, պետք է համապատասխանի փոփոխվող կենսական իրականությանը, ինչի համար վերջինումս պարբերաբար անհրաժեշտ է կատարել շտկումներ՝ պահպանելով հիմնարարական սկզբունքները: Անձեռնմխելիության ձգտումը վկայում է, որ վերջինս զբաղեցնում է արժեքների հիերարխիայում ցածր տեղ, քանի որ սահմանադրական փոփոխությունների քննարկումների սկիզբը անխուսափելիորեն արժանացնում է նաև հիմնական օրենքի այլ դրույթների նկատմամբ հասարակական ուշադրությանը՝ հանգեցնելով դրա արժանիքների և թերությունների վե-

րաբերյալ վիճարանությունների: Եվ եթե կոնկրետ սահմանադրությունը ընդունված չէ որպես իրական առաջատար արժեք, ապա դա ունակ է հանգեցնել վերջինիս անկմանը: Միևնույն ժամանակ, սահմանադրության անփոփոխությունը և, հետևաբար, կյանքի իրականության և դրա դրույթների միջև խզման ավելացումը ևս հանգեցնում է սահմանադրության արժեքազրկման: Այդ իսկ պատճառով

իմաստաբանական տեսանկյունից կարևոր է գտնել հավասարակշռությունը սահմանադրության կայունության և փոփոխության միջև:

¹ Տե՛ս Garcia et Enterría E. La Constitución Española de 1978 como pacto social y como norma jurídica // Boletín Mexicano de derecho comparado. Vol 123. 75. P.371-398.
² Манхейм К. Идеология и утопия // Манхейм К. Диагноз нашего времени. М. 1994. С. 23.
³ Տե՛ս Конституционные ценности. Содержания и проблемы реализации // Материалы международ. науч.-теор. конфер. (Москва, 4-6 декабря, 2008г.). М., 2010. Т.1-2
⁴ Տե՛ս Кант И. Критика чистого разума. М., 1994. С.347.
⁵ Տե՛ս Лучин В.О. Конституционные нормы и правоотношения. М., 1997. С.42.

Сюзанна Назинян

Соискатель института философии, социологии и права
Национальной Академии Наук Республики Армения

РЕЗЮМЕ

АКСИОЛОГИЯ КОНСТИТУЦИИ

В настоящей статье автор рассматривает конституцию с точки зрения аксиологии, раскрывает ее социальную ценность в общественной и государственной системе.

Ключевые слова: конституция, базовые ценности конституции, социальная, гражданская солидарность и согласие.

Syuzanna Nazinyan

Applicant of the Philosophy, Sociology and Law Institute
of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

SUMMARY

Constitutional Axiology

In the article the Author considers the Constitution from the point of view of axiology, reveals the Constitution in social and state system.

Keywords: Constitution, basic values of Constitution, social, civic solidarity and accord.

ՆԱԻՐԱ ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆ

ՀՀ բնապահպանության նախարարության աշխատակազմի քարտուղարության պետ,
ՀՀ քաղաքացիական ծառայության առաջին դասի խորհրդական,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ



**ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱՌՈՒ
ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ
ՍՏԵՂԾՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Սպառվող բնական ռեսուրսների անհեռատես օգտագործումը հանգեցնում է տվյալ հասարակության սնանկացման. դա անհեռանկար գործընթաց է: Սակայն, երբ սպառվող բնական ռեսուրսների օգտագործումից ստացված հասույթները ներդրվում են շրջանառու ներդրումային հիմնադրամներում, դրանք դառնում են վերականգնվող ռեսուրսներ և ծառայում են տվյալ հասարակության բարեկեցությանը:

Իսկ երբ այդ շրջանառու ներդրումային հիմնադրամի հիմնադիրներն են հանդիսանում տվյալ պետության բոլոր քաղաքացիները, ապա հիմնադրամում ունեցած նրանց մասնաբաժինը դառնում է նրանց քաղաքացիական անօտարելի սեփականությունը, ինչն էլ հանդիսանում է ցիվիլիզմի տնտեսաիրավական հիմքը:

Հիմնաբառեր- սպառվող բնական ռեսուրսներ, շրջանառու ներդրումային հիմնադրամ, քաղաքացիական անօտարելի սեփականություն, ցիվիլիզմ:

Բնապահպանական խնդիրների լուծման անհրաժեշտությունը և տնտեսության զարգացման կարևորումը ստիպեցին տնտեսագետներին, բնապահպաններին և իրավագետներին ստեղծել այնպիսի իրավական և տնտեսական մեխանիզմներ, որոնք ինչ-որ ձևով լուծումներ կտային տնտեսության զարգացման հետևանքով շրջակա միջավայրին ու մարդկանց առողջությանը հասցված վնասը և դրա բացասական ազդեցությունը նվազագույնի հասցնելու ուղղությամբ:

ՀՀ-ում բնական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումն ապահովելու, ինչպես նաև պետական բյուջեի համալրման համար ֆինանսական ռեսուրսների գեներացիա (դրամական հոսքերի ավելացում) ապահովելու նպատակով 1999 թվականից գործում է «Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների մասին» օրենքը: Համաձայն այդ օրենքի 2-րդ հոդվածի՝ «Բնապահպանական վճարը բնապահպանական միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների գոյացման նպատակով պետական բյուջե, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ համայնքի բյուջե վճարվող պարտադիր վճարն է:

Բնօգտագործման վճարը պետական սեփականություն համարվող բնական պաշարների արդյունավետ, համալիր օգտագործման, ինչպես նաև բնական պաշարների օգտագործումը փոխհատուցելու նպատակով այդ պաշարների օգտագործման

և (կամ) իրացման համար ՀՀ պետական բյուջե վճարվող գումարն է:»¹

Ըստ բնապահպանական վճարի սահմանման՝ պետք է լինեն օրենքով նախատեսված դեպքեր, երբ տնտեսվարող սուբյեկտը բնապահպանական վճարը վճարում է ոչ թե պետական բյուջե, այլ հենց համայնքային բյուջե:

Սակայն ո՛չ «Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների մասին» օրենքով, ո՛չ էլ մինչ օրս ընդունված որևէ այլ օրենքով նման կարգ չի սահմանվել:

Տնտեսվարող սուբյեկտների կողմից բնապահպանական վճարները մուծվում են միայն պետական բյուջե, որտեղից էլ 2001թ-ի մայիսի 15-ին ընդունված և 2002թ-ի հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտած «Ընկերությունների կողմից վճարվող բնապահպանական վճարների նպատակային օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով համապատասխան մասնահանումներ են կատարվում համայնքային բյուջեներին: Ի դեպ, բնապահպանական վճարներից մասնահանումներ ստանում են միայն ազդակիր համարվող համայնքները:

Բնապահպանական վճարներից մասնահանումները (այսուհետ՝ մասնահանում) համայնքներին տրվում են սուբվենցիաների տեսքով:

Համաձայն «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 4-րդ մասի «բ» ենթակետի՝ «սուբվենցիան համայնքի կողմից իրա-

կանացվող առանձին նպատակային ծախսատեսակի (ծրագրի) կատարման համար անհատույց և անվերադարձ կարգով պետական բյուջեից տրվող դրամական միջոցն է:»²

ՀՀ կառավարությունն իրավասու է համայնքից ետ պահանջել պետական բյուջեից նրանց հատկացված սուբվենցիաները, եթե դրանք համարվեն ոչ նպատակային ծախսված գումարներ: Սուբվենցիաները տրամադրվում են համաձայն ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված կարգի³:

Մասնահանումները կատարվում են այն դեպքում, երբ համայնքը սահմանված կարգով լիազոր պետական մարմինների (ՀՀ բնապահպանության և ՀՀ առողջապահության նախարարություններ) համաձայնեցմանն են ներկայացնում բնապահպանական և առողջապահական նպատակային ծրագրեր:

«Ընկերությունների կողմից վճարվող բնապահպանական վճարների նպատակային օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածը սահմանում է, թե որ ծրագրերն են համարվում բնապահպանական, և որոնք են համարվում առողջապահական⁴:

2002թ-ից մինչև 2004թ-ը ՀՀ-ում ոչ մի համայնք բնապահպանական սուբվենցիա (բնապահպանական վճարներից մասնահանումներ) չստացավ: Դրա պատճառը ոչ թե պետության չկամենալը կամ համապատասխան գումարների բացակայությունն էր, այլ համայնքների իրազեկված չլինելը: Հանրապետության ազդակիր համայնքները տեղյակ չէին իրենց ընձեռնված հնարավորության մասին:

Առաջին համայնքը, որն այս տեսակի սուբվենցիա է ստացել, ՀՀ Լոռու մարզի Ալավերդի համայնքն է: 2004թ-ին ՀՀ պետական բյուջեից համայնքային բյուջեին հատկացվել է 131 հազար 400 դրամ մասնահանում:

Այս դեպքում կարևոր չէր, թե ինչ ծրագիր էր ներկայացրել համայնքը, կարևոր էր հենց այն փաստը, որ համայնքին պետական բյուջե գանձված բնապահպանական վճարներից առաջին անգամ մասնահանում էր կատարվում:

Ցավոք սրտի, հետագայում էլ դեռ երկար տարիներ ՀՀ բնապահպանության նախարարությունում համայնքների կողմից ներկայացվող այսպես կոչված «բնապահպանական ծրագրերին» շատ «մեղմ» էին մոտենում: Դրա հետևանքով հաճախ էին ֆինանսավորվում արմատապես ոչ բնապահպանական ծրագրեր:

Համաձայն ՀՀ բնապահպանության նախարարության պաշտոնական տվյալների՝ 2016թ-ի դրությամբ «Ընկերությունների կողմից վճարվող բնապահպանական վճարների նպատակային օգ-

տագործման մասին» ՀՀ օրենքի բնապահպանական ծրագրերի իրականացման համար պետական բյուջեից համայնքային բյուջե մասհանումներ ստանալու իրավունք ունեն ՀՀ Լոռու (6 համայնք), ՀՀ Սյունիքի (13 համայնք), ՀՀ Արարատի (1 համայնք), ՀՀ Կոտայքի (4 համայնք), ՀՀ Գեղարքունիքի (1 համայնք) և ՀՀ Արմավիրի (1 համայնք) մարզերի ընդհանուր թվով 26 համայնք և Երևան քաղաքը:

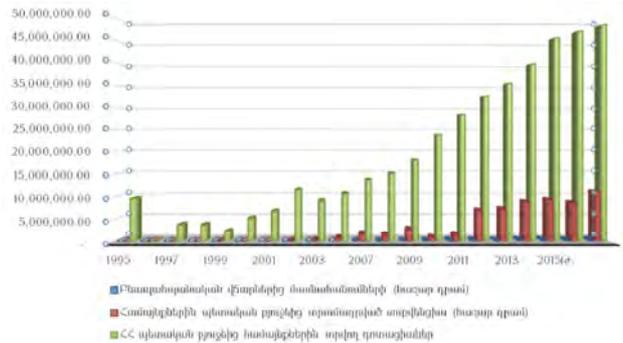
Գնահատելով համայնքների կողմից 2004թ-ից մինչև 2015թ-ը ընկած ժամանակահատվածում իրականացված բնապահպանական ծրագրերի արդյունավետությունը՝ պարզում ենք, որ այն կազմում է ընդամենը 38,53%:

Մրանից կարելի է եզրակացնել, որ նման եղանակով համայնքներին գումարներ տրամադրելն արդյունավետ չէ: Հետևաբար անհրաժեշտ է փնտրել համայնքների կողմից այդ գումարների տնօրինման ավելի ռացիոնալ եղանակներ:

«Համայնքների զարգացման մակարդակների բևեռացումից խուսափելու, ինչպես և ֆինանսական աջակցության նպատակներով, պետական բյուջեից համահարթեցման սկզբունքով տրվում են պաշտոնական տրանսֆերտներ (դոտացիա, սուբվենցիա)»:

Ըստ ՀՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական տվյալների.

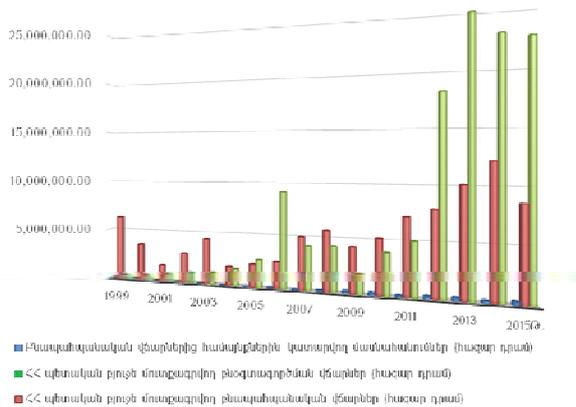
1995թ-ից մինչև 2015թ-ը համայնքների ստացած դոտացիաների և սուբվենցիաների ծավալները



Վերը ներկայացված աղյուսակից պարզ է դառնում, թե համայնքներին տրվող գումարների մեջ ինչ չնչին մաս է կազմում բնապահպանական վճարներից կատարվող մասնահանումը:

Համեմատենք նաև ՀՀ պետական բյուջե գանձվող բնօգտագործման, բնապահպանական վճարները համայնքներին տրվող բնապահպանական նպատակային սուբվենցիաների (մասնահանման) ծավալների հետ (համաձայն ՀՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական տվյալների):

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ



Ստացվում է, որ համայնքներին ՀՀ պետական բյուջեից կատարվող մասնահատումն անհամեմատ չնչին գումար է կազմում, քան այդ հոդվածներով բյուջեի մուտքերը:

Ընդգծենք, որ մասնահատումը համայնքներին կատարվում է միայն բնապահպանական վճարներից: Մինչդեռ բնօգտագործման վճարները շատ ավելի մեծ գումարներ են կազմում:

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ «ընդերքը և ջրային ռեսուրսները պետության բացառիկ սեփականությունն են»⁶: ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ հոդվածը հռչակում է, որ ՀՀ-ում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին⁷: Հետևաբար ընդերքի և ջրային ռեսուրսների օգտագործման կամ իրացման համար վճարվող բնօգտագործման վճարները պետք է հանդիսանան ՀՀ քաղաքացիների բացառիկ և անօտարելի սեփականությունը:

Եթե ՀՀ իշխանությունների կողմից քաղաքական կամք դրսևորվի ու բնօգտագործման և բնապահպանական վճարներն ուղղվեն այսպես կոչված «գալիք սերունդների հիմնադրամ»-ին, ապա մեր երկրի առանց այդ էլ շատ սուղ և սպառվող բնական ռեսուրսների օգտագործումը հնարավոր կլինի վերածել «վերականգնվող ռեսուրս»-ի:

Այս գործընթացի համար օրինակ կարող է ծառայել ԱՄՆ-ի Ալյասկա նահանգի «Ալյասկայի մշտական հիմնադրամը» (Alaska Permanent Fund) /APF/: «Այն ստեղծվել է որպես բնօգտագործման բնագավառի կառավարման հատուկ ինստիտուտ, որի հիմնական խնդիրը և պատասխանատվությունը կայանում է նրանում, որ պահպանվեն և բազմապատկվեն որոշակի ռեզերվային միջոցները՝ դրանք օգտագործելով հանրային կարիքների, ինչպես նաև ներդրումային նպատակի համար:»

APF-ն ունի երկու բաղադրամաս. 1) հիմնական (principal) և 2) եկամտային (income): «Հիմնադրամի հիմնական մասը ներդրվում է տնտեսության՝ բարձր

եկամտաբերություն ունեցող ճյուղեր. այն նահանգի ղեկավարության կողմից չի կարող ծախսվել առանց համապատասխան հանրաքվեի որոշման, որին պետք է մասնակցեն Ալյասկա նահանգի բոլոր բնակիչները: Եկամտային մասը կարող է ծախսվել նահանգի գույքերնատորի և նահանգի օրենսդիր ժողովի որոշման հիման վրա: Այդ որոշումներն ընդունելուց առաջ դրանք լայնորեն քննարկվում են նահանգի բնակչության հետ ՉԼՄ-ների, հասարակական և քաղաքական կազմակերպությունների միջոցով:»

Ճիշտ նույն մեխանիզմը թույլ է տալիս կիրառել նաև այսօրվա ՀՀ օրենսդրությունը, մասնավորապես՝ «Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքը¹⁰: Բայց, ի տարբերություն APF-ի, ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված հիմնադրամներում չի նախատեսվում կապիտալի առանձին երկու տեսակի առկայություն.

1. *անբաժանելի կապիտալ*, որը կներառի ներդրումային կապիտալ և շրջանառու ազատ կապիտալ,

2. *բաժանելի կապիտալ*՝ շահույթ, ինչը կբաշխվի հիմնադրամի անդամների միջև հավասարապես:

Նույն օրենքի 1-ին հոդվածի 3-րդ մասը հռչակում է, որ «Հիմնադրամների առանձին տեսակների առանձնահատկություններն ու իրավական կարգավիճակը սահմանվում են այլ օրենքներով:»¹¹ Այսինքն, այս նոր տեսակի՝ «Գալիք սերունդների հիմնադրամ»-ի, որի հիմքում ընկած է քաղաքացիական անօտարելի սեփականության գաղափարը, ստեղծման համար կան անհրաժեշտ և բավարար օրենսդրական հիմքեր: Դրա գործունեությունը և առանձնահատկությունները սահմանող դրույթներն անհրաժեշտ է ներառել նոր յուրահատուկ օրենքում:

Նման հիմնադրամի ստեղծման գաղափարը հավանության է արժանացել ՀՀ կառավարության կողմից երեք տարբեր փաստաթղթերով (ՀՀ կառավարության 2013 թ-ի նոյեմբերի 14-ի N47 արձանագրային որոշում¹², ՀՀ կառավարության՝ 2013 թ-ի ապրիլի 25-ի N16 արձանագրային որոշման, հավելվածի 4-րդ կետ¹³ և 2015 թ-ի սեպտեմբերի 10-ի N41 արձանագրային որոշման հավելվածի 6-րդ կետ¹⁴):

Շրջանառու հիմնադրամում ներառված քաղաքացիական սեփականության կառավարումը կարելի է հանձնել.

- ա) համայնքի կառավարմանը,
 - բ) պետության կառավարմանը,
 - գ) մեկ այլ օպերատորի կառավարմանը:
- Դրանով իսկ պետությունում հիմք կդրվի սե-

փականության մի նոր ձևի՝ քաղաքացիական անօտարելի սեփականության: ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մասը հռչակում է, որ ՀՀ-ում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը¹⁵: Հետևաբար ՀՀ-ում քաղաքացիական անօտարելի սեփականությունը նույնպես ունի գոյություն ունենալու իրավական հիմքեր. այն պաշտպանված է երկրի բարձրագույն ուժ ունեցող իրավական ակտով՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ:

Ուսումնասիրելով համաշխարհային փորձը (ԱՄՆ, Նորվեգիա, Նիդերլանդներ, ՌԳ)՝ պարզում ենք, որ «այն երկրներում, որտեղ պահպանվում են քաղաքացիների իրավունքները՝ շահույթ ստացող բնական ռեսուրսների օգտագործումից, դիտվում է աղքատության կրճատում, կառավարությունը կուտակված կապիտալը ներդնում է իր ժողովրդի բարեկեցության մեջ, զարգանում է տեղական տնտեսությունը, կրճատվում է գործազրկությունը, դիտվում է կյանքի մակարդակի համատարած բարձրացում. նախատեսված են միջոցներ հանրային սեփականության չարաշահումների դեմ»¹⁶:

Բնօգտագործման և բնապահպանական վճարները պետական բյուջեից ոչ մի դեպքում չպետք է ուղղվեն առողջապահական, կրթական կամ սոցիալական նպատակներին: Դրանք պետք է ուղղվեն միայն քաղաքացիական ներդրումային շրջանառու հիմնադրամին: Ընդ որում, քաղաքացին այդ հիմնադրամից գումարի տեսքով կարող է ստանալ միայն իր անօտարելի սեփականությունը հանդիսացող մասի ներդրումից ստացված շահույթը:

ՀՀ յուրաքանչյուր քաղաքացի իր ծննդյան օրվանից կղառնա այդ քաղաքացիական ներդրումային շրջանառու հիմնադրամի լիարժեք անդամը:

Հիմնադրամի անդամությունը դադարում է ՀՀ քաղաքացիության դադարեցումից կամ քաղաքացու մահից հետո:

Ժամանակակից ՏՏ տեխնոլոգիաները կապահովեն այդ հիմնադրամի կառավարումը թե՛ հիմնադրամի անդամների անդամության հարցով, թե՛ գումարների ներդրումների, դրանցից ստացված

շահույթի բաշխումը հիմնադրամի հիմնադիրների միջև, ասել է թե՛ ՀՀ քաղաքացիների միջև:

Ընդ որում, ՀՀ յուրաքանչյուր քաղաքացի, անկախ սեռից, տարիքից, կրթական մակարդակից, պաշտոնից, սոցիալական դիրքից, ունեցվածքից, այս հիմնադրամում ունենալու է հավասար մասնաբաժին: Շահույթի բաշխման ու հիմնադրամի կառավարման մեխանիզմներում պետք չէ նոր «հեծանիվ» հորինել, դրանք վաղուց առկա են, այն էլ շատ հաջող մշակված և ներդրված են վերոհիշյալ նմանատիպ հիմնադրամների կառավարման մեջ (օրինակ APF, Նորվեգիա):

Ըստ ցիվիլիզմի գաղափարի հեղինակ ակադեմիկոս Վ.Ս.Ներսիսյանցի՝ «Ցիվիլիզմի հասկացությունը կայանում է նրանում, որ յուրաքանչյուր քաղաքացի օժտվում է անօտարելի քաղաքացիական սեփականության իրավունքով»¹⁷:

Սոցիալիստական անցյալ ունեցող ժողովուրդների համար ցիվիլիզմի գաղափարի ընկալումը շատ ավելի դյուրին ու իրատեսական է:

«Սոցիալիստական անցյալով և, ինչպես պարզվեց, առանց կոմունիստական ապագայի հասարակությունում իրական հնարավորություն կա իրականացնել սոցիալիստական ունեցվածքի իրավական փոխակերպումը հասարակության բոլոր անդամների անհատականացված սեփականության: Այս սեփականության նոր ձևն էլ կոչվում է հենց քաղաքացիական անօտարելի սեփականություն»¹⁸:

Այսպիսով, քաղաքացիական շրջանառու հիմնադրամի ստեղծումը ՀՀ-ում հիմք կդնի սեփականության մի նոր ձևի՝ քաղաքացիական անօտարելի սեփականության, ինչն էլ իր հերթին հանդիսանում է նոր ֆորմացիայի՝ ցիվիլիզմի տնտեսական հիմքը: Նման բարեփոխումներից հետո Հայաստանում կստեղծվեն իրական հնարավորություններ մարդկության պատմության մեջ առաջին անգամ նոր ֆորմացիայի՝ ցիվիլիզմի ձևավորման համար:

www.journal.lawinstitute.am

¹ «Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների մասին» ՀՀ օրենք, 2-րդ հոդված:
² «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենք, 20-րդ հոդվածի 4-րդ մասի «բ» ենթակետ:
³ «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենք, 20-րդ հոդվածի 4-րդ մասի «բ» ենթակետ:
⁴ «Ընկերությունների կողմից վճարվող բնապահպանական վճարների նպատակային օգտագործման մասին» ՀՀ օրենք, 3-րդ հոդված:
⁵ Օրդյան Է.Հ. «Տեղական ինքնակառավարման հիմունքներ», ք. Երևան, 2000թ. էջ 171.
⁶ ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդված, 2-րդ մաս:

⁷ ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ հոդված:

⁸ «Опыт штата Аляска в правовом регулировании природопользования (на примере нефтяных ресурсов)», Краснопольский Б.Х. Журнал «Недвижимость и инвестиции. Правовое регулирование», http://dpr.ru/journal/journal_23_20.htm

⁹ «Опыт штата Аляска в правовом регулировании природопользования (на примере нефтяных ресурсов)», Краснопольский Б.Х. Журнал «Недвижимость и инвестиции. Правовое регулирование», http://dpr.ru/journal/journal_23_20.htm,

¹⁰ «Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենք:

¹¹ «Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 1-ին, մաս 3-րդ:

¹² ՀՀ կառավարության 2013 թ-ի նոյեմբերի 14-ի N47 արձանագրային որոշում:

¹³ ՀՀ կառավարության 2013 թ-ի նոյեմբերի 14-ի N47 արձանագրային որոշման հավելվածի 4-րդ կետ:

¹⁴ ՀՀ կառավարության 2015 թ-ի սեպտեմբերի 10-ի N41 արձանագրային որոշման հավելվածի 6-րդ կետ:

¹⁵ ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

¹⁶ <http://inosmi.ru/world/20061219/231763.html>, Ջարովյանի Միխայիլան

¹⁷ <http://legalportal.am/cat/ebook/61> Нерсесянц В.С. «Национальная идея России во всемирно-историческом прогрессе равенства, свободы и справедливости. Манифест о цивилизме» Академик РАН, доктор юридических наук, профессор, руководитель Центра теории и истории права и государства ИГП РАН. 1 Опубликовано в издательстве «Норма». М., 2000.

¹⁸ <http://legalportal.am/cat/ebook/61> Нерсесянц В.С. «Национальная идея России во всемирно-историческом прогрессе равенства, свободы и справедливости. Манифест о цивилизме» Академик РАН, доктор юридических наук, профессор, руководитель Центра теории и истории права и государства ИГП РАН. 1 Опубликовано в издательстве «Норма». М., 2000.

НАИРА АЛАВЕРДЯН

Начальник секретариата аппарата министерства
охраны природы Республики Армения,

Советник первой категории гражданской службы РА,

Аспирант кафедры юриспруденции Академии

государственного управления Республики Армения

РЕЗЮМЕ

Правовые основы создания инвестиционных фондов в республике Армения

Не дальновидное использование невозпроизводимых природных ресурсов приводит к обнищанию данного общества. Такие действия не имеют будущего. Но когда доходы от использования невозпроизводимых природных ресурсов вкладываются в инвестиционные фонды, они превращаются в воспроизводимые ресурсы и служат на благо данного общества.

А когда учредителями таких инвестиционных фондов являются все граждане данного государства, то их доля превращается в неотчуждаемую гражданскую собственность, что в свою очередь является экономико-правовой основой цивилизма.

Ключевые слова: невозпроизводимые природные ресурсы, инвестиционные фонды, неотчуждаемая гражданская собственность, цивилизм.

NAIRA ALAVERDYAN

Head of Secretariat of the Staff of the Ministry of Nature Protection of RA,

Holder of the rank of Civil Service First Class Adviser,

Post-graduate Student of the Department of Law of

Public Administration Academy of the Republic of Armenia

SUMMARY

Legal basis for the creation of civil circulatory investment fund in the republic of Armenia

Improvident use of exhaustible natural resources leads to the bankruptcy of the society; it is an unpromising process. However, when revenues from the use of exhaustible natural resource are invested in circulatory investment funds, they become renewable resources and serve the welfare of the society.

But when the founders of circulatory investment funds are the citizens of that country, then their share in the fund becomes their civil inalienable property, which is the basis for economic- legal civility.

Keywords: Exhaustible natural resources, circulatory investment fund, civil inalienable property, civility.

ԳՈՌ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների և
դիվանագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

**ՓՈՔՐ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԿԵՐՊԱՓՈԽՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ
(ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)**

Հողվածում փորձ է արվել Հայաստանի օրինակով վերլուծելու փոքր պետությունների միջազգային ռազմական համագործակցության առանձնահատկությունները, այն մարտահրավերները, որոնց փոքր պետությունները բախվում են առկա ռեսուրսների սահմանափակության հետևանքով: Անվտանգային միջավայրի փոխակերպման համատեքստում քննարկվել են ռազմական համագործակցության, դաշինքային քաղաքականության հնարավորությունները: Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության առանձնահատկություններից ելնելով՝ վերլուծել ենք Հայաստանի շուրջը ձևավորված միջավայրից բխող սպառնալիքներին հակազդելու հարցում միջազգային ռազմական համագործակցության դերի կարևորությունը:

Հիմնարարը՝ փոքր պետություն, միջազգային ռազմական համագործակցություն, անվտանգային միջավայր, պաշտպանական բարեփոխումներ, պաշտպանական քաղաքականություն:

«Տեսե՛ք, թե ինչ է կատարվում մեր երկրի շուրջը՝ տարածաշրջանում և անընդհատ փոքրացող աշխարհում ընդհանրապես: Հայաստանը նավակի պես կրկին հայտնվել է մեծ պեկոծությունների ուղիղ կենտրոնում: Պատերազմ հենց մեր հարևանությամբ, փակ սահմաններ, արտաքին հաղորդակցման խնդիրներ, բարդացող տարածաշրջանային հարաբերություններ, գերտերությունների շահերի բախում. սա է այսօրվա իրականության շրջանակը Հայաստանի համար: Եվ այս պայմաններում է, որ մենք ոչ թե գոյատևան, այլ զարգացման խնդիրներ պիտի լուծենք»¹: Փոքր պետություններին բնորոշ այս իրողության խորքային պատճառները հասկանալու համար անհրաժեշտ է հստակեցնել, թե ինչ ենք հասկանում մենք փոքր պետություն ասելով, և ինչպիսի ընդհանրական խնդիրների են բախվում փոքր պետություններն իրենց պաշտպանական քաղաքականության կերտման և դրանից բխող՝ միջազգային ռազմական համագործակցության առաջնահերթությունների որոշակիացման գործում:

հիմքում դնում են պետության աշխարհագրական չափերը, բնակչության թիվը և տնտեսական զարգացման մակարդակը, որոշ դեպքերում էլ այս բնութագրիչները օգտագործվում են միասին՝ ընդհանուր ընդունելի դասակարգման ձևի հասնելու համար²: Չնայած այս մոտեցումը որոշակի առումներով արդյունավետ է, այնուամենայնիվ առկա են մի շարք խնդիրներ: Ակնհայտ է, որ փոքր բնակչությամբ և տնտեսական զարգացման ցածր մակարդակով պետությունները անհրաժեշտ աշխատուժի պակաս պետք է ունենան, և այս առումով արդյունավետ կառավարման հարցում հիմնախնդիրներ են ի հայտ գալիս, բայց մյուս կողմից արդի աշխարհում ընթացող տեխնոլոգիական և գիտական անախադեպ առաջընթացը հնարավոր է դարձնում այս բացի լրացումը: Մասնավորապես առաջնահերթ է դառնում բնակչության ոչ թե քանակական գործոնը, այլ՝ որակականը: Ընդ որում, նշյալը հավասարապես վերաբերում է պետության ռազմական հզորությանը, որը չափվում է ոչ այնքան և ոչ միայն զինված ուժերի բազմաքանակությամբ, արդիական սպառազինությունների առկայությամբ, որքան սպառազինությունների՝ ըստ մարտական առաջադրանքի և առանձնահատկության տեղաբաշխվածությամբ, հագեցվածությամբ և դրանց կիրառման ունակությունների որակով: Բացի այդ, կարևոր է նշել նաև, որ պետությունների դասակարգումը մեծապես կախված է նրանից, թե տվյալ հետազոտողը վերլուծության ինչ մակարդակ է ընտրում պետության մեծ կամ փոքր լինելը սահմանելու համար: Պետությունը

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կարող է որակավորվել որպես մեծ, երբ այն դիտարկվում է տարածաշրջանային մակարդակում, այն դեպքում, երբ նույն պետությունը գործալ մակարդակում կարող է դասակարգվել որպես փոքր: Էական է նաև հետազոտության ոլորտը, որի շրջանակներում դիտարկվում է պետությունը, քանի որ տնտեսական առումով միջազգային հարաբերություններում լուրջ դերակատարում ունենալուց չի բխում տվյալ պետության համաչափ ռազմական հզորությունը: Հետևաբար, պետությունների չափերը սահմանելու համար ընտրված ֆիզիկական բնութագրիչների միախուսումը, որն ընկած է կոնստրուկտիվիստական մոտեցման հիմքում, փոքր պետությունների ռազմական համագործակցության առանձնահատկությունները վերլուծելու համար բավարար հիմքեր չի տալիս:

Փոքր պետությունների սահմանման հարցում մեկ այլ մոտեցում է առաջ քաշում Անետ Բեյքեր Ֆոքսը: Այդ մոտեցման հիմքում ընկած է պետության վարքագծային մոդելը: Նա, մասնավորապես, նշում է. «Մենք փոքր կարող ենք համարել այն պետություններին, որոնց դեկլարները գիտակցում են, որ իրենց պետության քաղաքական կշիռը սահմանափակվում է լոկալ մակարդակում, որ իրենց անվտանգության ապահովման զգալի մասը կախված է արտաքին ուժերից և որ իրենց պետությունների մասնավոր շահերը կարող են անտեսվել մեծ պետությունների կողմից»³: Նմանատիպ սահմանում է առաջարկում նաև Ռոբերտ Ռոտշտեյնը. «Փոքր է համարվում այն պետությունը, որը գիտակցում է, որ չի կարող իր հնարավորությունների սահմանում ապահովել իր անվտանգությունը և այն ապահովելու համար պետք է հիմնարար կերպով օգտվի այլ պետությունների, ինստիտուտների, գործընթացների ընձեռած հնարավորություններից»⁴: Փաստելով, որ վերոնշյալ սահմանումներում մեծապես կարևորվում են պետության՝ անվտանգության ապահովման կարողությունը և պաշտպանության խնդիրները, նշենք, որ մասնագիտական գրականության մեջ որոշ հետազոտողներ այս համատեքտում առաջ են քաշում նաև տարբեր տարածաշրջանային և գլոբալ գործընթացների վրա ազդեցություն գործելու՝ պետության հնարավորությունը: Այս իմաստով, սույն հոդվածում փոքր պետության ռազմական համագործակցության առանձնահատկությունները ՀՀ օրինակով լուսաբանելու համար մենք կհետևենք մինչև օրս մասնագիտական գրականության մեջ գերիշխող մոտեցմանը՝ փոքր պետության սահմանման համար ելակետային համարելով պետության ռազմական ներուժն ու հզորությունը: Մինչ սահմանմանը անցնելը հստակեցնենք, թե ինչ ենք հասկանում մենք ռազմական ներուժ և հզորություն ասելով: Պետության ռազ-

մական ներուժը ձևավորվում է տնտեսական, գիտական, բարոյահոգեբանական, սոցիալական և տեղեկատվական հզորության հանրագումարից: Այսինքն, պետության ռազմական ներուժը հանդիսանում է տվյալ պահին պետության կողմից հատկացված մաքսիմալ հնարավոր ռեսուրսների և միջոցների ամբողջություն⁵: Իսկ ռազմական հզորությունը անմիջականորեն բխում է պետության՝ ռազմական ներուժը հզորության վերածելու հնարավորություններից: Հասկանալի է, որ ռազմական ներուժի վերածումը հզորության չպետք է խանգարի այլ ոլորտների բնականոն ընթացքին: Հետևաբար, ելնելով սրանից, մենք, փոքր պետություն ասելով, հասկանում ենք սահմանափակ ռեսուրսներով պետություն, որն արդի աշխարհում իր ռազմական անվտանգության ապահովման խնդիրը միայնակ լուծելու համար չունի անհրաժեշտ ռազմական հզորություն և այս առումով մեծապես կարևորում է ռազմական համագործակցությունը տարբեր անվտանգության համակարգերի և ուժեղ պետությունների հետ:

Անկախ ստեղծման բնույթից՝ փոքր պետությունները լուրջ խնդիրների առաջ են կանգնում մասնավորապես մարդկային և բնական ռեսուրսների՝ սահմանափակ լինելու հետևանքով: Ռեսուրսների պակասի պատճառով վերջիններս զգալիորեն կախված են լինում իրենց արտաքին քաղաքական միջավայրից և հետևաբար շատ զգայուն են դառնում միջազգային համակարգի փոփոխությունների նկատմամբ⁶: Քանի որ փոքր պետությունները ընդունակ չեն ազդելու արտաքին քաղաքական միջավայրի վրա, դրանք հիմնականում հարմարեցնում են իրենց քաղաքականությունը այդ միջավայրին: Հետևաբար հարց է առաջանում: Կարելի է արդյոք ասել, որ փոքր պետությունների արտաքին քաղաքականությունը նրանց ներքին քաղաքականության տրամաբանական շարունակությունն է:

Փոքր պետություններին վերաբերող մասնագիտական գրականության մեջ այս հարցի առնչությամբ մոտեցումները ընդհանուր առմամբ հանգում են նրան, որ փոքր պետության պարագայում արտաքին քաղաքականության ձևավորումը հիմնականում իր վրա կրում է արտաքին միջավայրից եկող ազդակների ազդեցությունը: Ինչպես նշում է միջազգային հարաբերությունների հայտնի տեսաբան Ջ. Ռոզենաուն. «Փոքր պետությունների համար արտաքին միջավայրը շատ ավելի կարևոր փոփոխական է, քան մեծ պետությունների համար, և միջազգային որևէ համակարգում գործելուց առաջ դրանք պետք է նախ և առաջ նույնականացնեն համակարգի այդ տիպը»⁷: Այս առումով Ջ. Սնայդերը և Ռ. Շուելլերը գտնում են, որ եթե մեծ պետություններն իրենց արտաքին ռազմավարությունը կառուցում են ներքին

հանգամանքներով պայմանավորված, ապա փոքր պետությունները ստիպված են արձագանքելու միջազգային հարաբերություններում ընթացող մրցակցության հետևանքով առաջացած զարգացումներին⁸: Մասնավորապես Ռ. Շուելլերը տեսակետ է հայտնում, որ փոքր պետությունների արտաքին քաղաքականության առանձնահատկությունները հասկանալու համար ներպետական մակարդակում խնդիրների վերլուծությունը արդյունավետ չի կարող լինել⁹: Քանի որ փոքր պետությունները ավելի շատ են մտահոգված գոյատևման խնդիրներով, միջազգային համակարգի ուսումնասիրությունը շատ ավելի կարևոր է դառնում վերջիններիս արտաքին քաղաքական ընտրությունը հասկանալու համար: Որովհետև փոքր պետությունները հիմնականում բախվում են արտաքին միջավայրից բխող սպառնալիքների հետ, և հետևաբար արտաքին քաղաքականությունը գլխավորապես կենտրոնանում է այդ սպառնալիքները չեզոքացնելու ուղղությամբ: Այս համատեքստում ներքին գործոններով և պահանջմունքներով պայմանավորված արտաքին քաղաքական կուրսի իրականացումը հասկանալի պատճառներով դառնում է անհնարին: Այսինքն, եթե փոքր պետությունը օբյեկտիվ պատճառներով հնարավորություն չունի էական ազդեցություն գործելու արտաքին միջավայրի ձևավորման վրա, պետք է գլխավորապես հանդես գա այդ նույն միջավայրից եկող սպառնալիքներին հակազդելու դիրքերից, ինչով էլ հենց պայմանավորվում է փոքր պետությունների արտաքին քաղաքականության և մասնավորապես ռազմական համագործակցության իրականացման առանձնահատկությունը:

Անվտանգային հետազոտությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հետազոտողների մեծ մասի կարծիքով 21-րդ դարի աշխարհը որակապես փոխվել է՝ դառնալով առավել բարդ, անորոշ ու դինամիկ: Բարդության և անկանխատեսելիության պատճառն այն է, որ նոր բազմակենտրոն միջավայրը իրականում լիովին չի վերացրել պետականակենտրոն աշխարհակարգը: Սրանց միախառնումն է, որ աշխարհը դարձրել է տուրբուլենտ և երկատված: Միջազգային անվտանգության հիմնահարցը դարձել է բազմամակարդակ, ավանդական անվտանգային գործոններն ու ոչ ավանդականը դարձել են փոխկապված: Ազգային անվտանգություն հասկացությունը ժամանակի ընթացքում բովանդակային առումով զգալի փոփոխությունների է ենթարկվել: Սառը պատերազմի ժամանակաշրջանում այս հասկացությունը ընկալվում էր որպես ռազմական կատեգորիա, քանի որ ազգային անվտանգություն ասելով՝ նախ և առաջ հասկանում էին ռազմական անվտանգություն: Երկբևեռ համակարգի փլուզումից

հետո վերանայման ենթարկվեց նաև այս հասկացությունը, քանի որ ռազմական բնույթի սպառնալիքների հավանականության նվազումը հետզհետե ակնհայտ դարձրեց, որ նոր աշխարհակարգի պայմաններում ի հայտ են գալիս իրենց բնույթով անհամաչափ այլ սպառնալիքներ:

Անվտանգության հասկացությունը ամենակարևոր խնդիրներից մեկն է, որին պետությունները հիմնականում, և փոքր պետությունները հատկապես բախվում են: Խոցելիության, ռազմական հարաբերական թույլ ուժի, ինչպես նաև ռեսուրսների պակասի պատճառով, գրեթե սկսած իրենց ձևավորումից, փոքր պետությունները մշտապես բախվում են այն հարցին, թե ինչպես գտնել անվտանգության երաշխիքներ իրենց գոյության համար: Օրինակ, ռեալիստների և նեոռեալիստների կարծիքով, պետությունը բացառապես հանդես է գալիս որպես իր սեփական շահերը բավարարող մեխանիզմ: Առավել բարձր մակարդակի անվտանգության հասնելը գրեթե յուրաքանչյուր պետության միակ նպատակն է¹⁰:

Իրենց անվտանգային շահերը իրացնելու հարցում պետությունների ջանքերը արտացոլված են լինում անվտանգային քաղաքականության մեջ, որն անբաժանելի է արտաքին քաղաքականությունից: Ինչպես նշել ենք վերևում, չպետք է մոռանալ, որ փոքր պետությունների դեպքում անվտանգային քաղաքականությունը ձևավորվում է գլխավորապես արտաքին միջավայրից բխող հիմնական միտումների հաշվառմամբ: Ակնհայտ է, որ երբեմն փոքր պետությունների անվտանգությունը մեծապես կախված է լինում տարածաշրջանային և միջազգային գերտերություններից և հատկապես այն բանից, թե աշխարհագրական առումով ինչպիսի տեղադիրքում է փոքր պետությունը գերտերության նկատմամբ: Ահա այստեղ էլ ի հայտ է գալիս դաշինքային քաղաքականություն վարելու անհրաժեշտությունը, որը փոքր պետությունների պարագայում առաջ է բերում որոշակի բարդություններ:

Իրենց անվտանգությունը ապահովելու համար որոշակի դաշինքներին միանալու կամ գերտերության աջակցությունից օգտվելու դեպքում փոքր պետությունները համապատասխանաբար որոշակի չափով կորցնում են իրենց ինքնուրույնությունը: Այնուամենայնիվ, անվտանգության երաշխիքներ ունենալու կարևորությունը փոքր պետություններին այլ ելք չի թողնում:

Մասնագիտական գրականության մեջ տեսակետ կա, որ փոքր պետությունները միանում են դաշինքներին, քանի որ վերջիններս նրանց համար դառնում են ապաստան մեծ պետություններից պաշտպանվելու հարցում: Սրա արդյունքում էլ փոքր պետությունները որոշակի առումով կորցնում են

ինքնուրույն գործելու հնարավորությունը, և ակամայից առաջանում է խնդիր ինքնուրույնության կորստի և անվտանգության երաշխիքների միջև հավասարակշռության հասնելու հարցում¹¹: Մյուս կողմից հարց է առաջանում՝ ինչքանով են փոքր պետությունները ինքնուրույն առհասարակ:

Այնուամենայնիվ, տեղայնացնելով Հայաստանի օրինակի վրա, պետք է նշել, որ մեր տարածաշրջանում և առհասարակ Հայաստանի Հանրապետության համար անվտանգության սպառնալիքները շարունակում են մնալ սիմետրիկ անվտանգության առաջնային մակարդակում: Որոշ փոքր պետությունների նման Հայաստանի Հանրապետության համար ռազական անվտանգության միջավայրը իրավամբ կարելի է բնորոշել որպես ռազմականացված, ինչն առանձնահատուկ կարևորություն է հաղորդում անվտանգային-պաշտպանական քաղաքականության, պաշտպանական դիվանագիտության կերտմանն ու դրանցից բխող միջազգային երկկողմ ու բազմակողմ համագործակցության զարգացմանը: Հոդվածի սկզբում մեջբերված ՀՀ նախագահի խոսքը փաստում է, որ Հայաստանը մեր քաղաքական էլիտայի կողմից ընկալվում է որպես փոքր պետություն: Հետևաբար այն կրում է նույն այն բնորոշիչները, որ հատուկ են փոքր պետություններին: Ուստի, անվտանգային միջավայրի փոխակերպման իրողությունը հաշվի առնելով՝ գտնում ենք, որ ՀՀ անվտանգային միջավայրը պետք է դիտարկվի երկմակարդակ: Առաջին մակարդակում սիմետրիկ սպառնալիքներն են՝ ավանդաբար պետություններից և նրանց վարած քաղաքականությունից բխող, որոնց այսօր բախվում է ՀՀ-ն Հարավկովկասյան

տարածաշրջանում¹²: Սա մասնավորապես վերաբերում է Ադրբեջանին, որն անմիջական ռազմական սպառնալիք է ստեղծում Հայաստանի Հանրապետության համար՝ դրանով ազդելով պաշտպանական քաղաքականության վրա: Իսկ երկրորդ մակարդակում սիմետրիկ սպառնալիքներն են՝ ահաբեկչություն, կազմակերպված հանցավորություն, որոնք բխում են այլ դերակատարների գործողություններից: Ասիմետրիկ սպառնալիքները, մեր կարծիքով, կարճաժամկետ հեռանկարում ՀՀ համար առաջնային լինել չեն կարող: Հետևաբար միջազգային ռազմական համագործակցության իրականացումը ՀԱՊԿ-ի, ՆԱՏՕ-ի հետ բազմակողմ ձևաչափով և ՀՀ-ՌԴ, ՀՀ-ԱՄՆ, ՀՀ-Հունաստան երկկողմ համագործակցության ջանքերը մեծապես պետք է ուղղված լինեն հենց համաչափ ռազմական սպառնալիքները չեզոքացնելու համար անհրաժեշտ ռազմական անվտանգության համակարգը կատարելագործելուն՝ զիտականորեն հիմնավորված պաշտպանական բարեփոխումներ իրականացնելով: Այս համատեքստում, կարծում ենք, նպատակահարմար է ներդնել ռազմավարական ռիսկերի գնահատման և կառավարման հայեցակարգ՝ տարեկան վերանայման սկզբունքով: 21-րդ դարի արագ փոփոխվող անվտանգության միջավայրից բխող սպառնալիքների, ռիսկերի և վտանգների կանխատեսումը թեպետ շատ բարդ հիմնահարց է, այնուամենայնիվ մոտավոր պատկերացումների առկայությունն իսկ կանխում է անկանխատեսելիության հետևանքները:

¹ Տե՛ս ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանի ելույթը ԱՄՆ-ում ՀՀ դեսպանության, ՍԱԿ-ում ՀՀ մշտական ներկայացուցչության և ամերիկահայ առաջատար կազմակերպությունների կողմից կազմակերպված համընդհանուր ընդունելությանը www.president.am/hy/statements-and-messages/item/2008/09/24/news-18/

² Տե՛ս David Vital, *The Inequality of States: A Study of the Small Power in International Relations*. (Oxford: Clarendon Press, 1967), pp. 7-9 and 52-53.

³ Annette Baker Fox, "The Small States in the International System, 1919 –1969," *International Journal* 24, no. 4 (1969), pp. 751-752.

⁴ Տե՛ս Miriam Fendius Elman, *The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard*, *British Journal of Political Science*, Vol. 25, No. 2 (Apr., 1995), p. 174.

⁵ Տե՛ս Шаваев А. Х. Военная мощь государства и ее взаимосвязь с политикой, *Военная мысль*, 3 март 2010, с. 58-72

⁶ Samo Kropivnik and P. Jesovnik. "Small Countries in the Global Economy: Slovenia, an Exception or the Rule?" *Journal of International Relations* 2, no. 1-4 (1995), p. 67.

⁷ Miriam Fendius Elman, *The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard*, *British Journal of Political Science*, Vol. 25, No. 2 (Apr., 1995), p. 179.

⁸ Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1991), pp. 317-318.

⁹ Տե՛ս Miriam Fendius Elman , նշվ. աշխ. էջ 177:

¹⁰ St'u Hans Morgenthau, Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace (New York: McGraw-Hill, 1993), pp. 3-17.
¹¹ St'u Erich Reiter and Heinz Gartner, Small States and Alliances, Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2001
¹² St'u ՀՀ նախագահի 2007թ. դեկտեմբերի 25-ի ՆՀ-308-Ն հրամանագիրը ՀՀ «Ռազմական դրկտրինը» հաստատելու մասին, <http://www.arlis.am>

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՀՀ նախագահի 2007թ. դեկտեմբերի 25-ի ՆՀ-308-Ն հրամանագիրը ՀՀ «Ռազմական դրկտրինը» հաստատելու մասին, <http://www.arlis.am>
 2. David Vital, The Inequality of States: A Study of the Small Power in International Relations. (Oxford: Clarendon Press, 1967)
 3. Annette Baker Fox, “The Small States in the International System, 1919 –1969,” International Journal 24, no. 4, 1969
 4. Miriam Fendius Elman, The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard, British Journal of Political Science, Vol. 25, No. 2 (Apr., 1995), <http://maihold.org/mediapool/113/1132142/data/Fendius.pdf>
 5. А. Х. Шаваев, Военная мощь государства и ее взаимосвязь с политикой, Военная мысль, 3 март 2010, www.avnr.ru
 6. Samo Kropivnik and P. Jesovnik. “Small Countries in the Global Economy: Slovenia, an Exception or the Rule?” Journal of International Relations 2, no. 1-4 (1995)
 7. Jack Snyder, Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1991)
 8. Hans Morgenthau, Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace (New York: McGraw-Hill, 1993),
 9. Erich Reiter and Heinz Gartner, Small States and Alliances, Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2001

Гор Товмасян
Аспирант кафедры международных отношений и дипломатии ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Особенности внешнего военного сотрудничества малых государств в контексте трансформации среды безопасности

Статья посвящена анализу основных вызовов, ограничений и возможностей внешней военной политики малых государств на примере Армении. Быстро меняющаяся среда безопасности бросает новые вызовы маленьким и слабым государствам. В случае Армении, основные угрозы исходят от нестабильной региональной атмосферы на Южном Кавказе, и в особенности от замороженного Карабахского конфликта. Для обеспечения военной безопасности Армении, предпочтение отдается интеграционным процессам в виде членства в стратегический союз, а также двухстороннему военному сотрудничеству. Очевидно, что международное сотрудничество имеет ключевое значение для широкомасштабных военных реформ.

Ключевые слова: малое государство, международное военное сотрудничество, безопасная среда, оборонные реформы, оборонная политика

Gor Tovmasyan
Yerevan State University, Chair of International Relations and Diplomacy, Postgraduate student

SUMMARY

The peculiarities of small state’ external military cooperation in the transforming security environment

The article is dedicated to the analysis of underlying challenges, constraints and opportunities of small states’ external military policy, with a special focus on Armenia. The rapidly changing security environment has posed acute security challenges to small and fragile states, compounded by emergence of asymmetric military threats. The case of Armenia is quite indicative of the bigger picture. The core security facing the countries stem chiefly from mounting turbulence prevalent in the South Caucasus, and more precisely frozen Nagorno-Karabakh conflict. It is argued, integration in the form of the membership in an alliance, complemented with bilateral multivector partnerships are indispensable to enhancing Armenia’s military security. The external military cooperation has to stimulate large-scale military reforms, designed to alleviate the shortcomings of resource scarcity.

Keywords: small state, international military cooperation, security environment, defense reforms, defense policy

ՀՈՎՍԵՓ ՔՈՉԱՐՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ուսանող



ՄԽԱԼ ԳՐԱՆՅՈՒՄՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒՄԸ ԿԱՄ ԳՐԱՆՅՎԱԾ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՉԵՂԱՐԿՈՒՄԸ

Հոդվածում ուշադրություն է դարձվում անշարժ գույքի իրավունքների պետական գրանցման ոչ տեխնիկական սխալի ուղղման մեխանիզմի խնդիրներին: Հեղինակի կողմից առաջարկություններ է արվում մշակել գործուն մեխանիզմ, որը կնախատեսի սխալ գրանցումների արտադատարանական չեղարկման հնարավորություն:

Հիմնարանը՝ ոչ տեխնիկական սխալ, իրավունքների պետական գրանցում, անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունք, կադաստր:

Պետական գրանցման ժամանակ թույլ տրված սխալների ուղղման մեխանիզմը նախատեսված է «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով¹: Առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի ոչ տեխնիկական սխալի ուղղման մեխանիզմը: Այսպես՝ պետական գրանցման ժամանակ թույլ տրված այն սխալները, որոնց ուղղումը հանգեցնում է գույքի պատկանելության, դրա նկատմամբ իրավունքների բնույթի, ծավալի, գույքի մակերեսի չափերի կամ կադաստրային արժեքի, կարող են ուղղվել միայն շահագրգիռ անձանց գրավոր համաձայնության առկայության դեպքում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ պետական գրանցման համար հիմք հանդիսացած իրավահաստատող փաստաթղթերում նշված տվյալները գրանցման մատչանում կամ գրանցման վկայականում սխալ կամ թերի գրառելու հետևանքով առաջացած ոչ տեխնիկական բնույթի սխալները կարող են ուղղվել գրանցող մարմնի պաշտոնատար անձի նախաձեռնությամբ՝ նաև առանց գրանցված իրավունքի սուբյեկտի համաձայնության՝ այդ մասին գրավոր իրազեկելով գրանցված իրավունքների սուբյեկտներին:

Ոչ տեխնիկական բնույթի սխալներ (բացառությամբ 34-րդ հոդվածի 3-րդ մասի երկրորդ պարբերությամբ նախատեսված ոչ տեխնիկական բնույթի սխալների) հայտնաբերելու դեպքում գրանցող մարմինն այդ մասին գրավոր ծանուցում է գրանցված իրավունքի սուբյեկտին, իրավատիրոջը կամ այլ շահագրգիռ անձանց, որոնց համաձայնությունն անհրաժեշտ է սխալի ուղղման համար, իսկ եթե սխալի ուղղման համար անհրաժեշտ է լրացուցիչ փաստաթղթերի ներկայացում, ապա ծանուց-

ման մեջ պետք է նշվեն նաև այդ փաստաթղթերը, իսկ ծանուցումն ուղարկելու պահից գրանցող մարմինը կասեցնում է հայտնաբերված ոչ տեխնիկական բնույթի սխալ պարունակող տվյալի օգտագործման հետ կապված պետական գրանցումներն այնքան ժամանակ, մինչև սահմանված կարգով չի իրականացվել հայտնաբերված սխալի ուղղումը:

Ոչ տեխնիկական բնույթի սխալները շահագրգիռ անձի դիմումով կարող են ուղղվել առանց գրանցված իրավունքի սուբյեկտի համաձայնության՝ դատական ակտի հիման վրա:

Օրենսդրության վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ գրանցման մարմինը, հայտնաբերելով ոչ տեխնիկական բնույթի սխալ, շահագրգիռ անձի համաձայնության բացակայության պայմաններում չի կարող ուղղել սխալը, բայց և չի կարող դիմել դատարան, քանի որ չի կարող բողոքարկել ինքը իր գործողությունները, ուստի գրկվում է իր գրանցամատյաններում առկա սխալները ուղղելու հնարավորությունից:

Բացի այդ, ոչ տեխնիկական սխալների շարքում չի կարելի դասել այն դեպքերը, երբ գրանցում իրականացնող անձը սխալմամբ գրանցել է իրավունք, որը ընդհանրապես գրանցման ենթակա չէր, երբ նրա կողմից թույլ տված սխալը հայտնաբերվում է այդ գրանցումը կատարելուց հետո: Այս դեպքում հարց է առաջանում ոչ թե ոչ տեխնիկական սխալ ուղղելու, այլ գրանցված իրավունքը չեղարկելու հնարավորության վերաբերյալ:

«Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին օրենքի» 35-րդ հոդվածը նշում է գրանցված իրավունքի պետական գրանցումը չեղարկելու մեխանիզմը, համաձայն որի՝ սե-

www.journal.lawinstitute.am

փականության իրավունքի գործող պետական գրանցումն առանց սեփականության իրավունքի նոր պետական գրանցման կարող է չեղարկվել գրանցված իրավունք ունեցող սուբյեկտի սեփականության իրավունքը դադարեցնող դատական ակտի հիման վրա՝ շահագրգիռ անձի կամ դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող մարմնի ներկայացմամբ:

Այս դեպքում նույնպես գրանցող մարմինը պասսիվ դերակատարում ունի, քանի որ չի կարող դիմել դատարան իր գործողությունների դեմ, իսկ անշարժ գույքի գրանցման միասնական պետական կոմիտեի տվյալների շտեմարանից սխալ կամ օրենքի խախտումով կատարված գրանցումների հեռացումը հնարավոր է միայն դատական որոշումների հիման վրա:

Հարկ է նաև նշել, որ դատական որոշումների հիման վրա ոչ տեխնիկական բնույթի սխալների ուղղումը պետական գրանցման սուբյեկտների համար հանդիսանում է հարաբերական թանկ և երկարատև գործընթաց:

Պետական գրանցման հիմնական խնդիրներից մեկն է հանդիսանում գրանցման իրավունքների վավերականության հարցը և այնպիսի պայմանների ստեղծումը, որոնք հնարավորություն կընձեռեն գրանցող մարմնին իր գործառույթների իրականացման շրջանակներում կանխել ապագայում այդ իրավունքների անվավերության հնարավորությունը այն հիմքերով, որոնք հայտնի էին իրեն պետական գրանցման իրականացման պահին:

Այս նպատակը գրանցում իրականացնող մարմնի վրա է դնում անձի կողմից գրանցման ներկայացված իրավունքների վավերականության ստուգման որոշակի պարտականություն:

Սակայն, ինչպես հայտնի է, պետական գրանցում իրականացնող մարմինը չունի և չի կարող ունենալ հայեցողական լիազորություններ, այդ իսկ պատճառով նրա վրա չի կարող դրվել այս կամ այն անձի իրավունքների վավերականության սահմանման հարցի լուծումը: Այսպիսի հարցը պետք է լուծվի դատարանի վճռով կամ անվիճելիորեն հաստատվի պետական գրանցում իրականացնող մարմնի տիրապետման ներքո գնտվող փաստաթղթերով:

Նման պայմաններում խնդիր կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ իրավունքը գրանցված է, կամ եթե օրենքը իրավունքի ծագումը չի կապում գրանցման հետ, սակայն ակնհայտ է, որ համապատասխան գործարքը կամ իրավունքի ծագման հիմքը առ ոչինչ է կամ կարող է ճանաչվել անվավեր, եթե դատարան ներկայացվի համապատաս-

խան հայց: Նշված դեպքում օրենքը չի սահմանում գրանցող մարմնի կողմից հնարավոր որևէ քայլ:

Համաշխարհային փորձը նախատեսում է սխալների ուղղում արտադատական (մինչդատական) մեթոդներով:

Ռուսաստանի Դաշնությունում պետական գրանցման ոլորտը կարգավորող օրենքի նախագծով օրենսդրական կարգով ամրագրված է ռեեստրի տեղեկատվական շտեմարանում փոփոխությունների կատարման արտադատական մեթոդները՝ ներառյալ պատմականորեն կուտակված սխալների ուղղումը²:

Այդպիսի արտադատական հնարավորություն առաջարկվել է մտցնել նաև Բելոռուսի Հանրապետության օրենսդրության մեջ՝ 2014-2018թթ անշարժ գույքի, դրանց հետ կապված իրավունքների և գործարքների պետական գրանցման համակարգի զարգացման ծրագրով³:

Վերը նշված դեպքերի կարգավորման համար անհրաժեշտ է օրենսդրորեն նախատեսել նորմեր, որոնք հնարավորություն կընձեռեն ապահովել իրավունքների շտեմարանի հնարավորինս լիարժեք վավերականությունը: Անվավեր իրավունքների գրանցման պատճառ կարող են լինել, ի թիվս այլոց, գրանցման ներկայացվող փաստաթղթերի իրավաբանական վերլուծության բացակայումը, գրանցում իրականացնող անձի մասնագիտական ցածր մակարդակը: Այդ բացթողումների շտկման վերաբերյալ առաջարկությունները սույն հայեցակարգով արդեն իսկ քննարկվել են:

Եթե իրավունքը գրանցված չէ, ապա գրանցող մարմինը ազատ է հետագա գործարքների վերլուծության ժամանակ դրա վավերականության գնահատման մեջ:

Եթե օտարվող իրավունքը գրանցված է, ապա գրանցող մարմինը կարող է ունենալ գործողության այնպիսի շրջանակ, համաձայն որի՝ գրանցման առկայությունը բացառում է նրա կողմից գրանցված իրավունքի վավերականության վերլուծության վերադառնալու հնարավորությունը, քանի որ գրանցող մարմինը չունի հայեցողական գործառույթ և չի կարող անվավեր ճանաչել իր իսկ կողմից գրանցված իրավունքը: Մի կողմից սեփական որոշումների վերանայման հնարավորությունը բացասական կանդիդատու գրանցված իրավունքների կայունության վրա, մյուս կողմից այդպիսի վերանայման հնարավորության բացակայությունը կհանգեցնի բավականաչափ բացասական հետևանքների հետագա իրավատերերի համար: Գրանցող մարմնի կողմից այնպիսի հանգամանքների բացահայտումը, որոնք վկայում են գրանց-

ված իրավունքների անվավերության մասին, չի կարող հիմք լինել պետական գրանցման մերժման համար: Միաժամանակ, օրենքով պետք է նախատեսված լինի հնարավորություն՝ որոշակի ժամկետով գրանցման կասեցման՝ ծանուցելով իրավատերերին բացահայտված հանգամանքների վերաբերյալ:

Նախկինում գրանցված գործարքի կամ իրավունքի ծագման այլ հիմքի առ ոչինչ լինելու բացահայտման դեպքում պետք է նախատեսվի գրանցման մարմնի կողմից ուղղման ընթացակարգ, քանի որ իր կարգավիճակի համապատասխան նա շահագրգռված է, որ պետական ռեգիստրում գրանցված լինեն միայն վավեր իրավունքները, և համապատասխանաբար նրանց հիմքում լինեն վավեր գործարքներ: Սակայն հանրային հավաստիության սկզբունքի լիարժեք ապահովման համար այդպիսի ուղղման հնարավորությունը պետք է սահմանափակված լինի որոշակի ժամկետում, որից հետո այդպիսի փոփոխությունները հնարավոր չի լինի կատարել:

Այնպիսի հանգամանքների բացահայտման դեպքում, որոնք կարող են հանգեցնել գործարքի վիճելիությանը, գրանցող մարմինը չի կարող հայց ներկայացնել այդ գործարքը անվավեր ճանաչելու մասին կամ ուղղում կատարել, քանի որ նա չի հանդիսանում շահագրգիռ անձ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա անհրաժեշտ է պետության կամ սոցիալապես անապահով դասին պատկանող անձանց շահերի պաշտպանության համար: Այդ դեպքում գրանցող մարմնի վրա օրենքով կարող է դրվել

գրանցման կասեցման և դատախազին կամ շահագրգիռ անձին (սեփականատիրոջ լիազորություններ իրականացնող պետական մարմնին, անգործունակ անձի օրինական ներկայացուցչին) ծանուցման պարտականություն: Այս դեպքում գրանցումը կարող է իրականացվել միայն դատախազի կամ շահագրգիռ անձի համապատասխան հայցով դիմելու մերժման կամ հայցային պահանջները բավարարելու՝ դատարանի կողմից մերժումից հետո:

Պետական գրանցման սուբյեկտների ծախսերի կրճատման, առավել հարմարավետ պայմանների ստեղծման նպատակով անհրաժեշտ է օրենսդրորեն մշակել ոչ տեխնիկական սխալների ուղղման արտադատական (մինչդատական) հնարավորություն՝ գրանցողի գործողությունների բողոքարկման կարգով և հատուկ հանձնաժողովի որոշման հիման վրա:

Այդ նույն ընթացակարգը կարող է օգտագործվել նաև նախկինում տարբեր կորդինատային համակարգերի կիրառմամբ գրանցված հողատարածքների սահմանների ճշգրտման նպատակով:

Վերոնշյալի հիման վրա կարելի է գալ այն եզրակացության, որ նպատակահարկար է մշակել այնպիսի գործուն մեխանիզմ, որը կընձեռի սխալ գրանցումների արտադատարանական չեղարկման հնարավորություն:

¹ «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված է 2011 թվականի հունիսի 23-ին)

² www.rosreestr.ru/site/activity/razvitie-sistemy-gosudarstvennoy-registratsii-prav-na-nedvizhimost/

³ Программа развития системы государственной регистрации недвижимого имущества, прав на него и сделок с ним на 2014-2018 годы. Пояснительная записка к проекту постановления Совета Министров Республики Беларусь. Минск, 2014.

Գրականություն

1. «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված է 2011 թվականի հունիսի 23-ին)
2. Программа развития системы государственной регистрации недвижимого имущества, прав на него и сделок с ним на 2014-2018 годы. Пояснительная записка к проекту постановления Совета Министров Республики Беларусь. Минск, 2014.
3. Проект “Развитие системы государственной регистрации прав на недвижимость”. Дата вступления Займа в силу - 23 апреля 2008 года. Дата закрытия Займа – 29 февраля 2016 года.

Овсеп Кочарян

Студент кафедры гражданского и гражданско-процессуального права
института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

РЕЗЮМЕ

Исправление неправильной регистрации или аннулирование зарегистрированных прав.

В статье рассматриваются проблемы, возникающие при необходимости изменения ошибочной регистрации или аннулирования прав на недвижимое имущество. Рассматриваются механизмы исправления ошибок нетехнического характера при государственной регистрации прав на недвижимое имущество в РА. Автор предлагает создать устойчивый механизм, который предоставит возможность внесудебного аннулирования неправильной регистрации прав на недвижимое имущество.

Ключевые слова: ошибки нетехнического характера, государственная регистрация прав, право на недвижимость, кадастр.

Hovsep Kocharyan

Students of the department of civil and civil procedural law
Institute for Law and Policy of Russian-Armenian (Slavonic) University

SUMMARY

Change of incorrect registration or cancellation of registred rights.

The article explores the problems, which are initiated in case of correction of wrong registration or annulate of rights to the real estate. The offer realizes the mechanisms of correction of non-technical mistakes during the state registration of rights to the real estate in RA. The author suggests to create a stable mechanism, which will give an opportunity of extrajudicial annullating of wrong registration of rights to the real estate.

Keywords: non-technical mistakes, registration of rights, rights to the real estate, cadastre.

ԾՈՎԻՆԱՐ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո»
ՊՈԱԿ-ի հոգեբանական փորձաքննությունների
բաժնի փորձագետ



ՍԵՌԱԿԱՆ ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿՎԱԾ ԱՆՉԱՓԱՀԱՄՆԵՐԻ ԴԱՏԱՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Սույն գիտական հոդվածում անդրադարձ է կատարվել անչափահասների նկատմամբ կատարված սեռական բռնության դեմ պայքարի արդիականությանը, այս գործերով դատահոգեբանական փորձաքննության առանձնահատկություններին, իրավական տեսանկյունից դրա նշանակալիությանը, անդրադարձ է կատարվել «անօգնական վիճակի» իրավական սահմանմանը, քննարկվել է հոգեբան փորձագետի իրավասության սահմանները: Այնուհետև անդրադարձ է կատարվել հոգեբանական տեսանկյունից կարևոր դիմադրություն ցույց տալու կարողության բաղադրիչներին, վերլուծության են ենթարկվել սեռական գործողության բնույթն ու նշանակությունը հասկանալու մակարդակները, տարիքային առանձնահատկություններով պայմանավորված դրսևորման ձևերը: Անդրադարձ է կատարվել նաև սեռական բռնության ենթարկված անչափահասների անհատական-հոգեբանական առանձնահատկություններին, դաստիարակության խնդիրներին, դատահոգեբանական փորձաքննության պրակտիկայից բերվել է օրինակ:

Հիմնարաներ- դատահոգեբանական փորձաքննություն, սեռական բռնություն, անչափահասներ, անօգնական վիճակ, դիմադրություն ցույց տալու կարողություն, կատարվածի բնույթն ու նշանակությունը հասկանալու կարողություն:

Սույն հոդվածը վերբերում է անչափահասների նկատմամբ իրականացված դատահոգեբանական փորձաքննություններին, մասնավորապես, այն դեպքերում, երբ անչափահասները ենթարկվում են սեռական բռնության: Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում այնպիսի հարցերի, ինչպիսիք են անչափահասության տարիքի հոգեբանական առանձնահատկությունները, բռնությամբ կատարված սեռական բնույթի հանցագործությունները, դատահոգեբանական փորձաքննությունների անցկացման առանձնահատկությունները անչափահասների նկատմամբ, որոնք ենթարկվել են սեռական բռնության:

Անչափահաս տուժողների տարիքային առանձնահատկությամբ պայմանավորված անհատությունը, ներշնչվողականությունը, մեծին որպես հեղինակություն ընդունելը և անվերապահ ենթարկվելը, կյանքի փորձի ոչ բավարար լինելը, սեռական հարցերից անտեղյակությունը, անկարողությունն ամբողջապես և քննադատորեն վերլուծել ստեղծված իրավիճակը և կանխատեսել այլ մարդկանց գործողությունները բարձրացնում են անչափահասների սեռական բռնության գոհ դառնալու հավանականությունը:

Այս տեսակ հանցագործությունների դեմ պայքարի առաջին և ամենակարևոր քայլը պետական մակարդակով խնդրի կարևորության գիտակցումը և դրա դեմ պայքարի արդիականության բարձրա-

ձայնումն է: Խնդրի լրջությունը և արդիականությունը գիտակցելով՝ 2013թ. դեկտեմբերի 21-ին ուժի մեջ մտած քրեական օրենսգրքի փոփոխություններով էապես խստացվել է անչափահասների նկատմամբ իրականացվող սեռական հանցագործությունների համար նախատեսված պատժաչափը, որը կարծես դարձավ այն տեսակ հանցագործությունների նվազմանը նպաստող գործոններից մեկը, սակայն շոշափելի արդյունքեր ունենալու համար հարկավոր է խնդրին բազմակողմանի մոտեցում և դրա դեմ պայքարի նորանոր կառույցների ընդգրկում:

Անչափահասների սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունների բացահայտման, կանխարգելման, պատճառների վերհանման և դրա դեմ պայքարի բավականին արդյունավետ միջոց կարող է հանդիսանալ նաև դատահոգեբանական փորձաքննությունը, որն արդարադատության իրականացման լրացուցիչ գործոն է հանդիսանում: Դատահոգեբանական փորձաքննությունները հնարավորություն են տալիս բազմակողմանի ուսումնասիրել և գիտականորեն պատճառահետևանքային կապեր վեր հանել անձի, վարքի, միջավայրի պայմանների միջև: Սեռական բռնության ենթարկված անձանց դատահոգեբանական փորձաքննությունների հիմնական խնդիրն անօգնական վիճակի որակման հարցում իրավապահ մարմիններին

www.journal.lawinstitute.am

մասնագիտական գիտելիքի տրամադրումն է: Բռնաբարության և բռնի սեռական բնույթի գործողությունների ամենակարևոր չափորոշիչը մեղադրյալի կողմից տուժողի անօգնական վիճակի օգտագործումն է: Իրավապահ և դատական մարմինների կողմից անօգնական վիճակի որակումը որոշ դեպքերում դժվարանում է նրանով, որ պասսիվ վարքը, տուժողի վարքում դիմադրելու բացակայությունը կարող են մի դեպքում սեռական կապի մեջ մտնելու համաձայնության նշան դիտվել, իսկ մյուս դեպքում՝ պարզապես անօգնական վիճակ: Այդ պատճառով տուժողի՝ իր նկատմամբ կատարվող գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը հասկանալու և դիմադրություն ցույց տալու կարողությունը պարզելու համար, անհրաժեշտություն է առաջանում դիմել դատահոգեբանական փորձաքննության օգնությանը:

ՀՀ քր. Օր. 138.4 հոդվածը սահմանում է, որ անօգնական վիճակում գտնվող է համարվում այն անձը, որը որոշակի հանգամանքների ուժով մշտապես կամ ժամանակավորապես զրկված է եղել հանցավորին դիմադրություն ցույց տալու կամ իր նկատմամբ կատարվող արարքի բնույթը գիտակցելու կամ հասկանալու հնարավորությունից, ինչպես նաև 12 տարին չլրացած անձը: Ինչպես տեսանք, իրավական սահմանման մեջ անօգնական վիճակը փաստող ամենակարևոր բաղադրիչներից է դիմադրություն ցույց տալու անկարողությունը և իր հետ կատարվող գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը չհասկանալը: Դիմադրություն ցույց տալու կամ կատարվող արարքի բնույթը չգիտակցելու տուժողի անկարողությունը մնան դեպքերում կարող է պայմանավորված լինել նրա որոշակի ֆիզիկական կամ հոգեկան առանձնահատկություններով: Յա.Յակովլևն առանձնացնում է անօգնական վիճակի երկու տեսակ՝ ֆիզիկապես անօգնական վիճակ և հոգեպես անօգնական վիճակ: Տուժողը համարվում է ֆիզիկապես անօգնական վիճակում գտնվող, երբ գիտակցում է իր հետ տեղի ունեցող գործողությունների սեքսուալ բնույթը և ցանկանում է հետ մղել դրանք, բայց ի վիճակի չի լինում դիմադրել հանցավորին՝ իր ֆիզիկական թերությունների (օրինակ՝ կուրություն, ֆիզիկական այլ արատներ և այլն) կամ հիվանդության հետևանքով խիստ հյուծված լինելու և նման այլ պատճառներով: Տուժողը համարվում է հոգեպես անօգնական վիճակում գտնվող, երբ հանցավորի գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը չգիտակցելու կամ չզգալու հետևանքով չի գիտակցում դիմադրելու անհրաժեշտությունն ու, հետևապես, զրկված է լինում նաև պաշտպանա-

կան գործողությունների դիմելու կարողությունից²: Հնարավոր են դեպքեր, երբ տուժողն ունի այնպիսի անձնային գծեր և գտնվում է այնպիսի հոգեվիճակում, որ, հասկանալով իր նկատմամբ կատարվող գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը, չի կարողանում դիմադրություն ցույց տալ:

Հարկ է նշել, որ անօգնական վիճակն իրավաբանական հասկացություն է և կարող է որակվել միայն քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից: Հոգեբան-փորձագետը կարող է միայն գնահատել փորձաքննվողի՝ հոգեպես անօգնական վիճակում գտնվելու հանգամանքը և միայն այն դեպքերում, երբ հոգեպես անօգնականությունը պայմանավորված չէ հոգեկան հիվանդությամբ: Այդ պատճառով անօգնական վիճակի սահմանումն ավելի հիմնավոր դարձնելու և այս երևույթը բազմակողմանի ուսումնասիրելու նպատակով քրեական վարույթն իրականացնող մամինը կարող է նշանակել նաև դատաբժշկական և դատահոգեբուժական փորձաքննություններ:

Ինչպես տեսանք, «անօգնական վիճակի» իրավական չափորոշիչի հոգեբանական բնորոշման՝ դիմադրություն ցույց տալու կարողության ամենակարևոր գործոններից է կատարվող գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը հասկանալու ուսումնասիրությունը: Տուժողի՝ իր նկատմամբ կատարվող գործողությունների բնույթը հասկանալը նշանակում է, որ փորձաքննվողի հոգեկան զարգացման մակարդակը թույլ է տալիս, որ վերջինս տեղեկություններ ունենա կնոջ և տղամարդու միջև սեռական հարաբերության էության, դրա արտահայտման ձևերի, սեքսուալ հարաբերությունների ֆիզիոլոգիական կողմերի վերաբերյալ, ընկալի դրա հասարակական նշանակությունը: Տուժողի կողմից իր նկատմամբ կատարվող գործողությունների նշանակությունը հասկանալը նշանակում է, որ վերջինս կոնկրետ իրավիճակում կռահի հանցավորի իրական նպատակները, գնահատի իրավիճակի հնարավոր զարգացումները և այդ իրավիճակում ցուցաբերի ադեկվատ վարք:

Հոգեբանական գրականության մեջ գոյություն ունի տուժողի կողմից իր հետ կատարվող սեռական բնույթի գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը հասկանալու 4 մակարդակ.

1-ին մակարդակ- իրավական կարևորություն ունեցող իրավիճակում տեղի ունեցող իրադարձությունների արտաքին կողմի հասկացում /ժամը, տեղը, օրինազանցի արտաքին տեսքը, կատարված գործողությունների հաջորդականությունը և այլն/:

2-րդ մակարդակ- դրանց ներքին բովանդակության հասկացում՝ սեռական հարաբերությունների

կենսաբանական էության հասկացում /սեռական կյանքի վերաբերյալ բավարար ընդհանուր-կենցաղային պատկերացում/:

3-րդ մակարդակ- քրեական իրադարձությունների հասարակական նշանակության հասկացում՝ հանցագործության բարոյա-էթնիկական նշանակության, անձի պատվի, արժանապատվության համար դրա հետևանքների իմաստավորման կարողություն:

4-րդ մակարդակ- անձնային իմաստավորման մակարդակում քրեական իրադարձությունների հասարակական նշանակության հասկացում³:

Սակայն պետք է հաշվի առնել, որ ոչ միշտ է պետք որակել որպես անօգնական վիճակ, եթե տուժողն այդ իրադարձությունը չի ընկալում որպես իր հետ կատարված սարսափելի դեպք, որը մեծ ազդեցություն կունենա իր ապագայի վրա: Այս հարցի շուրջ Ա.Ա.Ռեանն առաջարկում է խնդրի երկու կողմի տարբերակում.

- Սոցիալ-բարոյական նորմերի իմացում, որն առկա է սեքսուալ հարաբերություններում,

- Փորձաքննվողի կողմից այդ նորմերի ընդունում:⁴

Իր նկատմամբ կատարվող գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը գիտակցելու անկարողության և դիմադրություն ցույց տալու բացակայության հիմնական գործոններից է տուժողի մանկահասակությունը: Երեխայի կողմից իր սեռի գիտակցումը տեղի է ունենում մոտ 3-7 տարեկանում. 3-4 տարեկան երեխաները կարող են տարբերակել շրջապատող մարդկանց՝ կախված արտաքին տեսքից, հագուստից, մարմնի կազմվածքից, ձայնից: 4-7 տարեկանում երեխաները սկսում են հետաքրքրություն դրսևորել երեխաների ծնվելու, ամուսնական կյանքի նկատմամբ, խաղում են սեքսուալ էլեմենտներ պարունակող խաղեր (ընտանիք, բժիշկ), որոնք կարող են ուղեկցվել հագուստները հանելով և միմյանց սեռական օրգանների դիտումով: Այս տարիքում երեխաները կարող են գնահատել քրեածին իրավիճակի միայն արտաքին, իրադարձությունների ֆորմալ կողմը, ընկալել այն որպես խաղ կամ պատիժ՝ 7-13 տարեկանում ֆիզիոլոգիական առանձնահատկությունների և սեռական վարքի կանացի և տղամարդկային ստերեոտիպերի ընկալման հիման վրա ձևավորվում է երեխայի սեռական վարքը՝ Ս.Ս. Շիպչինը նշում է, որ եթե փորձաքննությունը նշանակվում է փորձաքննվողների նկատմամբ, որոնց 8 տարեկանը դեռ չի լրացել, իմաստ չկա հարցադրում անել բռնարարի գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը հասկանալու կարողության և դիմադրություն ցուցաբերելու

համար տուժողի ընդունակությունն աղեկվատ ընկալել գործի իրադարձությունները հիշելը և ճիշտ ցուցմունք տալը: Փորձաքննվողը կարող է ըմբռնել միայն իրավաբանորեն նշանակություն ունեցող իրադարձությունների արտաքին կողմը, իսկ կենսաբանականը և սոցիալականը՝ ոչ: 10 տարեկանից ցածր տարիքի հոգեպես առողջ տուժողների անընդունակ լինելը՝ ըմբռնելու իրենց հետ կատարվող գործողությունների նշանակությունը, բնական է: Այս տարիքում ինտելեկտուալ զարգացման ցածր մակարդակը պայմանավորված է տարիքային անհասունությամբ: Նույնիսկ ինտելեկտի բարձր մակարդակ հաստատելու դեպքում մանկահասակ տուժողների մոտ սեքսուալ գիտակցության թերձավորումը դժվարացնում է եզրակացություն տալը նրանց ընդունակության մասին՝ լիարժեք ձևով գիտակցելու հանցագործի գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը: Սեռական բռնության ենթարկված մանկահասակ տուժողների դատահոգեբանական փորձաքննության լիարժեք իրականացումը դժվարանում է նրանով, որ երեխաները կամ իրենց տարիքով պայմանավորված՝ դեռ չեն հասկանում սեռական գործողության բնույթն ու նշանակությունը, կամ չեն ունենում բավականաչափ բառապաշար, որպեսզի նկարագրեն իրենց հետ տեղի ունեցած գործողությունները: Արդեն մոտ տասը տարեկանից բարձր անձանց մոտ այդ հարցը հարկ է լինում պարզել մասնագիտորեն՝ մանրակրկիտ հետազոտելով նրանց իմացական գործընթացների անհատական կառուցվածքը և անձնային հասունության մակարդակը: Կարևոր է ուսումնասիրել սեռի վերաբերյալ փորձաքննվողի յուրահատուկ գիտելիքները, ինչպես նաև վերջինիս սեքսուալ գիտակցության և ինքնագիտակցության մակարդակը: Փորձաքննության ընթացքում առավել մեծ ուշադրություն է դարձվում այն հարցերին, որոնցով հնարավոր է լինում պարզել՝ ի վիճակի՞ է փորձաքննվողը ճիշտ գնահատել սեքսուալ գործողությունների բնույթն ու հասկանալ դրանց նշանակությունը, որքանով է նա տեղեկացված սեռական հարցերի, մասնավորապես սեռական փոխհարաբերության էության, դրա արտահայտման ձևերի, սեքսուալ հարաբերությունների ֆիզիոլոգիական կողմերի, մանկածնության, ինչպես նաև սեռական հարաբերության մեջ մտնելու ընդունելի տարիքի մասին:

Դատահոգեբանական փորձաքննության գործընթացում, սակայն, հանդիպում են դեպքեր, երբ փորձաքննվողը, լիովին ըմբռնելով հանցավորի գործողությունների իմաստը, անկարող է լինում դիմադրել, ինչն առաջին հերթին կախված է նրա ան-

հատական հոգեբանական առանձնահատկությունների կառուցվածքից: Ընդ որում, որքան մեծ է փորձաքննվողի տարիքը, այնքան ավելի մեծ կարևորություն է տրվում նրա անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններին և կոնկրետ իրավիճակում տուժողի վարքի վրա դրանց ազդեցությանը: Դատահոգեբանական փորձաքննությունների պրակտիկայում հաճախ հանդիպում է տուժողի վարքի պասսիվ-ենթարկվող տիպ, երբ անձն առանց դիմադրություն ցույց տալու կատարում է բռնարարի բոլոր պահանջները, ենթարկվում նրա հրահանգներին: Այսպիսի փորձաքննվողներին բնութագրական են այնպիսի անձնային գծեր, ինչպիսիք են ներշնչվողականությունը, ենթարկվողականությունը, կասկածամտությունը, անվճռականությունը, դյուրահավատությունը, երկչոտությունը, հուզական անկայունությունը, վարքի պասսիվությունը: Սա հաճախ վառ դրսևորվում է այն երեխաների մոտ, ում ծնողները երեխայից պահանջում են բացարձակ ենթարկում, շեշտը դնում են ոչ թե երեխայի՝ պահանջի հասկացման, այլ անվերապահ կատարման վրա: Հետագայում այդ երեխաները, ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու հմտություններ չունենալով, չեն կարողանում նոր փոփոխվող իրավիճակում արագ որոշում կայացնել և արդյունքում կյանքի ճգնաժամային իրավիճակում դառնում են անօգնական: Այդ պատճառով այս գործերով դատաքննությանը տրամադրվելիք նյութերի նախապատրաստման ընթացքում անհրաժեշտ է նաև առանձնակի ուշադրություն դարձնել փորձաքննվողի կյանքի վերաբերյալ փաստերի հավաքմանը, որոնք անհրաժեշտ են նրա հոգեբանական առանձնահատկությունների բացահայտման համար: Հատուկ նշանակություն ունեն տվյալները, որոնք վերաբերում են անձի զարգացման և դաստիարակման պայմաններին, տուժողի ծնողների փոխհարաբերություններին, կենցաղային պայմաններին և եղբայրների ու քույրերի հետ հարաբերություններին:

Ա.Ա.-ն դեպքի պահին 15 տարեկան է եղել, սովորել է միջնակարգ դպրոցի 9-րդ դասարանում գերազանց առաջադիմությամբ, ունեցել է կրտսեր եղբայր, ծնողները բարձրագույն կրթություն են ունեցել, աշխատել են իրենց մասնագիտությամբ. ընտանիքը սոցիալ-տնտեսապես ապահովված է եղել: Փորձագիտական գրույցի ընթացքում Ա.Ա.-ի մայրը նշում է, որ ինքն ու ամուսինը իրենց երեխաներին նյութապես լիովին ապահովել են, նրանց համար բարենպաստ ընտանեկան մթնոլորտ են ստեղծել, փորձել են զերծ պահել ամեն տեսակ խնդիրներից, ապահովել նրանց երջանիկ մանկու-

թյունը: Երեխաներին երբևէ չեն տեղեկացրել իրենց խնդիրների, հոգսերի մասին, միևնույն ժամանակ նրանցից պահանջել են անվերապահ ենթարկում: Ա.Ա.-ի մայրը դպրոցում մանկավարժ է աշխատել և խիստ վերահսկել է դրսևորվողի վարքը, շփումները, մշտապես ուղեկցել է նրան: Ա.Ա.-ն սեռական հարաբերությունների, մասնավորապես՝ սեռական փոխհարաբերության էության, դրա արտահայտման ձևերի, սեքսուալ հարաբերությունների ֆիզիոլոգիական կողմերի, մանկածնության, սեռավարակների մասին ունեցել է բավարար գիտելիքներ: Երբ Ա.Ա.-ն առաջին անգամ միայնակ դուրս է եկել տանից դպրոց գնալու նպատակով (մայրը վատառողջ է եղել և չի գնացել աշխատանքի), վերադարձի ճանապարհին սկսել է անձրև տեղալ. մի ավտոմեքենա է կանգնել, մոտ 40-45 տարեկան անծանոթ տղամարդ առաջարկել է Ա.Ա.-ին տուն տանել, վերջինս համաձայնել է, նստել է ավտոմեքենան, ասել է բնակության վայրը: Տղամարդը սկսել է նրա մասին տարբեր հարցեր տալ, ապա Ա.Ա.-ն նկատել է, որ տան ուղղությամբ չեն գնում. այդ մասին հայտնել է տղամարդուն, սակայն վերջինս Ա.Ա.-ին ասել է, որ կարճ ճանապարհով են գնում: Թեքվել է ամառային տարածք, կանգնեցրել է ավտոմեքենան, իջել է վարորդի նստատեղից, նստել հետևի նստատեղին՝ Ա.Ա.-ի կողքին, վերջինիս ասել, որ հանի հագուստները: Ա.Ա.-ն վախեցել է, փորձել է դիմադրել, սակայն տղամարդը վախեցրել է, ասել է, որ արդեն տեղյակ է նրա ընտանիքի անդամների մասին, եթե նա փորձի դիմադրել, նրանց կվնասի, որից հետո Ա.Ա.-ն դադարել է դիմադրության փորձեր կատարել: Տղամարդը սեռական հարաբերություն է ունեցել Ա.Ա.-ի հետ: Վերջինիս, ինչպես նաև այդ տղամարդու վրա վնասվածքներ չեն հայտնաբերվել, Ա.Ա.-ի հագուստները պատռված չեն եղել: Փորձագիտական գրույցի ընթացքում Ա.Ա.-ն նշում էր, որ երբ տեսել է, որ ղեկին մեծ տարիքով անձնավորություն է, նրա կողմից իր անձին ուղղված սպառնալիք չի զգացել: Տղամարդու նպատակի մասին միայն կռահել է, երբ վերջինս իրեն ասել է, որ հանի հագուստները: Մինչ այդ չի մտածել, որ այդ տարիքի տղամարդը կարող է այդպիսի մտքեր ու ցանկություններ ունենալ իր հանդեպ, իսկ այդ տղամարդու՝ իր ընտանիքի անդամներին վնասելու սպառնալիքը իրական է համարել, ուժգին վախեցել է և իրեն անգոր է զգացել այդ իրավիճակը որևէ կերպ փոխել: Հոգեբանական փորձարարական հետազոտության արդյունքներով Ա.Ա.-ի մոտ բացահայտվել են այնպիսի անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններ, ինչպիսիք են զգայունությունը, ներշնչվողականությունը, երկչո-

www.journal.lawinstitute.am

տությունը, տազնապայմանության բարձր մակարդակը, իսկ ռետրոսպեկտիվ հետազոտության արդյունքները փաստում էին, որ Ա.Ա.-ի մոտ դեպքի պահին գերակայել են վախը, լարվածությունը, ֆրոստրացիան, տազնապայմանությունը, անօգնականության զգացումը: Հաշի առնելով այս բոլոր փաստերը, դրանք համադրելով միմյանց հետ՝ հոգեբան-փորձագետը եկել է այն հետևության, որ չնայած նրան, որ Ա.Ա.-ն բավարար տեղեկացված է եղել սեռական հարցերին, հասկացել է դրա բնույթն ու նշանակությունը, սակայն ելնելով նրա դաստիարակության ոճից, անձնային առանձնահատկություններից և դեպքի պահին հոգեվիճակից՝ Ա.Ա.-ն դեպքի պահին զրկված է եղել դիմադրություն ցույց տալու կարողությունից:

Դատահոգեբանական փորձաքննության ժամանակ շատ կարևոր է ուսումնասիրել հանցավոր իրավիճակը, որում հայտնվել է տուժողը: Հաճախ են պատահում դեպքեր, երբ որպես բռնարար հանդես է գալիս երեխայի ընտանիքի անդամը կամ ընտանիքի հետ ազգակցական մոտ կապի մեջ գտնվող անձը, ով մշտական շփում է ունենում, հնարավոր է՝ հեղինակություն և վստահություն է վայելում տուժողի մոտ, և վերջինս սեռական անձեռնմխելիության դեմ սպառնալիք չի զգում: Հանցավոր արարքի հանկարծակիությունը, անձի պատվի և արժանապատվության դեմ ոտնձգությունը կարող են հանդիսանալ հոգետրավմատիկ գործոն՝ առաջացնելով գիտակցության մասնակի նեղացում և վարքի լիարժեք կամային կարգավորման կամալուծում: Տուժողի մոտ առաջանում է ըմբռնման պատրանքայնություն, կտրուկ իջնում են տեղի ունեցածի ընկալման հնարավորությունը, սեփական արարքների և հանցագործի վարքի իմաստի գի-

տակցումը, որոնք հանգեցնում են սեռական բռնության բնույթն ու նշանակությունը հասկանալու անկարողությանը: Այդ պատճառով այս գործերով փորձաքննություն իրականացնելիս շատ կարևոր է նաև ռետրոսպեկտիվ վերլուծության ենթարկել անչափահասի հոգեվիճակը՝ դեպքից առաջ, ընթացքում և հետո նրա հուզական ռեակցիաների ուսումնասիրությունը:

Այսպիսով, ամփոփելով՝ կարող ենք ասել, որ անչափահասների սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ հանցագործությունների կանխարգելման, պատճառների վերհանման, բացահայտման և դրա դեմ պայքարի կարևորագույն օղակ է հանդիսանում դատահոգեբանական փորձաքննությունը, որի հիմնական խնդիրն է սեռական բռնության ենթարկված անչափահասի՝ դիմադրություն ցույց տալու կարողության ուսումնասիրությունն ու բացահայտումը: Իր առջև դրված խնդիրը բացահայտելու համար հոգեբան-փորձագետը պետք է հավասարապես ուսումնասիրի տուժողի կողմից իր նկատմամբ կատարվող գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը հասկանալու կարողությունը, նրա անձնային և տարիքային առանձնահատկությունները, դաստիարակության պայմանները և հետազոտվող իրավիճակում տուժողի հոգեվիճակը: Միայն այս բոլոր գործոնների ամբողջական վերլուծությունն է հնարավորություն տալիս փորձագետին փատասխանել այն հարցին, թե անչափահասը զրկվա՞ծ է եղել դիմադրություն ցույց տալու կարողությունից, թե՞ ոչ:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք (ընդունված է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին):

² Տե՛ս Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы: -М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000.

³ Տե՛ս Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы: -М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000.

⁴ Տե՛ս Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы: -М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000.

⁵ Տե՛ս Догадина М. А. Социальная и судебная психиатрия: история и современность / М. А. Догадина, Т. А.

Смирнова. -М. : Прогресс, 1996. -168 с.

⁶ Տե՛ս Кудрявцев А. И. Комплексная судебная психолого-психиатрическая экспертиза способности малолетних несовершеннолетних давать показания / Кудрявцев И. А., Морозова М.В. -М. : Юрид. лит, 1996. – 224 с.

⁷ Տե՛ս Шипшин С.С. Ретроспективная диагностика психического состояния в судебно-психологической экспертизе: Методическое пособие.- Ростов н/Д., 2000.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք (ընդունված է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին):
2. Догадина М. А. Социальная и судебная психиатрия: история и современность /Догадина М. А., Смирнова Т. А. -М. : Прогресс,1996. С.168.
3. Кон Н. С. Психология ранней юности. М., 1980.
4. Кудрявцев А. И. Комплексная судебная психолого-психиатрическая экспертиза способности малолетних несовершеннолетних давать показания / Кудрявцев И. А., Морозова М.В. - М. : Юрид. лит, 1996. С. 224.
5. Мадорцкий Л.П., Зак А.З. Глазами подростков. М. 1991, С. 56.
6. Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы: -М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000
7. Сафуанов Ф.С. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе.- М.:1998.
8. Ткаченко А.А., Яковлева Е.Ю. Комплексная сексолого-психиатрическая экспертиза “беспомощного состояния” потерпевших-жертв сексуальных правонарушений: Методические рекомендации.- М., ФГУ “ГНЦ ССП Росздрава”, 2008, С. 44.
9. Шишкин С.С. Ретроспективная диагностика психического состояния в судебно-психологической экспертизе: Методическое пособие.- Ростов н/Д., 2000.
10. Личко А.Е. Эти трудные подростки, записи психиатра. М., 1989.

Շովինար Թադեոսյան
 Эксперт отдела психологических экспертиз
 ГНКО “Национальное Бюро Экспертиз” НАН РА

ՔԵԶԻՕՄԵ

Особенности судебно-психологической экспертизы подростков, подвергшихся сексуальному насилию

В данной научной статье затрагивается актуальность борьбы против сексуального насилия в отношении несовершеннолетних, особенности судебно-психологической экспертизы по этим делам, ее значение с правовой точки зрения, затрагивается правовое определение “непомощного состояния”, обсуждаются пределы полномочий эксперта психолога. После чего затрагиваются составные оказания противостояния – важной с точки зрения психологии способности, проанализированы уровни понятия характера и значения сексуального действия, формы проявления, связанные с возрастными особенностями. Также затрагиваются индивидуальные психологические особенности подвергшихся насилию несовершеннолетних, проблемы воспитания, был приведен пример из практики судебно-психологической экспертизы.

Ключевые слова: судебно-психологическая экспертиза, сексуальное насилие, несовершеннолетние, беспомощное состояние, способность оказания противостояния, способность понятия характера и значения происшедшего.

Tsovinar Tadevosyan
 Expert of the Department of Psychological Expertise of
 “National Bureau of Expertise” SNCO of NAS of RA

SUMMARY

Peculiarities of forensic-psychological expertise of teenagers, subjected to sexual violence

In the present Article we touch upon the relevancy of the struggle against sexual violence regarding minors, peculiarities of forensic-psychological expertise on such cases, its importance from the legal point of view, legal definition of “helpless state” is involved, limits of the competence of an expert psychologist are discussed. Whereupon, we touch upon the components of resistance – important ability from the point of view of psychology, have analyzed the levels of the concept of nature and importance of sexual desire, forms of its demonstration, related to the age peculiarities.

We also touch upon the individual psychological peculiarities of the minor, subjected to violence, problems of their education, an example from the forensic-psychological expertise practice was brought.

Keywords: forensic-psychological expertise, sexual violence, minor, helpless state, ability of making resistance, ability of understanding the nature and importance of the event.

ՄԱՐՏԻՆ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի
քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի
ամբիոնի հայցորդ

ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԻԺՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ

Սույն գիտական հոդվածը նվիրված է քրեական պատիժների կիրառման նշանակությանը, հանցավորության դեմ պայքարի ուսումնասիրությանը: Հետազոտության արդյունքում հեղինակը եկել է այն եզրակացության, որ պատժահամակարգում կալանքի ներդրումը պետք է դրական համարել թեկուզև այն առումով, որ այն իր կարճաժամկետ, սակայն ներգործության յուրահատուկ առանձնահատկություններով, նպաստ կրերի ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների կանխարգելման և այդ արարքները կատարած անձանց ուղղելու համար:

Հիմնարարներ - Հանցավորություն, պատիժներ, իրավախախտումներ, կալանք, դրույթներ, քրեական օրենսդրություն, ուսումնասիրություն, ինստիտուտներ, դատապարտյալներ, արարքներ:

Հայաստանի Հանրապետությունում իրավական պետության կայացման արդի փուլում իրականացվող քաղաքական, տնտեսական և իրավական բարեփոխումները նպատակաուղղված են քրեական օրենսդրության արմատական կատարելագործմանը:

Բազմիցս է շեշտվել քրեական պատիժների դերը սոցիալական այնպիսի չարիքի դեմ պայքարում, ինչպիսին հանցավորությունն է:

Մեր երկրի քրեական քաղաքականության մեջ բազմիցս է նշվում հանցագործությունների դեմ պետական հարկադրանքի միջոցների կիրառման անհրաժեշտությունը, այնպիսի միջոցների, որոնց կիրառմամբ հնարավոր կլինի վերականգնել սոցիալական արդարությունը, հասնել իրավախախտ անձի ուղղմանը և հանցագործությունների կանխմանը: Խնդիր է դրվում այդ արդյունքների ապահովումը այնպիսի պատիժների կիրառմամբ, որոնք քիչ բարդությամբ կառաջացնեն հասարակության համար: Այդ խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ են ամփոփ միջոցներ կատարելագործելու ոչ միայն քրեական, քրեակատարողական օրենսդրությունն ընդհանրապես, այլև դրանց առանձին ինստիտուտները:

Դատաիրավական բարեփոխումներն օրակարգի հարց են առաջադրում փոխել պատժահամակարգի մեջ ընդգրկված պատիժների բովանդակությունը, նոր պայմաններում արդիականացնել դրանց ներգործության տարրերի ամբողջականությունը, գտնել նորերը, որոնք արդյունավետ պայքար կարող են ապահովել հանցագործությունների դեմ տարվող պայքարի գործում:

Այս ամենը նպաստեցին, որ կյանքի կոչվի նոր

պատժատեսակի՝ կալանքի մուտքը պատժահամակարգ: Դրան զուգահեռ օրենսգրքից հանվեց (2006 թ.) այնպիսի պատժատեսակ, որը լայն կիրառություն ուներ դատական պրակտիկայում, սակայն վերջին տարիներին հասարակության մեջ գործազրկության աճի, աշխատատեղերի կտրուկ նվազման, արտադրության ճյուղերի մասնավորեցման պայմաններում դատապարտյալների աշխատանքի տեղավորման անհնարիությունը խնդիր առաջացրեց գործող քրեական օրենսգրքի պատժահամակարգից հանել ազատազրկման հետ չկապված և լայն կիրառում ստացած ուղիղ աշխատանքները:

Կալանքը, որպես քրեական օրենսդրության մեջ նորամուծություն, արտահայտվում է դատապարտյալին կարճ ժամկետով հասարակությունից մեկուսացման մեջ¹: Դրա էության առանձնահատկությունները հաշվի առնելով՝ այն, վերջին հաշվով, հասկացվում է որպես կարճաժամկետ ազատազրկում:

Անհրաժեշտ է գտնել այն ճանապարհներն ու հնարավորությունները, որոնց պարզաբանման արդյունքում հնարավորություն կստեղծվի բացահայտել կալանքի կիրառման հեռանկարները, բացահայտել այն թերություններն ու բացթողումները, որոնք տեղ են գտել գործող օրենսդրության մեջ, տալ քրեական օրենսդրության կատարելագործման ուղիները, որոնք ճանապարհ կհարթեն կալանքի նշանակման, կիրառման գործընթացներն արդյունավետ իրականացնելու համար:

Գործող քրեական օրենսդրությունը բազմաթիվ նոր դրույթներ է պարունակում՝ համեմատած նախորդ քրեական օրենսդրության հետ, ինչպես

www.journal.lawinstitute.am

նշեցինք, էսպես փոխվել է պատժահամակարգը, նոր բովանդակությամբ է շարադրված պատիժների նպատակները, որոնք, անտարակույս, պահանջում են տեսական և գործնական ուսումնասիրություններ²։ Քրեական քաղաքականության առաջնահերթությունները և դրանց շարադրանքը գործող օրենսդրության մեջ կարևորվում են նրանով, որ քրեական օրենսդրության զարգացման ուղղությունների թվին դասվեն նաև հասարակական հարաբերությունների արդյունավետ պաշտպանման ապահովումը իրականացնող ինստիտուտները, որոնք կարգավորվում են օրենսդրության տարբեր ճյուղերի, այդ թվում քրեական օրենսդրության կողմից³։

Կալանքի նշանակման և կատարման գործընթացները սկսվեցին քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելուց բավական ուշ, որը պայմանավորված էր այդ պատժատեսակի կրման համար համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկների բացակայությամբ, դրանց գործունեության յուրահատկությամբ և կրման կարգի առանձնահատկություններով⁴։ Թվարկած չափորոշիչների հստակ չպահպանումը կալանքը կվերածեր կարճաժամկետ ազատագրկման և կվերանար դրա կիրառման անհրաժեշտությունը, և կունենայինք ազատագրկման տարատեսակ՝ իր բացասական առանձնահատկություններով ու բովանդակությամբ։ Այս հարցը բավական երկար ժամանակ դարձել է քննարկման առարկա հանրաճանաչ քրեագետների ուսումնասիրություններում (Մ.Գ. Շարգորոդսկի, Ի.Մ. Գալպերին, Վ.Ն. Կուրյավցև, Գ.Ա. Չլոբին, Բ.Ս. Նիկիֆորով, Ա.Թ. Թովմասյան, Չ.Ա. Թադևոսյան), որոնց հետևությունը եղել է մեկը՝ հանցագործությունների դեմ պայքարում ազատագրկման կիրառումը՝ որպես անարդյունավետ պատժատեսակի, կիրառման հետ կապված բազմաթիվ վնասակար հետևանքների պատճառով (հանցավորության ռեցիդիվ, ազատագրկման վայրերում դատապարտվածների շփումների արդյունքում բացասական բնավորության գծերի արմատավորում, հասարակական կյանքից կտրվելու վտանգ, քրեակատարողական հիմնարկներում դատապարտյալների «վարքի կանոնների» փորձի փոխանցում, պատիժը կրելուց հետո սոցիալական կյանքի ինտեգրման բարդություններ և այլն)։

Քրեական օրենսդրության բարեփոխումներն այսօր նպատակաուղղված են քրեական պատիժների կրման ռեժիմի մեղմացմանը, ավելի բազմատեսակ ներգործության տարրերով օժտված պատժատեսակների ներդրմանը, որոնք հնարավորություն կտան դատարանին ավելի անհատականաց-

նել քրեական պատիժը, պատիժների էության մեջ ներդնել ներգործության այնպիսի տարրեր, որոնք կօգնեն դատապարտյալների՝ պատիժը կրելուց հետո ազնիվ աշխատանքի վերադառնալուն, հասարակության մեջ ինտեգրվելու գործընթացին, ապահովելու այնպիսի պատժատեսակների կիրառման հնարավորություն, որոնք կնվազեցնեն որոշակի ժամկետով ազատագրկման կիրառման սահմանները, ավելի շատ ներդնելու այնպիսի խրախուսանքի նորմեր, որոնք թույլ կտան իրավախախտումներ կատարած անձանց պատժելու փոխարեն նրանց նկատմամբ ներգործության այլ միջոցներ կիրառել⁵։

Թվարկածի հետ միասին պետք է շեշտել, որ դեռևս հնարավոր չէ հասարակության անդորրն ապահովել առանց քրեական պատիժների, առանձին դեպքերում հանցանք կատարած անձանց մեկուսացման խստագույն տարրերով օժտված պատժատեսակների կիրառման։ Այս առումով պատժահամակարգում կալանքի ներդրումը պետք է դրական համարել, թեկուզև այն առումով, որ այն իր կարճաժամկետ, սակայն ներգործության յուրահատուկ առանձնահատկություններով նպաստ կբերի ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների կանխարգելման և այդ արարքները կատարած անձանց ուղղման համար։

¹ Տե՛ս Բոսխոլով Ս.Ս. Основы уголовной политики, «ЮрИнфоР», М., 1999, С. 129.

² Տե՛ս Շարгородский М.Д. Наказание, его цели и эффективность, Ленинград 1973.

³ Տե՛ս Кудрявцев В.Н. Предупреждение преступлений – важная форма борьбы с пережитками капитализма в сознании людей, «Советская юстиция», N 2, С. 18.

⁴ Տե՛ս Тадевосян Յ.Ա. Штраф как мера наказания, Ереван, 1978, С. 37-39.

⁵ Տե՛ս Злобин Г.А., Кудрявцев В.Н. Проблемы эффективности наказания, не связанного с лишением свободы, София, 1968, С. 91.

Мартин Налбандян

Соискатель кафедры уголовного и уголовно-процессуального права
института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

РЕЗЮМЕ

Значение применения уголовных наказаний в борьбе с преступностью

Данная научная статья посвящена изучению значения применения уголовных наказаний в борьбе с преступностью. В процессе исследования автор пришел к выводу, что следует считать положительной роль ареста в системе наказаний, даже в том смысле, что тот своей краткосрочностью, однако, в свою очередь, особенностями воздействия, способствует пресечению и предупреждению преступлений небольшой и средней тяжести, а также исправлению лиц, их совершивших.

Ключевые слова - Преступность, наказания, правонарушения, арест, положения, уголовное законодательство, изучение, институты, осужденный, деяния.

Martin Nalbandyan

Applicant of the Department of criminal and criminal
procedural law of the Institute for Law and Politics
of the Russian-Armenian (Slavonic) University.

SUMMARY

The role of enforcing criminal sanctions in the struggle against crime

The scientific article is devoted to the studies regarding the role of enforcing criminal sanctions in the struggle against crime. As a result of the analysis conducted by the Author, the latter came to the conclusion that despite its brevity it is necessary to consider the positive role of the arrest in the system of punishments, especially taking into account its peculiarities for promoting and giving impact in the process of recovery of those who committed a crime and the suppression and prevention of not very grave and medium gravity crimes.

Keywords: crime, punishment, violation of rights, arrest, provision, criminal legislation, studies, institutes, convict, act.

ՌՈՍԵԼԱ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի մագիստրոս



ՔԱՂԱՔԱՅԻՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԸ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ

Դիվանագիտական պաշտպանության ինստիտուտը հանդիսանում է արտասահմանում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների պաշտպանության տարածված և արդյունավետ միջոց: Սակայն պետության կողմից դիվանագիտական պաշտպանության հիման վրա հայց ներկայացնելու համար պետք է բավարարվեն հայցապահանջի ընդունելիության մի քանի չափանիշներ, որոնցից է քաղաքացիության առկայության պահանջը: Սույն հոդվածում ներկայացվում են դիվանագիտական պաշտպանության ինստիտուտում քաղաքացիության հիմնահարցի կարևորությունը և վերջինիս առանձնահատկությունները:

Հիմնաբանը - քաղաքացիություն, դիվանագիտական պաշտպանություն, շարունակական քաղաքացիություն, հայցապահանջի ընդունելիության չափանիշ:

Դիվանագիտական պաշտպանության հիման վրա ներկայացվող պահանջների ընդունելիության կարևորագույն չափանիշներից է հանդիսանում քաղաքացիության պահանջը: Քաղաքացիությունը հանդիսանում է անհատի և նրա պետության միջև առկա կապը: Այն հանդիսանում է նաև միջազգային իրավունքի կողմից տրվող առավելությունների և անհատի միջև կենսական օղակը¹: Դիվանագիտական պաշտպանության ենթատեքստում քաղաքացիության հիմնական և կարևորագույն գործառույթը հանդիսանում է պետության իրավական շահի սահմանումը, երբ տվյալ պետության հետ համապատասխան կապի մեջ գտնվող հայրենակիցներն ու իրավաբանական անձինք վնաս կամ կորուստ են կրում որևէ այլ պետության գործողություններից²:

«Դիվանագիտական պաշտպանության վերաբերյալ հոդվածների նախագծի» երրորդ հոդվածը սահմանում է այն սկզբունքը, որի համաձայն հենց տուժած անձի քաղաքացիության կամ ազգության պետությունն ունի իրավունք, բայց ոչ պարտավորություն՝ իրականացնելու դիվանագիտական պաշտպանություն այդ անձի անունից³:

Փաստորեն, դիվանագիտական պաշտպանության հիմքը հանդիսանում է տուժողի և պետության միջև իրավաբանական կապը, որը առարկայացվում է քաղաքացիության հայեցակարգի շրջանակներում: Քաղաքացիությունը բնութագրվում է որպես իրավական կապ, որի կողմերը ունեն փոխադարձ իրավունքներ և պարտավորություններ: Քաղաքացու՝ արտերկիր մեկնումով վերոնշյալ կապը չի ընդհատվում: Պետությունը պահպանում է անձնական իրավագործությունը իր քաղաքացու նկատմամբ: Այն իրավունք ունի վերջինիս համար սահմանելու վարքագծի կանոններ, իսկ մյուս կողմից էլ՝ իրականացնել դիվանագիտական պաշտպանություն իր քաղա-

քացու անունից⁴: Ինքնիշխանության ուժով պետությունն ինքնուրույն է սահմանում, թե ով է հանդիսանում իր քաղաքացին, ինչպես նաև քաղաքացիության ձեռք բերման և քաղաքացիությունից զրկվելու կարգը: Պետության կողմից քաղաքացիության չափանիշները ինքնուրույն որոշելու սկզբունքը իր արտացոլումն է գտել ինչպես դատական նախադեպերում, այնպես էլ միջազգային պայմանագրերում: 1923թ. Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանը վերոնշյալ սկզբունքը վկայակոչել է «Nationality Decrees in Tunis and Morocco» գործում⁵: Իսկ «Քաղաքացիության օրենքների հակասություններին վերաբերող որոշ հիմնահարցերի» մասին 1930թ. Հասագայի կոնվենցիայի առաջին հոդվածը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր պետություն, իր օրենքներին համապատասխան, ինքնուրույն է սահմանում, թե ով է հանդիսանում իր քաղաքացին»⁶: Նույն դրույթը կրկնվում է նաև 1997թ. ընդունված «Քաղաքացիության վերաբերյալ եվրոպական կոնվենցիայի» երրորդ հոդվածում⁷: Սակայն վերոնշյալ դրույթները չեն նշանակում, որ խնդրո առարկա ոլորտում պետության ինքնիշխանությունը ոչնչով չի սահմանափակվում: 1930թ. Հասագայի կոնվենցիայի նույն հոդվածի շարունակությունում և «Քաղաքացիության վերաբերյալ եվրոպական կոնվենցիայում» հստակ նշվում է, որ այդ օրենքները պետք է մյուս պետությունների կողմից ճանաչվեն որպես միջազգային կոնվենցիաներին, միջազգային սովորույթներին և քաղաքացիության բնագավառում համընդհանուր ճանաչում ունեցող սկզբունքներին համապատասխանող: Մասնավորապես, քաղաքացիության առկայությունը կարող է վիճարկվել, եթե այն պարտադրվել է անձին իր կամքին հակառակ:

«Դիվանագիտական պաշտպանության վերա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

բերյալ հողվածների նախագծի» 4-րդ հողվածը սահմանում է, որ քաղաքացիության պետություն համարվում է այն պետությունը, որի քաղաքացիությունը տվյալ անձը ձեռք է բերել այդ պետության օրենքի համաձայն, ծննդյան, ծագումնաբանության, նատուրալիզացիայի, պետության իրավահաջորդության հիման վրա կամ ցանկացած այլ ձևով, որը չի հակասում միջազգային իրավունքին⁸: Փաստորեն, հողվածը ճանաչում է, որ պետությունը, ում դեմ ներկայացվել է մեղադրանքը օտարերկրյա տուժած քաղաքացու անունից, կարող է վիճարկել այդ անձի քաղաքացիության փաստը, եթե այն ձեռք է բերվել միջազգային իրավունքի նորմերին հակառակ: Քաղաքացիություն ձեռք բերելու հիմքերը, որոնք թվարկված են 4-րդ հողվածում, ներկայացված են որպես օրինակ, ինչը նշանակում է, որ այդ ցանկը չի հանդիսանում սպառնիչ ցանկ: Հողվածի նախագիծը չի պահանջում նաև, որ պետությունը ապացուցի իր և իր քաղաքացու միջև առկա արդյունավետ կամ իրական կապը որպես դիվանագիտական պաշտպանության իրականացման համար լրացուցիչ գործոն, ինչը առաջ քաշվեց Nottebohm դատական նախադեպում նշված ձևակերպումով⁹:

Վերոնշյալ գործը ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի կողմից քննվել է 1955թ.: Նոտտեբոհմը ուներ գերմանական քաղաքացիություն, 1905թ. նա բնակություն է հաստատում Գվատեմալայում, 1939թ. ընդունում է Լիխտենշտեյնի քաղաքացիություն և 1940թ. սկզբին կրկին վերադառնում Գվատեմալա: 1941թ. դեկտեմբերին Գվատեմալան պատերազմ է հայտարարում Գերմանիային: 1943թ. Նոտտեբոհմը ձեռքակալվում է Գվատեմալայում, իսկ 1949թ. Գվատեմալայի կառավարությունը բռնագրավում է Գվատեմալայում վերջինիս ունեցած գույքը: 1951թ. դեկտեմբերի 7-ին Լիխտենշտեյնը ընդդեմ Գվատեմալայի հայց է ներկայացնում ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարան: Հայցում ներկայացվում էր բռնագրավված գույքի արժեքի փոխհատուցման, ինչպես նաև պատճառված վնասի փոխհատուցման պահանջ: Դատարանն առարկեց Լիխտենշտեյնի պահանջը¹⁰: ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանը նշեց, որ Լիխտենշտեյնը ազատ է սեփական քաղաքացիության տրամադրման կարգը որոշելու հարցում, քանի որ այն գտնվում է յուրաքանչյուր պետության ներպետական իրավասության շրջանակներում: Սակայն, այդ խնդրից պետք է տարանջատել դիվանագիտական պաշտպանության իրականացման հիմնահարցը, որը չի հանդիսանում ներպետական իրավասության շրջանակ, այլ կարգավորվում է միջազգային իրավունքով: Դատարանը մերժեց Նոտտեբոհմին միջազգային պաշտպանություն տրամադրելու Լիխտենշտեյնի իրավունքը և ամրագրեց, որ.

• միջազգային իրավունքում պետական պատ-

կանելիության երաշխիքները ենթակա են մյուս պետությունների կողմից ճանաչման միայն այն դեպքում, եթե դրանք իրենցից ներկայացնում են անձի և քաղաքացիություն տրամադրող պետության միջև իրական կապ:

• Հաշվի առնելով Գերմանիայի և Գվատեմալայի հետ Նոտտեբոհմի ունեցած անընդհատ սերտ կապերը և դրան հակառակ Լիխտենշտեյնի հետ պարզապես հաստատված չնչին հարաբերությունները (մշտական բնակության, նախքան քաղաքացիության ձեռքբերումը Լիխտենշտեյնի տարածքում երկարաժամկետ մնալու փաստի բացակայություն, քաղաքացիություն ձեռք բերելուց հետո Լիխտենշտեյնի տարածք ընտանեկան կամ արտադրական գործերի տեխասիոխման փաստի բացակայություն), կարելի է եզրակացնել, որ բացակայում է Լիխտենշտեյնի քաղաքացիության արդյունավետությունը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ այս գործի մեկնաբանության հարցում հնչել են տարբեր կարծիքներ, այնուամենայնիվ, Հանձնաժողովը արտահայտել է այն կարծիքը, որ վերոնշյալ նախադեպի կիրառությունը սահմանափակվում է մի շարք գործոններով, որոնցից առաջինը հանդիսանում է պարուն Նոտտեբոհմի՝ Լիխտենշտեյնի հետ ունեցած թույլ կապը, ի տարբերություն Գվատեմալայի, որը հանդիսանում էր պատասխանող պետությունը: Հանձնաժողովը գտնում է, որ Դատարանը մտադրություն չի ունեցել առաջ քաշել համընդհանուր կիրառելիության նորմ, որը կիրառելի կլինի բոլոր պետությունների առնչությամբ¹¹: Բացի այդ, պետք է ուշադրություն հատկացնել այն հանգամանքի վրա, որ եթե իրական կապի առկայության՝ վերոնշյալ դատական գործում առաջ քաշված պահանջը խստորեն կիրառվի բոլոր գործերի առնչությամբ, ապա միլիոնավոր մարդիկ կզրկվեն դիվանագիտական պաշտպանություն ստանալու հնարավորությունից, քանի որ ժամանակակից աշխարհում, որը բնութագրվում է տնտեսական և միգրացիոն գլոբալիզացիայի բարձր ցուցանիշներով, կան միլիոնավոր մարդիկ, որոնք լքում են իրենց քաղաքացիության պետությունը և հաստատվում այնպիսի երկրներում, որոնց քաղաքացիությունը վերջիններս երբեք չեն ստանում¹²:

Դիվանագիտական պաշտպանության իրականացման համար ներկայացվող քաղաքացիության պահանջի կարևորագույն բաղադրիչը հանդիսանում է այն, որ քաղաքացիությունը պետք է լինի շարունակական: Շարունակականության սկզբունքի էությունը, ամենայն հավանականությամբ, կայանում է այն ցանկության մեջ, որ անձը, փոխելով քաղաքացիությունը, չկարողանա ընտրել ավելի ազդեցիկ պաշտպանող պետություն¹³: Այս առումով «Դիվանագիտական պաշտպանության վերաբերյալ հողվածներ-

րի նախագծի» 5-րդ հոդվածի առաջին մասով սահմանվում է, որ պետությունը իրավունք ունի իրականացնել դիվանագիտական պաշտպանություն այն անձի օգտին, ով հանդիսացել է իր քաղաքացին և՛ վնասի հասցման պահին, և՛ պաշտոնական հայցի ներկայացման պահին¹⁵ : Մակայն պետությունների պրակտիկան և դոկտրինան լիովին չի պարզաբանում այն հարցը, թե արդյո՞ք անձը պարտավոր է կրել հայցվոր պետության քաղաքացիությունը վերոնշյալ երկու ժամկետների միջև ընկած ժամանակահատվածի ընթացքում, թերևս այն պատճառով, որ գործնականում այս հարցը հազվադեպ է առաջանում: Այնուամենայնիվ անհեթեթ է պահանջել, որ նույն քաղաքացիությունը առկա լինի և՛ վնասի հասցման պահին, և՛ պաշտոնական հայցի ներկայացման պահին՝ չպահանջելով դրա շարունակականությունը նշված երկու ժամկետների միջև ընկած ժամանակահատվածում: Ինչ վերաբերում է վնասի հասցման պահին, ապա անհրաժեշտ չէ, որ այն լինի ստույգ ամսաթիվ, բայց կարող է ընդգրկել որոշակի ժամանակահատված, եթե վնասը բաղկացած է մի քանի գործողություններից կամ որոշակի ժամանակահատված տևած շարունակական գործողություններից: Իսկ պաշտոնական հայցի ներկայացման պահը, հանդիսանում է այն ամսաթիվը, երբ առաջին պաշտոնական պահանջը ներկայացվում է դիվանագիտական պաշտպանություն իրականացնող պետության կողմից¹⁶ :

Շարունակական քաղաքացիության սկզբունքը ևս ունի իր կիրառման բացառությունները: Սկզբունքը կարող է չկիրառվել հարկադիր փոփոխությունների դեպքում, որոնք ի հայտ են գալիս, օրինակ, մահվան կամ պետության իրավահաջորդության պարագայում: Շարունակական քաղաքացիության վերաբերյալ 5-րդ հոդվածի նախագծի երկրորդ մասը սահմանում է, որ պետությունը կարող է իրականացնել դիվանագիտական պաշտպանություն անձի օգտին, ով հանդիսացել է իր քաղաքացին հայցապահանջի պաշտոնական ներկայացման պահին, բայց ոչ վնասի հասցման պահին՝ հաշվի առնելով երեք հանգամանք¹⁷ :

- դիվանագիտական պաշտպանություն հայցող անձը հանդիսացել է իրավանախորդ պետության քաղաքացի կամ կորցրել է իր նախորդ քաղաքացիությունը,

- անձը ձեռք է բերել այլ պետության քաղաքացիություն հայցապահանջի հետ առնչություն չունեցող պատճառով,

- քաղաքացիությունը ձեռք է բերվել միջազգային իրավունքին հակասող եղանակով:

Տուժող անձը նման դեպքերում կարող է կորցնել իր քաղաքացիությունը իր կամքից անկախ կամ կամավոր կերպով: Նույն հոդվածի երրորդ մասը ավելացնում է, որ դիվանագիտական պաշտպանություն չի կարող իրականացվել նոր քաղաքացիության պետության կողմից ընդդեմ նախորդ քաղաքացիության պետության վնասի փոխհատուցման նպատակով, որը ի հայտ է եկել այն ժամանակ, երբ տվյալ անձը եղել է նախորդ պետության քաղաքացի¹⁸ :

Այսպիսով, եթե հայցվոր պետությունը չի կարողանում հաստատել հայցապահանջի քաղաքացիությունը, ապա հայցը ընդունելիության չափանիշների տեսանկյունից համարվում է անընդունելի հայցվորի մոտ իրավական շահի բացակայության պատճառով: Մակայն խնդիրների բազմազանությունը անհրաժեշտ է դարձնում քաղաքացիության պահանջի նկատմամբ տարբերակված և ինչ-որ չափով ընդլայնված մոտեցումը¹⁹ :

Այս առումով պետք է նշել, որ «Դիվանագիտական պաշտպանության վերաբերյալ հոդվածների նախագիծը» հստակորեն սահմանում է քաղաքացիության պահանջից բացառությունները: Մասնավորապես, 8-րդ հոդվածի նախագիծը, ի հակադրություն ավանադական նորմի, որի համաձայն միայն պետության քաղաքացի հանդիսացող անձինք կարող են օգտվել դիվանագիտական պաշտպանությունից, թույլ է տալիս պետություններին իրականացնել դիվանագիտական պաշտպանություն՝ ի շահ իրենց քաղաքացի չհամարվող անձանց, ովքեր հանդիսանում են քաղաքացիություն չունեցող անձինք կամ փախստականներ²⁰ :

¹ Տե՛ս MALCOLM N. SHAW-INTERNATIONAL LAW/Fifth edition, Cambridge University press,2003, ?? 722:
² Տե՛ս IAN BROWNLIE - PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW, Seventh Edition, Oxford University Press Inc., New York 2008, էջ 477-478:
³ Տե՛ս Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.
⁴ Տե՛ս Лукашук И. И. Дипломатическая защита / Право и Политика N. 8, 2000 г. <http://zakon.rin.ru/cgi-bin/view.pl?midr=491&id=582&npage=4&pagein=1>
⁵ Տե՛ս Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.
⁶ Տե՛ս CONVENTION ON CERTAIN QUESTIONS RELATING TO THE CONFLICT OF NATIONALITY LAWS, THE HAGUE - 12 APRIL 1930/ League of Nations, Treaty Series, vol. 179, p. 89, No. 4137
⁷ Տե՛ս Европейская конвенция о гражданстве, Страсбург, 6 ноября 1997 г/ ETS N 166.

⁸ St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.

⁹ St'ü Ежегодник Комиссии международного права. Доклад Комиссии международного права Генеральной Ассамблеи о работе ее пятьдесят восьмой сессии, Дипломатическая защита, 2006 A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2)A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2) <http://legal.un.org/docs/index.asp?path=../ilc/reports/2006/russian/chp4.pdf&lang=EFSRAC&referer=http://legal.un.org/ilc/reports/2006/>

¹⁰ St'ü The Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala), International Court of Justice, April 6, 1955.

¹¹ St'ü Решетнева Т.В. Применение принципа эффективного гражданства в международной практике государств: Общие положения/ Вестник Южно-Уральского государственного университета . 2008. N. 2. С. 20 – 23. <http://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-printsipa-effektivnogo-grazhdanstva-v-mezhdunarodnoy-praktike-gosudarstv-obschie-polozheniya>.

¹² St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.

¹³ St'ü Ежегодник Комиссии международного права. Доклад Комиссии международного права Генеральной Ассамблеи о работе ее пятьдесят восьмой сессии, Дипломатическая защита, 2006 A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2)A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2) <http://legal.un.org/docs/index.asp?path=../ilc/reports/2006/russian/chp4.pdf&lang=EFSRAC&referer=http://legal.un.org/ilc/reports/2006/>

¹⁴ St'ü IAN BROWNLIE - PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW, Seventh Edition, Oxford University Press Inc., New York 2008, էջ 479:

¹⁵ St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006

¹⁶ St'ü նոյն տեղում:

¹⁷ St'ü IAN BROWNLIE-նոյն աշխատություն, էջ 478:

¹⁸ St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.

¹⁹ St'ü IAN BROWNLIE - PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW, Seventh Edition, Oxford University Press Inc., New York 2008, էջ 478:

²⁰ St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅԱՆԿ

1. Европейская конвенция о гражданстве, Страсбург, 6 ноября 1997 г/ ETS N 166.

2. Ежегодник Комиссии международного права. Доклад Комиссии международного права Генеральной Ассамблеи о работе ее пятьдесят восьмой сессии, Дипломатическая защита, 2006 A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2).

<http://legal.un.org/docs/index.asp?path=../ilc/reports/2006/russian/chp4.pdf&lang=EFSRAC&referer=http://legal.un.org/ilc/reports/2006/>

3. Лукашук И. И. Дипломатическая защита / Право и Политика N. 8 2000 г. <http://zakon.rin.ru/cgi-bin/view.pl?midr=491&id=582&npage=4&pagein=1>

4. Решетнева Т.В. Применение принципа эффективного гражданства в международной практике государств: Общие положения/ Вестник Южно-Уральского государственного университета. 2008. N. 2. С. 20 - 23 <http://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-printsipa-effektivnogo-grazhdanstva-v-mezhdunarodnoy-praktike-gosudarstv-obschie-polozheniya>

5. CONVENTION ON CERTAIN QUESTIONS RELATING TO THE CONFLICT OF NATIONALITY LAWS, THE HAGUE - 12 APRIL 1930/ League of Nations, Treaty Series, vol. 179, p. 89, No. 4137

6. Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006

7. IAN BROWNLIE - PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW, Seventh Edition, Oxford University Press Inc., New York 2008

8. MALCOLM N. SHAW-INTERNATIONAL LAW/Fifth edition, Cambridge University press,2003

9. The Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala),International Court of Justice, April 6, 1955

Ромела Манукян

Магистрант кафедры европейского и международного права юридического факультета ЕГУ

ՔԵԶԻՕՄԵ

Վոթրոս ցրաժդանստՎ Վ ինստիտուտե ժիլոմատիցեսկոյ շիտիտյի

Институт дипломатической защиты является популярным и эффективным способом защиты прав физических и юридических лиц за рубежом. Тем не менее, требование со стороны государства на основании дипломатической защиты должно отвечать нескольким критериям приемлемости иска, один из которых является требование гражданства. В этой статье представлены важность и особенности вопроса гражданства в институте дипломатической защиты.

ԿլոչեՎեՎե սլոՎա: ցրաժդանստՎ, ժիլոմատիցեսկա շիտիտյա, նեփրերՎոյնոս ցրաժդանստՎ, կրիտերիա ըրեմլեմոստի յալոբյի.

Romela Manukyan

Graduate Student of the Chair of European and International Law of the Faculty of Law of YSU

SUMMARY

The issue of citizenship in the institution of diplomatic protection

Institute of diplomatic protection is a popular and effective way to protect the rights of individuals and legal entities abroad. However, the state requirement on the basis of diplomatic protection must meet several criteria for the admissibility of the claim, one of which is the requirement of citizenship. This article presents the importance and characteristics of the issue of citizenship in the institute of diplomatic protection.

Keywords: citizenship, diplomatic protection, continuous nationality, criteria for the admissibility of claim.



*ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՅԵՐԸ ԴԱՍԱԿԱՐԳԵԼՈՒ
ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ: ԲԱՅԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ*

ՌԱՖԻԿ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան

ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի իրավաբանական վարչության պետի տեղակալ,
ՀՀ պետական ծառայության 1-ին դասի խորհրդական,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

*ՊԵՏԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՆՄՈՒՇՕՐԻՆԱԿՆԵՐԸ (ՄՈԴԵԼՆԵՐԸ)*



ԹԱՄԱՐԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Փաստաբան, «ՀՀ ֆինանսների նախարարության ուսումնական կենտրոն»
պետական ոչ առևտրային կազմակերպության իրավաբան,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

*ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԴԵԿԱՎԱՐՆԵՐԻ ԵՎ
ՊԱՇՏՈՆՅԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԿԱՏՄԱՍԲ
ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ*



ՆԱԻՐԱ ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆ

ՀՀ բնապահպանության նախարարության աշխատակազմի քարտուղարության պետ,
ՀՀ քաղաքացիական ծառայության առաջին դասի խորհրդական,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

*ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԱՐԺԵՔԻ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ*

ԱՐՄԵՆ ՇՈՒՔՈՒՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

*ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԻՆՔՆԻՇՆԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱՆԻՎԻՐՆԵՐԸ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԵՅ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ*

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

*ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՁԵՎԻ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԲԱՐԵՓՈՆՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ*



ԱՐՏԱՇԵՍ ԽԱԼԱԹՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի
ասպիրանտ

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

*ՄԱՐԴՈՒ ՈՐՈՇ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ
ԱԶՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳԵՄՈՒԴՂՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՈՐԱԿՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ*

ՀԱՅԿ ԻՍՐԱԵԼՅԱՆ

Երևանի Մխիթար Հերացու անվան պետական բժշկական համալսարանի
առողջապահական իրավունքի խմբի դասախոս



ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԷԱԿԱՆ ՀԱՏՎԱՆԻՇՆԵՐԸ

Վարդան Սախկալյան

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

*ՀԱՆՑԱՎՈՐ ՎԱՐՔԻ ՕՐՅԵԿՏԻՎ ԵՎ ՍՈՒՔՅԵԿՏԻՎ
ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՀԱՐԱՔԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ*

ԼԻԼԻԹ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

Խ.Արսլյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի
գարգացման և կիրառական հոգեբանության ամբիոնի ասպիրանտ

*ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՈւՍՁՄԱԿԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՆՔԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ
ՀԱՄԵՍԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ*

ԱՆԺԵԼԱ ՄՆԱՅԱԿԱՆՅԱՆ

ՀՀ ՊՆ կադրերի և ռազմական կրթության 1-ին կարգի մասնագետ,
ՔՀԾ 1-ին դասի կրտսեր ծառայող,
ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների ամբիոնի, միջազգային
հարաբերությունների բաժնի, միջազգային հարաբերությունների և
դիվանագիտության ամբիոնի մագիստրոս



*НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ, КАСАЮЩИЕСЯ ВИДОВ И ФОРМ РЕКЛАМЫ
В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ И В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ*

ЛЕВОН САРГИЗОВ

Юрисконсульт отдела юридического обслуживания юридического управления
центрального банка РА;
Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института
права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета



*СУЩНОСТЬ СОЦИАЛЬНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ*

ՕՎՏԱՆՆԱ ԱԴԱՄՅԱՆ

Соискатель кафедры теории и истории государства и права института права и политики
Российско-Армянского (Славянского) университета



*ИНСТИТУТ СОУЧАСТИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН И В ПРОЕКТЕ НОВОГО УК РА*

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՐԱՏԻԾՅԱՆ

Ведущий специалист агентства экспертизы правовых актов Министерства юстиции РА
Аспирант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права
Российско-Армянского (Славянского) университета

*ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИЧИННОГО КОМПЛЕКСА УКЛОНЕНИЯ
ОТ УПЛАТЫ ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ*

ԼՅՈՒԴՄԻԼԱ ՄՅԻՏԱՐՅԱՆ

Ведущий специалист-эксперт Федеральной службы государственной регистрации,
кадастра и картографии по Ставропольскому краю,
соискатель кафедры уголовного и уголовно-процессуального права института права
и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЗА ПРОВЕДЕНИЕ ОПЫТОВ НА ЧЕЛОВЕКЕ

ԼՍՍԻՆԵ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Старший следователь по особо важным делам Следственного комитета РА,
кандидат юридических наук



*ԱՐՅԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԻ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՁԵՎԻ
ԲԱՐԵՓՈՒՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՈՒՂԻՆԵՐԸ*

ՀՐԱՅՐ ԹՈՎԱՍԱՅԱՆ

ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմի ղեկավար- գլխավոր քարտուղար,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

ՎԱՐԴԱՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Քաղաքագիտության մագիստրոս,
ԳՄՀԸ իրավական ծրագրի ղեկավար Հայաստանում

*ԿԱՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ԱՆՁԱՆՅ ԵՎ ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ
ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ*

ՍՈՒՐԵՆ ՔՐՄՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԺԵՆՅԱ ՍԱՐՈՒՏՅԱՆ

«Իրավախախտում կատարած անձանց վերականգնողական կենտրոն» ՊՈԱԿ,
իրավաբան

*ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՄԻԳՐԱՅԻԱՅԻ
ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳՎՈՐՈՒՄԸ՝
ԱՆՅՅԱԼ-ՆԵՐԿԱ-ԱՊՈՎԱ ԵՌԱՄԻԱՄՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ*

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Հայաստանի Հանրապետության պետական
կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

ՄԱՄՆԱՎՈՐ ԿՅԱՆՔԻ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

ՆՈՐԱՅՐ ԲԱԼԱՅԱՆ

«Ի Էլ Էլ» իրավաբանական գրասենյակի գործընկեր,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու



*ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՁԵՎԻ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ԴԱՍՏԱԿԱՐԳՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ*

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

*ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ԵՎ ՀԱՎԱՍՏԱՐԱԿՇՈՒՄԱՆ
ՄԿՁԲՈՒՆՔԻ ՉԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ՁԱՐԳԱՅՄԱՆ
ՊԱՏՄԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՍՈՒՆՔՆԵՐ*

ՀԱՅԿ ԿԵՍՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի կազմակերպական-իրավական վարչության առաջին կարգի մասնագետ,
ՀՀ Պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ



*ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲՈՂՈՔԱՐԿՄԱՆ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ
ԿԱՐԳՈՎ ՎԻՃԱԿՄԱՆ ԺԱՄԿԵՏՆԵՐԸ*

ՊԱՐԳԵՎ ՍԱՐՈՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
Մահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

*ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՄ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԳՈՐԾԵՐ*

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԻԳԻԹՅԱՆ

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի մագիստրոս

*ՀԱՅ-ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՄԻՋՊԱՌԱՍԵՆՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԻՐԱՎԱՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ՀԻՄՔԵՐԻ ԿԱՅԱՅՈՒՄԸ*

ՀԱՅԿ ՂՈՒԼՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

*ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՍՈՒԿՆՈՒՄ*

ԱՐԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի հայցորդ,
ՀՀ զինվորական կոմիսարիատի ավագ սպա-իրավաբան, փոխզննապետ

ՊԱՐՏԱՏՈՍՄԻ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ



ՈԱՖԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի
ամբիոնի ասպիրանտ

ՀԱՐԿԱՅԻՆ «ԲԵՈՒ» ՏԵՍԱԿԱՆ ՄՈՏԵՅՈՒՄՆԵՐԸ

ԳԱՅԱՆԵ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Գավառի պետական համալսարանի կառավարման և ֆինանսների
ամբիոնի դասախոս,
տնտեսագիտության թեկնածու

ПРОБЛЕМЫ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА БИОМАТЕРИАЛОВ ЧЕЛОВЕКА.

ЛУСИНЕ ВАРДАНЯН

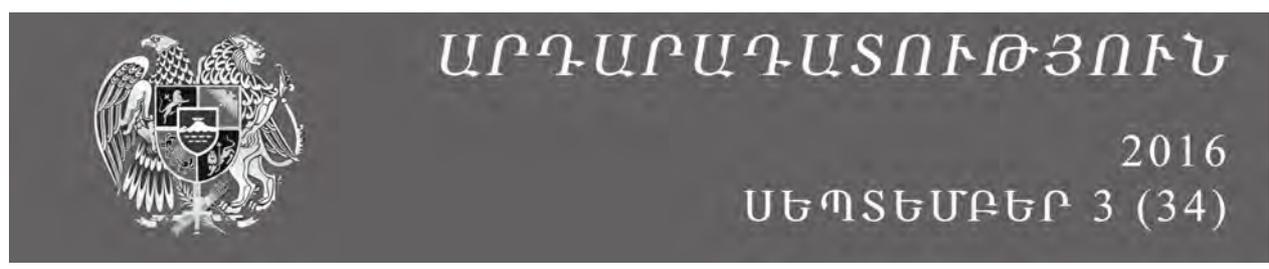
Старший следователь по особо важным делам следственного комитета РА,
кандидат юридических наук

*ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ И БЕЗОПАСНОСТИ*

ԱԲԴՍԱԼԱՅԻՅ ՐԱՏՍՄԵՅ

Самостоятельный соискатель кафедры уголовного права и криминологии
Ташкентского государственного юридического университета,
кандидат юридических наук





ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ՝ 2005 ԹՎԱԿԱՆԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԻ ԵՎ
ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐՅԵՐՈՒՄ

ՀՐԱՅՐ ԹՈՎՍԱՍՅԱՆ

ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմի ղեկավար- գլխավոր քարտուղար,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

ՎԱՐԴԱՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Քաղաքագիտության մագիստրոս,
ԳՄՀԸ իրավական ծրագրի ղեկավար Հայաստանում

ՊԱՏԻԺՆԵՐԸ ԿԱՍՏՐՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՈՆԱՏԱՐ ԱՆՁԱՆՅ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԴԵՄ ԴԱՏԱՐԱՆ ԲԵՐՎՈՂ
ԲՈՂՈՔՆԵՐԻ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԸ ՀՀ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՄԸ

ՍՈՒՐԵՆ ՔՐՄՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԳՈՒԿԱՍՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի
քրեակատարողական քաղաքականության մշակման բաժնի պետ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի
ամբիոնի ասպիրանտ

ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ՝ ՆՐԱՆՅ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ՍՈՅԻԱԼԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ
ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ
ՁԵՎԵՐԻ ՀԱՐԱՔԵՐԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ
ՏԵՍԱԿԱՆ-ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ
ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ, ԱՌԱՎԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՍԱՄՆԱԿՅԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԻՐԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՁԵՎԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ՝
2015 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԵՔՏՈՒՄ

ՀԱՅԿ ԿԵՍՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի կազմակերպական-
իրավական վարչության առաջին կարգի մասնագետ,
ՀՀ Պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

*ԼԵՌԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱԳԻ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՁԱՐԳԱՅՈՒՄՆԵՐԸ
ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ*

ՀԱՅԿ ՂՈՒԼՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

*ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԻ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ*

ՉՈՐԱՅՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան

*ԹՄՐԱՍՈՒՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԻ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ*



ԺԻՐԱՅՐ ՂԱՐԱԳՅՈԶՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության ամբիոնի հայցորդ

*ԱՆՁԻ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ
ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ
ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ*

ԼԻԼԻԹ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Երևանի «Գլաձոր» համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի հայցորդ

*ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱՌՈՒԹՅԱՆ
ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ
ԻՐԱՎԱԸՆԿԱԼՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ*

ԱՐՏԱՇԵՍ ԲԵԳԼԱՐՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

*РОЛЬ БИОЭТИКИ В СОВРЕМЕННОМ ПРАВЕ
И В ЕГО ТРАНСФОРМАЦИИ*

ЛУСИНЕ ВАРԴԱՆՅԱՆ

Старший следователь по особо важным делам следственного комитета РА,
кандидат юридических наук

*О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ МЕХАНИЗМОВ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ
ЗАЩИТЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ*

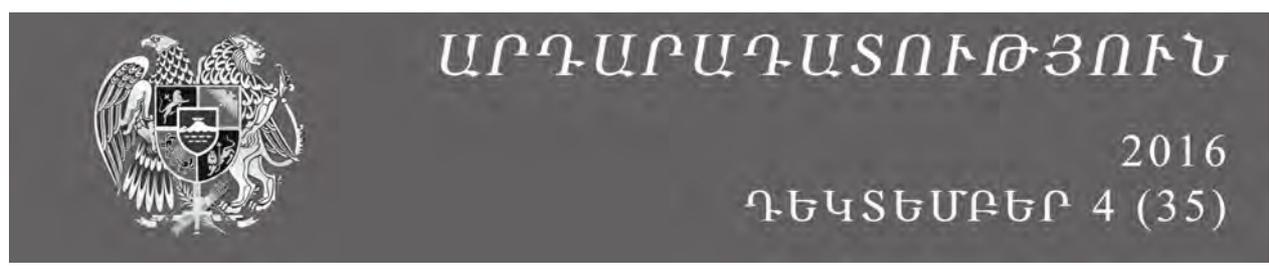
ԱՎԵՏԻԿ ԽԱՇԱՏՐՅԱՆ

Аспирант кафедры уголовного и уголовно-процессуального права института права
и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

*ТЕРРОРИЗМ И УГРОЗЫ БЕЗОПАСНОСТИ В
СОВРЕМЕННОМ МИРЕ*

ԳԱՐԻԿ ԽՈՋՕՅԱՆ

Старший лейтенант полиции,
преподаватель кафедры уголовного процесса Образовательного комплекса
полиции Республики Армения,
аспирант Образовательного комплекса полиции РА



*ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԽՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ
ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԸՍՏ
1995Թ. ՀՈՒԼԻՍԻ 5-Ի ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ*

ՀՐԱՅՐ ԹՈՎՍԱՍՅԱՆ

ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմի ղեկավար- գլխավոր քարտուղար,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

ՎԱՐԳԱՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Քաղաքագիտության մագիստրոս,
ԳՄՀԸ իրավական ծրագրի ղեկավար Հայաստանում

ՓՈՆԵՆԱԿ ՍԱՅՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՈՒԻՇՆ ՔՐՄՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԺԵՆՅԱ ՄԱՐՈՒՏՅԱՆ

«Իրավախախտում կատարած անձանց վերականգնողական կենտրոն» ՊՈԱԿ,
իրավաբան

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

ՌԱՖԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանի դատավոր,
Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի ավագ
դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

*ՄԻԳՐԱՅԻՈՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԳՈԿՏՐԻՆԱՅՈՒՄ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ*

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

*ԻՐԱՎԱԽԱՆՏՈՒՄ ԵՎ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՄԵԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ*

ՎԱՆԻՆԵ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ



ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

*ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ԵՎ
ՀԱՎԱՍՏԱՐԱԿՇՈՒՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՆԻԿԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ*

ՀԱՅԿ ԿԵՍՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի կազմակերպական-իրավական վարչության առաջին կարգի մասնագետ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ



*ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՍԱՀՄԱՆԱՓՈՎԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱԶՈՒՓՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ
ԸՍՏ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ
ԳԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ*

ԼԻԼԻԹ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Երևանի «Գլաձոր» համալսարանի հայցորդ

*ՀԱՅ-ՌՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՈՂ
ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՈՐՈՇ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ*

ԱՐՄԵՆ ԱՂԱԲԱԲՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԺԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՍՅՈՒԶԱՆՆԱ ՆԱԶԻՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

*ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱՌՈՒ ՆԵՐԳՐՈՒՄԱՅԻՆ
ՀԻՄՆԱԳՐԱՄԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ*



ՆԱԻՐԱ ԱԼԱՎԵՐԳՅԱՆ

ՀՀ բնապահպանության նախարարության աշխատակազմի քարտուղարության պետ,
ՀՀ քաղաքացիական ծառայության առաջին դասի խորհրդակցական,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

*ՓՈՔՐ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԿԵՐՊԱՓՈԽՄԱՆ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ (ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)*

ԳՈՌ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների և դիվանագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

*ՄԻԱԼ ԳՐԱՆՅՈՒՄՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒՄԸ ԿԱՄ
ԳՐԱՆՅՎԱԾ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՉԵՂԱՐԿՈՒՄԸ*

ՀՈՎՍԵՓ ԶՈՉԱՐՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ուսանող



*ՍԵՌԱԿԱՆ ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿՎԱԾ
ԱՆՉԱՓԱՀԱՄՆԵՐԻ ԴԱՏԱՀՈԳԵՔԱՆԱԿԱՆ
ՓՈՐՉԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ*



ԾՈՎԻՆԱՐ ԹԱԳԵՎՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի հոգեբանական փորձաքննությունների բաժնի փորձագետ

*ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԻՇՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՆՅԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ*

ՄԱՐՏԻՆ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

*ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԸ ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ*



ՌՈՍԵԼԱ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի մագիստրոս